AVRUPA BASININDA ATATÜRK VE ZAFERE GİDEN YOL

Sadece Okumak İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

S. ERİŞ ÜLGER

TRUVA

Levent Şahverdi Arşivi

AVRUPA BASININDA ATATÜRK VE ZAFERE GİDEN YOL

TRUVA YAYINLARI®

Levent Şahverdi Arşivi

TRUVA YAYINLARI®

Yayıncı Sertifika No: 12373

Yayın No: 264

Truva / Tarih: 43

Avrupa Basınında Atatürk ve Zafere Giden Yol

Yazarı: S. Eriş Ülger

Genel Yayın Yönetmeni : Yunus Çelik

Yayın Editörü : Emre Çelik

Düzelti : Barış Kılıçkıran

Bilgisayar Uygulama : Truva Ajans

Kapak Tasarımı : GDA Creative Design & Media Plain

Baskı-Cilt : Kilim Matbaacılık Ltd. Şti.

Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi

No: 12/204 Topkapı-İstanbul (0 212) 612 95 59

1. Baskı Nisan 2009

ISBN: 978-9944-212-83-0

© Kitabın telif hakları, Truva Yayınları'na aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

© Truva Yayınları, 2009

Okul Caddesi Mutlu Sokak Güler Apartmanı

No: 48 Daire: 17

34110 Kavacık/İSTANBUL

Tel: (0216) 537 70 20 (3 hat)

Faks: (0216) 537 70 23

www.truvayayinlari.com

e-mail: info@truvayayinlari.com

Levent Şahverdi Arşivi

S. Eriş Ülger

AVRUPA BASININDA ATATÜRK

VE

ZAFERE GİDEN YOL

TRUVA

Levent Şahverdi Arşivi

S. ERİŞ ÜLGER

Selman Eriş Ülger, 13 Aralık 1938'de Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Ankara'da tamamladı

10 Kasım 1953'de ATATÜRK'ün naaşının Etnografya Müzesi'nden Anıtkabir'e nakli sırasında, Türk gençliği adına "Atatürk'ün Türk Gençliğine Hitabı"nı okudu.

İstanbul Y.Teknik Üniversitesi'nin Mimarlık Fakültesi'nden mezun olduktan sonra askerlik görevini yapan Ülger, kısa bir müddet Türkiye'de mimar olarak çalıştıktan sonra 1967'de İsviçre'ye, 1972'de Almanya'ya giderek, mimar, danışman ve inşaat amiri olarak çalıştı.

1998'de Avrupa Atatürkçü Düşünce Derneği'ni kurdu ve ilk başkanlığını yaptı. Milliyet gazetesinin düzenlediği "Örsan Öymen" yarışmasında "Atatürk ile Röportaj" isimli eseri ile üçüncülük ödülünü aldı.

Avrupa da "Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti" ile ilgili arşiv çalışmaları yaptı. Bu çalışmalar daha sonra T.C. Kültür Bakanlığı tarafından iki cilt hâlinde Almanca olarak yayımlandı.

1993'te "Mustafa Kemâl'den ATATÜRK'e" adlı iki ciltlik dört dildeki (Türkçe, Fransızca, İngilizce, Almanca) 870 adet hiçbir yerde yayınlanmamış Atatürk fotoğraflarını da içeren kitabı T.C. Kültür Bakanlığı tarafından yayımlandı.

Türkiye'de üst düzey bürokrat olarak bir müddet çalışan Ülger'in Atatürk ile ilgili 10'dan fazla kitabı yayımlandı.

Kitaplarının başlıcaları şunlardır:

Avrupa Basınında Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti.

Özgün Belgelerle Atatürk (Türkiye Büyük Millet Meclisi Basımevi tarafından, 1994/95)

Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk (Denizler Kitabevi, 1996)

Türk Rönesansı ve Anılarda Mustafa Kemâl Atatürk (İnkılâp Kitabevi, 1999)

Lâtife Gazi Mustafa Kemâl (İnkılâp Kitabevi, 2004)

Zaferin Gölgesinde Lâtife Hanım (Truva Yayınları, 2009)

Çeşitli gazete ve dergilerde inceleme yazıları ve makaleler yazdı. Yurt dışında ve içinde Atatürk ve Lâik Cumhuriyet konularında konferanslar verdi.

Levent Şahverdi Arşivi

İnsan topluluklarının örf, adet, ahlak
ve Tanrı'ya inanış ve bağlanışları dindir.
Din millî aşk, vatan ve millet sevgisi,
ilim, medeniyet, fazilet ve ahlak duygusu
aşıladığı müddetçe muhteremdir, kutsaldır.

1923 Gazi Mustafa Kemâl

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ 9
SUNUŞ 11
AVRUPA BASININDA ATATÜRK VE
ZAFERE GİDEN YOL 17
SEVGİLİ GENÇLER! 239
SON SÖZ 243
FOTOĞRAF VE BELGELER 249
KAYNAKÇALAR 261

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ÖN SÖZ

Atatürk için Türk dilinde pek çok kitap, inceleme, değerlendirme, övgü yazılmış ve söylenmiştir.

Mustafa Kemâl Atatürk'e karşı olanlar da mütareke yıllarından bu yana görüşlerini, eleştirilerini çeşitli yayınlarda belirtmişler, zaman zaman ağır suçlamalarda bulunmuşlardır.

Ne var ki, Atatürk'ün düşünceleri, reformları ve eserleri giderek değer kazandığı gibi derinleşmektedir de....

Bu eserlerinden en büyüğü Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir.

Kurucu Başkanımız Atatürk için değişik bir incelemeyi yayımlarken oldukça boş olan bir alanı kısmen doldurmak istiyoruz.

Atatürk ve reformları için Avrupa Basını "Ne dedi" sorusuna objektif cevaplar bu kitapta yer almaktadır.

Sayın S. Eriş Ülger'in almanca yayımlanmış olan bu değerli incelemesinin Türkçeye çevirisini yayımlıyoruz.

Levent Şahveroğlu Arşivi

Bu eserdeki orijinal belgeler, resimler siyaset bilimcileri ve tarihçilerimiz için de önemli bir kaynak oluşturacaktır.

Bu değerli incelemeyi hazırlayan Sayın S. Eriş Ülger'i bu çalışmasından dolayısıyla kutluyorum.

Hüsamettin Cindoruk

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Levent Şahverdi Arşivi

SUNUŞ

Avrupa basınının ve bir kısım Avrupa devlet adamının, **Türk Kurtuluş** ve **Kuruluş** mucizesini nasıl takip ettiği ve nasıl değerlendirdiği konusu bu kitabın içeriğini oluşturur.

Ancak bu kitabın hazırlanmasının en büyük nedeni ise, okuyucuya hem yerli hem de yabancı günümüz devlet adamları ile Atatürk'ü mukayese edebilme imkânını vermektir.

Tüm olanaksızlıklara, tüm engellemelere, tüm karşı koymalara, hatta ve hatta Padişah-Halife tarafından ölüme mahkûm edilmesine karşın, Türkiye'nin kurtuluş ve kuruluşunu gerçekleştiren bu eşsiz insana karşı Türklerin yürekten bağlı olması ve onu her geçen gün büyük bir özlem ve sevgiyle anması ve araması şüphesiz çok doğal. Ancak Avrupa basınının, Avrupalı devlet adamlarının ve savaş alanlarında mağlup ettiği düşman askerlerinin dahi, bu büyük insandan övgüyle ve bazen övgünün de üstüne çıkan kelimelerle bahsetmelerine ne denir?

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemâl ne yapmıştır da onların hayranlığını onların saygısını kazanmıştır?

Savaşta mağlup ettiği düşmanının **"O bir dahidir"** diyecek kadar övgüsünü kazanmak için Gazi'nin özel bir çabası mı olmuştur?

Şüphesiz Mustafa Kemâl'in iyi bir kurmay, kahraman bir asker, sözüne güvenilir ve ciddi bir devlet adamı olmasının yanı sıra evrensel bir kişiliğe sahip olması, ülkesinin çıkarlarını düşündüğü kadar dostunun ve düşmanının da çıkarlarını düşünmüş olması, ona duyulan saygı ve hayranlığın başlıca nedenleridir.

Gazi, "zeki" ve "çalışkan" olarak nitelediği ulusuna daima gerçekleri ve doğruları söyledi. Ulusuna verdiği sözleri ne pahasına olursa olsun gerçekleştirdi. Hiçbir zaman yapamayacağı bir şey için söz vermedi. Ülkesini, ülkesi insanını her türlü değerin üstünde tuttu. Atatürk için Türk vatanı da, Türk İnsanı da değerlerin en kıymetlisiydi. Bu mukaddes iki kavramın korunması ve kollanması, bağımsızlığı ve hürriyeti için her türlü fedakârlığa katlandı, her türlü tehlikeyi göze aldı, ölümü dahi hiçe saydı ve neticede başarılı oldu.

Graf Storz 1938'de Atatürk için ne diyordu:

"Kemâl Atatürk tarihte tek olaydır"

1919/1938 yılları arası yalnızca Türkiye açısından değil, Avrupa hatta dünya açısından da çok önemli olaylarla doludur.

Avrupa, onarımı yıllar süren bir Dünya savaşına sahne olmuş, milyonlarca insan hayatını kaybetmiş, büyüklü küçüklü pek çok devlet tarih sahnesinden silinmiş, yaşanan olaylarla sadece dünyanın haritası değil, çehresi de değişmiştir.

Bu kısa zaman parçası içinde, bir zamanlar bütün Avrupa'yı titretmiş, Akdeniz'i bir göl haline getirmiş, sınırları bir tarafta Viyana

Levent Şahverdi Arşivi

kapılarına, diğer tarafta Arap Çöllerine kadar uzanmış olan bir büyük imparatorluk tarih olmuştu. Onun yerine genç, dinamik, çağdaş ve kendisine **"Yurtta sulh, Cihanda sulh"** prensibini bayrak edinmiş yeni bir devlet kurulmuştu.

Elbette bu kurtuluş ve kuruluş kolay olmamıştı.

Bir tarafta altı yüzyıldan fazla tarih sahnesinde kalmış bu imparatorluğun mirasını yağmalamak için bir araya gelmiş olan Avrupa'nın en güçlü ve kuvvetli devletleri ve onların maşası durumunda Yunanistan. Ayrıca ülkesini karış karış istila etmiş bu düşman kuvvetlerini vatanında bir misafir gibi ağırlayan sözde "Tanrının yerdeki gölgesi" olduğunu iddia eden bir vatan haini ve onun hükümeti.

Diğer tarafta ise **"Hürriyet ve bağımsızlık benim karakterimdir"** diyen ve **"Türk ulusuna en zor anında Tanrı tarafından gönderilen"** Mustafa Kemâl Paşa.

Osmanlı İmparatorluğundan kalan bu mirası paylaşmak için bir araya gelen İngiltere-Fransa-İtalya (İtilaf Devletleri) ve Yunanistan, bu paylaşımdan en büyük payı alabilmek için kendi aralarında birbirleri ile kıyasıya mücadele ederken, hiç akıllarına gelmeyen bir hesabı ve gerçeği göz ardı etmişlerdi.

Hesap edilmeyen ve göz ardı edilen gerçeğin adı ise:

"**Mustafa Kemâl Paşa**" ve **"Anadolu yiğidi"** idi.

Asırlardan beri hürriyet ve bağımsızlığın beşiği olmuş Anadolu, başlarındaki kahramanın önderliğinde yaşlısı-genci, kadını-erkeği, varı-yoğu ile bu acımasızca paylaşıma karşı isyan ediyordu. Avrupa'nın aç gözlü ve mağrur devletleri önceleri ne Mustafa Kemâl'i ne de Anadolu yiğidini ciddiye alınacak bir varlık olarak görmedikleri gibi küçümsemişlerdi de. Çünkü ne Paşa'yı ne de Anadolu yiğidini

Levent Şahverdi Arşivi

tanıyorlardı. Birde bunlar, hürriyet ve bağımsızlık için her tehlikeyi göze almış Mustafa Kemâl Paşa ile vatan haini Padişah Vahdettin'i, Halife Ordusu ile Anadolu yiğidini de birbirine karıştırınca, Küçük Asya'da cehennemi yaşama durumunda kalmışlardı.

Ne var ki gerek Mustafa Kemâl Paşa gerekse Anadolu yiğidi gerçekleştirdikleri mucize ve yazdıkları destan ile hem hiç te küçümsenmeyecek bir kuvvet olduklarını ispatladılar hem tanımayanlara kendilerini tanıttılar hem de onları Akdeniz'in soğuk suları ile tanıştırdılar.

Bu mucize nasıl gerçekleşmiş bu destan nasıl yazılmıştı? Bunun cevabını da Almanya'nın en önde gelen gazetelerinden 28/29 Mayıs 1921 tarihli "Münchener Neuste Nachrichten" gazetesi veriyordu:

"Büyük güçlükler altında insan üstü başarılar elde eden, halkına kendisine ve geleceğine inanmayı tekrar öğretebilen, Türk ulusuna en zor anında Tanrı tarafından gönderilen bu insanın adı Mustafa Kemâl Paşa'dır."

12 Şubat 1921 tarihli "Hamburger Nachrichten" gazetesi ise şu yorumu ile Mustafa Kemâl ve Anadolu yiğidini geçte olsa Avrupa halkına şu sözlerle tanıtıyordu:

"Ne olursa olsun, Kemâl Sevr Antlaşması'nı kabul etmemekte ve anlaşmanın koşullarını değiştirebileceğini düşünmektedir. Biz Almanlar Mustafa Kemâl'in ve vatansever savaşçılarının cesur hareketlerini ve başarılarını takdirle izlemekteyiz. Bu, bize bir ulusun ne yaptığını çok iyi bilen bir kumandanın arkasından giderek, İtilaf Devletleri'nin haydutlarına ve aldatıcılarına karşı nasıl bir savaş verdiğini göstermektedir."

Levent Şahverdi Arşivi

Tarih, yaptıkları ve yapıtlarıyla Mustafa Kemâl Atatürk kadar ülkesini ve insanını yüceltmiş bir lider daha yazmıyor.

Sözüne güvenilir bir devlet adamı olduğu kadar, ileri görüşlü bir düşün adamı da olan Atatürk'ün bir vasiyet niteliğinde olan şu sözleri, bugün her günkünden daha fazla bir mana ifade etmektedir:

"Bizim yaptıklarımıza ve yapacaklarımıza karşı olanlar var ve hep var da olacaklar. Ancak yetişen ve yetişecek olan genç nesil bizim yaptıklarımıza sahip çıkacak ve karşı olanlara bu ülkede rol vermeyecektir."

Kitabımın hazırlanmasında fikir babası olan ilkokul arkadaşım sevgili Uğur Mumcu'yu burada rahmetle anarken, yardımlarından ve katkılarından dolayı eşim Deniz Ülger'e ve kızım Deniz Ülger Lüdmann'a teşekkür ederim.

S.Eriş Ülger

Ümraniye, 13 Mart 2009

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

AVRUPA BASININDA ATATÜRK VE ZAFERE GİDEN YOL

Tarih 5 Kasım 1909. Selânik. Mevsim kış. Buna rağmen hava günlük güneşliktir. Mustafa Kemâl hemen her akşam çalıştığı III. Ordu Karargâhı'ndan çıktıktan sonra, genellikle Türk subaylarının gittiği kahveye gider, arkadaşlarıyla uzun uzadıya ülkenin sorunlarıyla ilgili görüş alış verişinde bulunurdu. Bu toplantılarda, memleketin içler acısı durumu görüşülür, masaya yatırılan sorunlar bazen saatlerce bazen de sabahlara kadar sürerdi. Bu toplantılardan elle tutulur pek bir sonuç alınamazdı ama ülkenin genç dinamikleri, ülkenin geleceği ile ilgili düşüncelerini açık açık söylemekten de çekinmezlerdi. Bu toplantılara devamlı gelenler arasında Mustafa Kemâl, Nuri (Conker), Faut (Bulca), Salih (Bozok) Beyler de vardı.

Gene böyle uzun süren bir toplanın sonuna doğru Mustafa Kemâl şöyle der:

Levent Şahverdi Arşivi

"Nuri, ülkeyi aydınlığa çıkarıp, Türk halkına hürriyet ve bağımsızlığını armağan ettikten sonra, seni "vekil" yapacağım."

Nuri Bey Mustafa Kemâl'in bu yakıştırmasını tebessümle karşılar.

Mustafa Kemâl, Fuat Bey'e döner, seni de "vali" yapacağım der. Nuri Bey, Fuat Bey ve diğer arkadaşları kendilerini tutamaz gülmeye başlarlar. Mustafa Kemâl'in kaşları çatılır:"Niye gülüyorsunuz" dercesine arkadaşlarının yüzlerine bakar. O ara Nuri Bey dayanamaz:

"Peki, Kemâl, bizleri vekil yaptın. Lâkin sen ne olacaksın?

Mustafa Kemâl beklediği bu soruya verdiği cevapla hepsinin gülümsemesini yarıda keser:

"Sizi, bu görevlere atayacak konumda olacağım."

Gerçekten de cumhuriyetin ilânından çok kısa bir zaman sonra Mustafa Kemâl Paşa Nuri Bey'i parti genel sekreterliğine, ileriki yıllarda da Fuat Bey'i İzmir Valiliğine atar.

Tarih, on on beş sene ilerisini bu netlikte gören asker ve devlet adamlarının sık sık çıktığını yazmıyor. Mustafa Kemâl Paşa'nın vatanseverliği, Padişah-Halife Vahdettin tarafından yargılanır ve idama mahkum edilirken, kurtuluş ve kuruluş mücadelesini çok yakından izleyen, "Avrupa Basını", Mustafa Kemâl Paşa hakkında çok kısa zamanda ama çok sıhhatli ve gerçekçi değerlendirmeler yapar. Genelde kendi dünyaları dışındaki devlet başkanlarına, özellikle de geri kalmış ve de geri bırakılmış ülkelere karşı pek ilgi duymayan dünya ve Avrupa basını ilerde görüleceği gibi Gazi Mustafa Kemâl Atatürk hakkında pek çok övgü dolu makale ve yorumlar kaleme almıştır. Olağanüstü bir tarafsızlıkla ve çok yakın bir ilgi ile yakından takip

Levent Şahverdi Arşivi

ettikleri yeni Türk Devleti'nin kurtuluşu, kuruluşu ve Mustafa Kemâl Atatürk hakkında çok olumlu yazılar yazmışlardır. Ayrıca büyük bir önsezi ile Türk basınından önce Mustafa Kemâl Paşa'nın gelecekteki yeni Türk Devleti'nin **Kurtarıcısı** ve **Kurucusu** olacağını da görmüşlerdir.

***

Mustafa Kemâl Paşa, Amasya Kararları'nı (21/22 Haziran) almış, Erzurum (23 Temmuz/7 Ağustos 1919) ve Sivas Kongrelerini (4 Eylül/11 Eylül 1919) yapıp Ankara'ya henüz dönmüştür. O tarihe kadar Avrupa basını ne Mustafa Kemâl Paşa ile temasa geçmiş ne de Mustafa Kemâl ile resmi bir görüşme yapmıştır. Ama gene de Anadolu'nun bağrında yanan bağımsızlık ateşini ve ışığını uzaktan da olsa görenler olmuştur.

İşte bunlardan birisi de "Le Temps" gazetesinin genç muhabirlerinden birisidir.

Anadolu'da yanan ışığı ilk görenlerden biri olan bu genç gazeteci, **14 Ocak 1920-Le Temps"** "Günün Yorumu" başlıklı köşesindeki yazısında şunları yazıyordu.

"Küçük Asya'da bir kurtuluş hareketi doğdu ve gelişiyor. Bu kurtuluş yeni bir Türk ordusu yarattı. Konuşmaktan çok iş gören şefleri Mustafa Kemâl İstanbul'dan Toroslar'a kadar kendilerini saydıran tek güç..."

***

"15 Şubat 1920-Auslândische Blatter" gazetesi, İstanbul'daki İtilaf Devletleri'nin temsilcilerinin sadece, İstanbul ve Anadolu'yu işgal ettiğini değil, ekonomisini, ticaretini, iç işlerini ve dış işlerini de işgal ettiğini yazdıktan sonra Versallie (Versay) Antlaşması ile Alman-

Levent Şahverdi Arşivi

ya'nın, Sevr Antlaşması ile de Türkiye'nin elinin kolunun bağlandığını anlatıyordu. Gazete "Türkiye" başlığı ile şu haberi veriyordu:

"Versay Barış Antlaşması'nın 291. maddesi, İtilaf Devletleri'nin, memurlarına ve vatandaşlarına, Almanya'nın 1 Ağustos 1914 tarihinden beri Türkiye'de sahip olmuş olduğu bütün hakları ve ayrıcalıkları vermektedir. İtilaf Devletleri bu ve benzeri maddelerle, Almanya'nın Türkiye'deki haklarını ya tamamen ortadan kaldırmakta veya kendilerine devretmektedirler. Anlaşmanın 155.maddesi ile Almanya'nın ve Alman uyrukluların, Türkiye sınırları içinde, Türk Devletine ve Türk vatandaşlarına karşı sivil ve kamuoyu davaları açmasını kesin olarak yasaklamaktadır. Böylece Almanya'nın Türkiye'ye açmış olduğu savaş kredisinin ve çeşitli Alman kuruluşlarının yapmış olduğu mali yardımların geri istenmesi bir hayal olduğu gibi, bütün bu haklar İtilaf Devletlerine devrediliyordu."

Gazete, Türkiye'deki ve o sıralar Osmanlı idaresi altında bulunan ülkelerdeki Demiryolu işletmelerinin bütün haklarının İtilaf Devletleri'nce el konulduğunu yazdıktan sonra bunların ilerde bir daha geri alınmasının mümkün olmadığını yazıyordu. Alman kapitali ile yapılmış olan Türk Demiryolları, Bağdat Demiryolları, Hayfa üzerinden Medine'ye giden Hicaz Demiryolları şirketleri bütün varlıkları ile İtilaf Devletleri'ne devrediliyordu.

Gazete "Almanların ilerde Türkiye ile tekrar ekonomik ilişkiye geçip geçmeyeceği, geçerse hangi şartlar altında geçeceği gene İtilaf Devletleri'nin insafına kalmış bir durumdur" diye yazısına son veriyordu.

İtilaf Devletleri ve onların İstanbul temsilcileri Sevr Antlaşması'nın bir an önce imzalanması için her türlü Bizans oyununu sahne-

Levent Şahverdi Arşivi

ye koyuyorlardı. Özellikle İngiltere bu konuda gecikmeye izin vermeyeceğini resmi olarak ta açıklıyordu. İtilaf Devletleri Sevr Antlaşması'na bir de isim bulmuşlardı "Barış Antlaşması". İstanbul Hükümeti ve Padişah Vahdettin bu anlaşmayı imzalamaya razılardı. Ancak bir şartları vardı. Saltanata ve hilafete el sürülmeyecek ve İstanbul işgal altında da olsa, Payitaht (Saltanatın Başkenti) olarak kalacaktı. Anadolu işgal edilmiş, İzmir elden gitmiş, millet esarete mahkûm edilmiş bunların hiç biri Padişahın ilgi alanı içinde değildi. Öte tarafta Ankara Hükümeti ve Mustafa Kemâl Paşa, Sevr Antlaşmasını **"Yırtılıp atılacak bir kağıt parçası"** olarak değerlendiriyordu.

***

Almanya'nın önde gelen gazetelerinden **"17 Haziran 1920-Deutsche Tageszeitung"** haberinde "Osmanlı Dostlarımızın Kurtuluş Savaşı" başlığı ile şunları yazıyordu.

"Osmanlı İmparatorluğu tarafından kabul edilmesi şartı ile İtilaf Devletleri'nce hazırlanmış olan Barış Antlaşması, henüz Türkler tarafından imzalanmamıştır. Ayrıca İngiltere'nin İstanbul'u işgal etmesinden sonra, gerçek hükümet küçük Asya'ya gitmiş ve Ankara'da yerini almıştır. Sadece İtilaf Devletleri'ne boyun eğen ve hiçbir şey söyleme yetkisi olmayan Sultan-Halife ve Sadrazamı birkaç kişi ile İstanbul'da kalmıştır. Sadrazam Efendi birkaç gün önce Paris'e giderek;

"Anlaşmayı (Sevr Antlaşması) **imzalayacağım."** demiştir.

Şayet gerçekten İtilaf Devletlerinin yaptığı bu plân yürürlüğe girer ve Sadrazam'da Sevr Antlaşmasını imzalarsa, kendisine Sadrazam olarak kalan en büyük görevi yerine getirmiş olacaktır.

Türk halkını temsil eden Ankara Hükümeti bu imzayı asla geçerli saymayacaktır. İtilaf Devletleri basınının **"ULUSAL HAREKET"**

Levent Şahverdi Arşivi

diye isimlendirdiği Türkiye'deki milli güçler, güç odaklarını Küçük Asya'da toplamışlardır. Moskova'dan Asya'ya ve Doğu Dünyası'na yayılmaya başlayan Bolşevizm ile tam bir ilişki içinde oldukları söylenmektedir. Bu gerçekler Almanya'da büyük bir dikkatle izlenmektedir. Çünkü Türk-Rus birlikteliğinin etkileri bütün Avrupa ilişkilerinin gelişmeleri ve kararları için çok önemli olabilir.

İngiliz İmparatorluğu'nun son derece kuru bir ses tonu ile Mustafa Kemâl Paşa'nın askeri kuvvetlerinin, İsmet Paşa'nın bir noktası (İnönü, Afyon ve Kütahya civarı) dışında, Marmara Denizi'nin bütün Asya kıyılarına egemen olduğunu bildirmesi şüphesiz önemlidir. İngilizlerin Mezopotamya'daki durumu, dünkü yazımızda değindiğimizden de daha kötü görünmektedir. Örneğin "Havas" haberlerine göre, Musul ile Bağdat arasındaki ilişki kesilmiş ve Tigris'ta İngiliz gemilerindeki mürettebat öldürülmüştür.

İngiliz Devletleri basını ve İngiliz Sömürge Bakanı, Doğu Dünyası'ndaki tatsız durumlarını kısmen Türklerin milliyetçiliğine, kısmen de Bolşevizm'in etkilerine bağlamaktadırlar. Ancak bu konuda ana noktadan bir şekilde uzaklaşılmaktadır. Bu da, İtilaf Devletleri'nin Barış Antlaşması adı altında Türklere uyguladıkları politikadır. İtilaf Devletleri Türklere sundukları bu Barış Antlaşması ile belki de Versay Antlaşması'ndan da daha büyük bir akılsızlık yapmışlardır. İtilaf Devletleri'nin ve dünyanın durumu açısından biz de bunu bir yanlışlık olarak görmekteyiz.

İstanbul'un işgali, Osmanlı İmparatorluğunu yok edip, Avusturya-Macaristan örneği gibi aptalca bir düşünce ile parçalayıp paylaşmak, sadece Türk Milletinin bütün yaşam gücünü uyandırmasına ve direnmek için toplanmasına neden olmamış, aynı zamanda da

Levent Şahverdi Arşivi

Londra ve Paris'te hiç akıllara gelmeyecek bir şekilde bütün İslam Dünyasında da güçlü bir harekete yol açmıştır. Dayanma gücünün olup olmayacağına şimdiden cevap vermek güç ama bu savaş ortaya çıkmış durumda. Türkiye'ye ve İstanbul'a reva görülen muamelenin etkisinin Hindistan'dan dahi kendisini gösterdiğini söylemek abartılmış olmayacaktır. Türkiye'ye dikte ettirilen Barış Antlaşması'nın (Sevr Antlaşması) neden olduğu karar ve savaş ilanı, İngiliz kamuoyuna da yansıdı. Bütün Asya halkları İngiliz-Fransız baskısından kurtulmak istiyor. Hatta İngiliz haber ajansının bildirdiğine göre Hindistan'da kaynaşma giderek artmaktadır."

Gazete haberini şu sözlerle noktalıyor:

"Eski Osmanlı müttefiklerimiz, yeni Türk dostlarımız, Alman halkının İngiliz baskı ve zulmüne karşı verilen kahramanca savaşı ilgi ile izlediğinden emin olabilirsiniz. Alman halkı aynı şekilde savaşınızın, dünyada ezilen bütün halkların savaşlarında olduğu gibi çok önemli olduğuna ve ne kadar sürerse sürsün, kurtuluş ve bağımsızlık amacına erişeceğinden emindir."

Mustafa Kemâl Paşa, İstanbul Hükümeti'nin imzaladığı ve İtilaf Kuvvetleri'nin Türkiye'nin boynuna geçirdiği Sevr Antlaşması'nı yırtıp atmak için mücadele verirken, diğer yandan da ülkeyi, Dünya savaşına bir hiç uğruna sokup sonradan da yurt dışına kaçanlarla da mücadele etme durumundaydı. Enver ve Cemal Paşalar Moskova'dan, Talât Paşa'da Almanya'dan kendilerine göre Padişah-Halife'ye yardım ederek akılları sıra siyasi bir çözüm bulmaya çalışıyorlardı. Oysa Ankara Hükümeti bu gayretleri sorunlara sorun katma olarak görüyor ve imkânlar içinde gerekli gördüğü tedbirleri alıyordu. Bu nedenle de Mustafa Kemâl Paşa her üç Paşaya da çok sert bir mektup yazarak uyarıda bulunmuştu. Cemal Paşa 11 Temmuz

Levent Şahverdi Arşivi

1920'de Moskova'dan Mustafa Kemâl Paşa'ya verdiği cevapta şöyle diyordu:

"... Resmi bildirinizi okudum. Bu resmi bildirinizde benim, Talât ve Enver Paşaların Büyük Millet Meclisi adına hiçbir siyasi girişimde bulunmaya yetkimiz olmadığını ihtar ediyorsunuz....Sizin ve Büyük Millet Meclisi'nin adına siyasi girişimde bulunmadım."

***

Genelde Avrupalı devlet adamları Türkleri hiç tanımıyordu. Biraz tanımış olsalardı, İngiltere'den, Fransa'dan kalkıp, tarihi boyunca bağımsızlığın sembolü olmuş bir milleti esir etmeye gelirler miydi? Onun ellerine kelepçe, ayaklarına pranga vurmaya, Sevr gibi bir zulüm belgesini imzalatmaya kalkarlar mıydı?

"**11 Temmuz1920-Neue Freie Presse"** gazetesinin yazarı da "Türk Barış Kararı Konusunda Düşünceler" başlıklı makalesinde, Avrupalı devlet adamlarının nasıl bir yanılgıya düştüklerini şu sözlerle açıklıyordu.

"Versay ve Saint Germain barış koşullarının benzerleri Bulgaristan ve Türkiye'yede dikte ettirildi. Eğer bir güç kullanılarak yapılan barış varsa, bu da Wilson'un firması tarafından 14 maddeli olarak, halkların birliği kılıfı altında dünyaya sunulan barıştır. Bugüne kadar güç kullanarak başarı elde eden devletlerin deneyimlerine göre, sosyal parçalanmalar ve sınıf kavgaları ile zayıflayan devletler, savaş alanlarında ne kadar başarılı olurlarsa olsunlar, sonunda her çeşit barış koşulunu kabul etmek zorundadırlar. Yani tam bir boyun eğme. Her şey gayet basit gözüküyordu. Fakat "Hasta Adam'ı" birdenbire bir kur ile ve kendi reçetelerine göre iyileştirmeyi düşünen, devlet adamı kılığındaki "İyileştirme Sanatçıları" bu kez küçük bir

Levent Şahverdi Arşivi

yanılgıya düştüler. Bütün zayıf devletleri aynı sıraya soktular. **Günlük gazetelerde, Ankara Hükümeti'nin bu barış koşullarını olduğu gibi kabul etmeyeceğini, yalnız küçük bir bölümünü tanıyabileceğini, küçülmüş sınırları içinde de olsa, Ankara Hükümeti'nin onuruna yakışmayacak koşulları silip atacağı ve kendi koşullarını ileri süreceği haberleri göze çarpmaya başladı.**

Bunu yapan Avrupa'nın "Hasta Adam" diye tanımlayıp, iki yüz yılı aşkın bir süreden beri vücudunda deneyimler yapılan, iyileşebileceğine inanılmayan, "Galvanize etme metotları" ile ayakta tutulmaya çalışılan, neşter ile kesilip biçilen ve görünüşte kendisini tedavi eden doktorlara hayatını borçlu olan "Hasta Adam!"

Öyle veya böyle bir barış yapmak isteyen heyet, Türk Sultanı'nın düşüncelerinin özünü oluşturan ve burada prestij budalalığı olarak damgalanıp bir kenara atılan, varlığını sürdürebilmek için savaşmanın cesaretini ve devlet onuru duygusunu nerede bulacaktı?"

Makalenin yazarı, yukarıda karakterinin kalın hatlarını çizdiği Padişah-Halife Vahdettin hakkında vermiş olduğu hükümde hiç de yanılmıyordu.

Yazar şöyle devam eder:

"Bir takım gerçekler kabul edilmez gibi gözükmekte. Oysa halklar arasındaki ilişkilerde dikkatli olmak gerekir. Yenilen devletlerin yıkılmasındaki gerçek nedenler tam olarak henüz araştırılmamıştır. Zira bütün Avrupa'yı sarsan, özellikle Orta Avrupa Devletlerinin kuvvetlerini ülkelerinin derinliklerinde felce sokan, sosyal alanların ve maddi manevi yardım kaynaklarının ambargoya uğramasının, Türkiye'ye ya hiç ya da çok az etki yaptığı görülebilecekti. Türk ordusunun teknik ve organizasyon zayıflığından dolayı ve Al-

Levent Şahverdi Arşivi

man yardımının da kesilmesinden sonra, efsanevi cesaretlerine rağmen, karşıtları, artık malı bölüşme anının geldiği duygusuna kapılmışlardı. Eski Osmanlı İmparatorluğu'nu sürekli olarak kemiren, isyanlar hazırlayan, yabancı ırktan gelme Hıristiyan halklar, merkezkaç elementlerinin bir kargaşalığa yol açacağı görüşünde birleşmeye başlamışlardı. Ayrıca halk içindeki bu sosyal bölünme akımının, bütün Avrupa'da parçalayıcı etkisi de hissedilir olmuştu. Yüzyıllar boyunca İslam'ın pekiştiren ruh ve kültür dünyası, bu düşüncelere gedik açmamakta, en fazlası ile üst düzeyde, fakat içe etki edemeyen dalgalanmalara neden olabilmektedir. Abdülhamit'in düşürülmesinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nu titreten olayların sorumlusu olan Genç Türkler Politikasının yıkılışı, savaşın bitiminden sonra eski Türklüğün etnik-dini kuvvetlerinin birleşmesine yol açmıştır. Belki de, büyük devletlerin desteklediği Balkan Savaşı sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan bazı bölgelerin kopması sonucu, bu kuvvet kazanılmıştır.

Nasıl olduysa, bu çoktan beri kendisinden ümit kesilmiş olan hastanın ölüm-kalım operasyonu idi ama gururlu operatörleri (İtilaf Kuvvetleri'ni) yeniden bir sıkıntıya sokmuştur."

Gazete bu çöküş ve yıkılışta kendilerinin de payı olduğunu yazmaktan çekinmiyor ve şöyle devam ediyor;

"Daha önceleri zor kullanarak alınamayan Başkent'in işgali ile Almanların İstanbul'da arkalarından az bir sempati bırakmış olmalarından dolayı da, son direnişin kırılacağı düşünülmüştü. Fakat bu düşünce ters etki yaparak Türklerin tekrar Almanlarla beraber çalışmalarına ve eski Osmanlı ordusunun ve İslam topluluğunda yabancı-Hıristiyan egemenliğine karşı toplanabilecek bütün güçlerin bir

Levent Şahverdi Arşivi

araya gelmesine neden olmuştur. Bu güçler Mustafa Kemâl'in başkanlığı altında bir araya gelerek, önemli başarılar elde eden bir gerilla savaşı sürdürmektedirler.

Türkiye'nin sosyalizm, Bolşevizm, spartakizme v.s. pek az yer ayıran çok yönlü iç politik yapısı, büyük devletlerin sözde barış önerisini kabul etmeyecektir. Dini, ulusal ve kültürel bağlar içinde olan bu halkın, son yaşam şansını kaldırmak isteyen devletlere karşı direnişe geçmesi, işgalcilerin hatırlarına dahi getirmediği bir olaydır. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasında İngiltere'ye aslan payının düşmesinin yanı sıra Yunan ve Sırp isteklerinin Fransa ve İtalya'dan daha büyük olması, Rusya'nın da iştahını açmıştır. Bu durumda bir sürü Doğu Dünyası sorunu da ortaya çıkacaktır.

Er veya geç, güçlerin dağılımı yeniden şekillenecek ve bunların gelişimi veya sorunlarının çözümü artık büyük devletler orkestrasının etki alanı içinde olmayacaktır. Şiddetten doğan bir devletler birliği, sürekli adaletin prensipleri üzerine kurulmuş yeni bir yapı kurulmadıkça, devletlerarasındaki sorunların çözümü için uygun olmayan bir alet olarak kalacaktır.

Türkiye'nin, bölünen devletlerin beklenen karşı reaksiyonu olarak, yeniden yaşama atılganlığını bulacağı düşüncesi her şeyden daha yakındır. Diğer devletlerin kıskançlığını kullanarak onları birbirlerine karşı kışkırtmasını bilen eski politikaları yeniden canlanacaktır. **Doğu Dünyası sorununun tarihinde yeni bir bölüm açıldı. Diplomasinin bilimden ziyade bir sanat olduğu düşünülürse, istikbal bize gururlu Avrupa'nın şimdiye kadar çok az görüldüğü gibi, Doğu'dan daha öğrenecek konuları olup olmadığını gösterecektir."**

Levent Şahverdi Arşivi

19 Temmuz 1920 günü Mustafa Kemâl Paşa beraberindekilerle, akşam cepheye gitmek için trenle Ankara'dan ayrılırken, "**Deutsche Allgemeine Zeitung**" gazeteside Padişah Vahdettin'in ve İstanbul Hükümeti'nin Sevr Antlaşması'nı imzalamaya hazır olduğunu bütün dünyaya şu sözlerle duyuruyordu.

"Daily Mail'in İstanbul'daki habercisi Sultan'ın ve Bakanlarının Sevr Antlaşması'nın imzalanması taraftarı olduklarını bildirmektedir. Öte yandan Ankara Hükümeti'nin Trakya, İzmir, Suriye ve Ermenistan sınırları konusundaki koşulları değiştirmek için verdiği Türk notası, Müttefikler tarafından geri çevrildi. Boğazlar konusunda Müttefikler, Türkiye'ye Boğazlar Komisyonu'na katılacak bir delegenin adını verme hakkını tanıdılar. Ayrıca Müttefikler, Türkiye'nin 1000 tonun üstündeki Türk gemilerinin Boğazlardan geçmesi konusunda ufak tefek geriye dönüşler yapmaya hazır olduklarını bildirdiler."

İtilaf Devletleri, Ankara Hükümeti'nin verdiği notaya karşılık olarak şu sert notayı veriyordu:

Eğer Türkiye Barış Antlaşması'nı imzalamayı reddederse ve Anadolu'da otoritesini yeniden kuramayacak olursa, İtilaf Devletleri, herhalde kendilerini İstanbul konusunda verdikleri kararı değiştirerek, Türkiye'yi tamamen Avrupa'dan atmak zorunluluğunda göreceklerdir. Türklere 27 Temmuz'a kadar imzalamaları için süre tanınmıştır."

Yunan Başbakanı Venizelos, Yunanlıların Milne hattından genel hücuma geçmeleri nedeni ile Yunanlı gazeteciler aracılığı ile dünyaya şöyle sesleniyordu;

"Milne hattını geçerek Anadolu içlerine doğru ilerlememiz Mustafa Kemâl'i itibardan düşürecektir!"

Levent Şahverdi Arşivi

Londra'da yayımlanan "**24 Temmuz 1920-The Times**" gazetesi birinci sayfadan verdiği haberde, İstanbul Hükümeti'nin başındaki Sadrazam'ın ne denli aşağılık bir adam olduğunu "Türkiye'nin Son Teslim Olma Davranışı" başlığı ile adeta kanıtlıyordu.

"Yunan öncü birliklerinin Lüleburgaz'a ve güneyindeki Seydiler'e ulaştıkları bildirilmekte. Trakya'daki Türk güçlerinin kumandanı Musiyeddin, Hükümet'e telgrafla Maritza (Milne) hattında çarpışmaların başladığını ve Yunanlılara büyük kayıplar verdirildiğini bildirmiştir. Sadrazam ise bu telgrafa, istila güçleri Trakya'nın kendilerine bırakılmasında ısrar ettiklerinden, direnişin vatanseverce ve onurlu bir davranış olmasına karşın başarıya ulaşması olasılığının bulunmadığını söylemiş ve hiçbir yararı olmayacak bu durumda Türk askerinin kıyılmasına meydan verilmemesini bildiren bir cevap vermiştir.

Bu arada Sultanlık Konseyi, saat 2.30'da Sultan Vahdettin başkanlığında toplanmıştır. Hükümet üyeleri ve Şeyhülislam'dan sonra en önemli şahsiyet olan Fetva Emiri ile vekili, Meclisi Mebusan üyeleri ve Mustafa Kemâl'e katılmayan en yüksek rütbeli dört general de dâhil olmak üzere 50 kişi orada hazır bulunmuştur. Bu konseyde bulunan Sultan ve Şeyhülislam dâhil üyelerin, mebusların ve generallerin (biri dışında Topçu General Rıza Paşa), uzun süre önce Anadolu'ya geçen milliyetçilere bir yakınlık duyduğu asla söylenemez.

Sultanlık Konseyi'nin yaptığı oylama sonucunda barış koşullarının (Rıza Paşa dışında) ittifakla kabul edilmesi yönünde bir karar alınmıştır. Böylece resmi İstanbul Hükümeti Trakya, İyonya, Ermenistan ve Arap topraklarının elden çıkarılmasını öngören bir anlaşmanın kabul edilmesi koşuluyla teslim olma kararı almıştır."

Levent Şahverdi Arşivi

Avrupa basını, Anadolu'daki hareketliliği bu şekilde takip ederken, Ankara'da bir "Yalnız Adam", etrafını saran hıyanet çemberini kırmaya çalışıyordu.

Mustafa Kemâl Paşa, İngiltere'nin Karadeniz Ordusu kurmaylarından Binbaşı Wey'in yazdığı mektubu kendisine ileten Dahiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya şu cevabı veriyordu:

"Malta'dan İstanbul'a nakledilen ve edilecek olan tutuklulardan herhangi birinin suskun İstanbul Hükümeti eliyle olsa dahi idamı halinde -Erzurum'da hükmümüz altında bulunan Yarbay Rawlinson dâhil olmak üzere- elimizde mevcut subay, er bütün esir İngilizlerin karşılık olarak derhal idam edilmeleri kesin şekilde kararlaştırılmıştır.

Bu vesile ile adı geçen karargâha bildirilmesine yardımcı olmanızı bilhassa rica ederim."

Öte yandan meclisteki muhaliflerde boş durmuyor gensoru üzerine gensoru veriyorlardı. Doğu Cephesi Kuvvetleri'nin faaliyetleri ile ilgili 14 Ağustos 1920 günü muhalefetin verdiği bir gensoru nedeni ile Mustafa Kemâl meclis kürsüsünden şu açıklamayı yapıyordu:

"... Biz, memleket ve milletimizin varlığını ve bağımsızlığını kurtarmak için karar verdiğimiz zaman kendi görüşlerimize bağlı bulunuyorduk ve kendi kuvvetimize dayanıyorduk. Hiç kimseden ders almadık, hiç kimsenin kandırıcı vaatlerine aldanarak işe girişmedik. Bizim görüşlerimiz, bizim ilkelerimiz herkesçe malumdur ki, Bolşevik ilkeleri değildir ve Bolşevik ilkelerini milletimize kabul ettirmeyi de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve girişimde bulunmadık."

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa sözlerine şöyle devam eder:

"... Bu milletin akıbeti (geleceği), bu meclis'te kararlaştırılacaktır ve bu meclis de koca Anadolu'ya büyük millete dayanıyor! Neticede, İstanbul'u olduğu gibi Trakya'yı da yine burası kurtaracaktır."[1]

***

İstanbul Hükümeti'nin başı beraberindekilerle Sevr Antlaşmasını imzalamak için

Paris'e hareket ederken, Berlin'de yayımlanan "**13 Ağustos 1920-Vossiche Zeitung**", "Osmanlı Hükümeti ile İtilaf Devletleri mali konularda anlaştı" başlıklı yazısında şöyle yazıyordu.

"Genel bir savaş tazminatı istenmemektedir. Ancak bütün gelirlerin kontrolünü İtilaf Devletleri yapacaktır. Türk maliyesinin tamamen ortadan kaldırılması konusu İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinden kurulacak özel bir mali komisyonda görüşülecektir. Bu komisyonda bir Türk temsilcide bulunabilecek fakat yalnız danışman olarak oy kullanabilecektir. Türk Demiryollarındaki özel Alman ortaklıkları da iptal edilecektir."

"4 Eylül 1920 tarihli-Vossiche Zeitung", "Mustafa Kemâl'in Barış Antlaşması Konusundaki Düşünceleri" başlıklı yazısında şu haberi veriyordu:

"Mustafa Kemâl Paşa ile yapılan bir görüşmede, Mustafa Kemâl Paşa'nın, İzmir'in ve Trakya'nın Türklerden koparılmasının, önüne geçilemez olaylara neden olacağını söylediği bildirilmektedir. Paşa konu ile ilgili olarak kısaca şunları söylemiştir:

---

[1] D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 228/229.

Levent Şahverdi Arşivi

"Gelecek, açgözlü kapitalistlerin mi, yoksa vatanını koruyan bir halkın isteğininmi, kazanacağını gösterecektir. Wilson'un 14 maddesi ile Osmanlı İmparatorluğu'na bağımsızlığının garanti edilmesinden sonra, İstanbul Hükümeti kendi ölüm kararını imzalamaya zorlanmıştır. Türk halkı kendisinin silinip süpürülmesine izin vermeyecektir.

Gazete, Paşa'nın şu sözlerine de yer veriyor:

"Büyük olaylar yaşanacaktır. İtilaf Devletleri'nin sadece bir halk ile değil, bütün bir kıta ile sorunları olacaktır."

***

Alman gazetelerinden **"12 Şubat 1921-Hamburger Nachrichten"**, "Mustafa Kemâl Paşa" başlıklı yazısında şunları yazıyor:

"Fransa, en azından Paris gazeteleri, Antep şehrinin alınmasını aşırı bir şekilde kutlamaktadır. Aslında bu "Zafer" o kadar parlak değildir. Çünkü Fransızlar geçen yılın Mayıs ayında 50-60.000 nüfuslu şehri kuşatmışlardı. Önemli ve parlak başarı olarak nitelendirilecek durum, bu şartlar altında şehrin kuvvetli bir koruması olmadan, Kemalistler tarafından sekiz aydan fazla bir süre Fransızlara karşı dayanmış olmasıdır. İskenderun koyuna arkasını dayamış Antep şehri milliyetçilerin elinde Fransızlara korku vermiş ve onların Suriye düşlerini karartmıştır. Yaz aylarına doğru Fransızlar da kuşatmanın uzun sürmesinden kaygılanmaya başlamışlardır. Generaller, bu savaşı yalnız Sevr Antlaşması ile Yunanlılara İzmir üzerinden verilen hakların gerçekleşmesi için sürdürdüklerini, Yunanlıların Küçük Asya üzerinde hak iddia etmekten vazgeçmeleri durumunda, Kemâlistler ile anlaşabileceklerini belirtmişlerdi. O sıralar Atina'da Fransız dostu Venizelos tiran olarak hüküm sürmekteydi. Kendisi-

Levent Şahverdi Arşivi

nin düşürülüp Kral Konstantin'in tekrar geleceğini kimse düşünmüyordu. Kilikya macerasından kurtulmak isteniyordu. Kemâl'in Anadolusu'nda çarpışıp, yaralanmaktansa, Mareşal Foch ile savunmasız Almanya'yı sıkıştırmak ve bakımlı Alman topraklarında asalak olmak, daha rahatlarına geliyordu."

Gazete devam ediyor:

"Antep'in alınmasından sonra, Fransa'nın düşüncelerinin değişip değişmeyeceği daha belli değildir. Mustafa Kemâl Paşa, herhalde ordularını ve kuvvetini İzmir'de kullanmak için şehri geçici olarak verdi. Kral Konstantin, halkına tekrar başa getirilmesinden dolayı minnet işareti olarak, İzmir üzerinde hak iddia etmek ve Küçük Asya'daki Yunan kuvvetlerinin başına geçmek istemektedir. Bu şekilde de İtilaf Devletleri'ne yaranmış olacaktır. Kemâl, Anadolu'da Yunanlılara karşı yeni savaşlar verme hazırlığındadır. Geçen yıl olduğu gibi, Yunanlıların kuvvetini bir küçük savaş ile kırar ise, tekrar Kilikya'ya dönüp, Fransızlara tatsız durumlar yaşatabilir. **Çünkü milli duygular ile donatılmış bir halkın vereceği savaş karşısında, her ordu çaresiz kalır.** Bunu İngilizler iki yıl boyunca Bulgar Savaşı'nda yaşamışlardı. Mustafa Kemâl hayran kalınacak bir şekilde, bir zamanlar Christian Dewet'in Güney Afrika'da yapmış olduğu gibi, vermiş olduğu küçük savaş ile İtilaf Devletleri'ni "Galibiyet Sarhoşluğundan" uyandırarak, kendisini İstanbul'daki diğer paşalardan farklı olarak, Londra Konferansı'nda koşullar ileri sürebilecek, savaşı yönlendiren bir "Kuvvet" olarak kabul etmelerini sağlayacaktır.

Mustafa Kemâl kendi gayreti ile Paşa'lığa yükselmiştir. Çanakkale'nin korunmasından ve İtilaf Devletleri'nin 1915'teki zaferini söndürecek başarısından sonra, bir halk kahramanı olmuştur. 1919'un ilkbaharında Versay Konferansı ilk meyvelerini vermeye ve

Levent Şahverdi Arşivi

İtilaf Devletlerinin ne gibi bir "Barış" düşündükleri Türkiye'de de anlaşılmaya başlandığında, Jandarma Kolordusu Müfettişi Mustafa Kemâl Paşa, Anadolu'ya bir inceleme gezisi yapmış ve gelir gelmez de, İstanbul Hükümetinden ayrıldığını bildirmiştir. Anadolu'nun çarpışabilecek güçte olan kuvvetlerine Türk topraklarının korunmasını önermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na uzun yıllardan beri en iyi savaşçılarını vermiş olan Anadolu köylüsü, Mustafa Kemâl'in çağrısına uyarak, kurtuluşu İngiliz ve Fransız boyunduruğuna karşı savaşmakta buldu. Rus Bolşevikleri bu konuda yardımcı oldular. Bay Apfelbaum Senowiew'in Halle'de yapmış olduğu konuşmadan, Bolşevik'lerin Türk milliyetçilerine destek olduklarını anladık.

Fakat Moskovalılar, bu Anadolu Kurtuluş Savaşçılarının Bolşevik olduklarını sanırlarsa çok yanılırlar. İnanmış bir Müslüman için Bolşevizm hiçbir zaman kabul edilebilecek bir düşünce ve yöntem olamaz. Kemâl'de Kuran'a inanmış bir insandır.

Moskova'dan yapılan savaş yardımını kabul etmesi, sürdürdüğü savaş için gereklidir. Bu savaşın detayları hakkında Avrupa'ya çok ender olarak haber sızmaktadır. Ama savaşın meyvelerini görmekteyiz. Kemâl cesur savaşçıları ile birlikte Küçük Asya'ya, Karadeniz'den Suriye'ye kadar egemen olmakta ve İngilizlere Mezopotamya'da sancılı günler yaşattırmaktadır. Belki de Kemâl'in Kilikya'da savaşa ara vermesinin nedeni Yunanlılar değil de, Fırat bölgesidir. Diğer taraftan İngilizler kendisi ile Londra'da görüşmeye çok değer vermektedirler. Ankara Hükümeti'nin bağımsız olarakmı, yoksa İstanbul'a bağlı olarakmı, temsil edileceği daha belli değildir.

Ne olursa olsun, Kemâl Sevr Antlaşmasını kabul etmemekte ve Anlaşmanın koşullarının değiştirebileceğini düşünmekte. Biz

Levent Şahverdi Arşivi

Almanlar, Mustafa Kemâl'in ve vatansever savaşçılarının cesur hareketlerini ve başarılarını takdirle izlemekteyiz. Bu bize bir halkın, ne yaptığını çok iyi bilen bir kumandanın arkasından giderek, İtilaf Devletleri'nin haydutlarına ve aldatıcılarına karşı nasıl bir savaş verdiğini göstermektedir. Ekim 1918 yılındaki Bulgar hainliği ile dostumuz Türkiye'den ne yazık ki ayrıldık ve kendisine yardım edemiyoruz. Anadolulular ve Kemâl'in, Türkiye'nin ana yapısını garantiye alarak, kendilerinden üstün sayıdaki düşmanı nasıl yendiklerini görmekten memnun oluyoruz. Anadolu'da yaşayan beş, en fazla altı milyon insanın, milli duyguda birleşerek tek bir kuvvet durumuna geldiklerini ve düşmana karşı direnmelerini yaşıyoruz"

Bu arada I.İnönü Savaşı kazanılmış, Türk ordusu düşmanı İnönü gerilerine kadar takip etmişti. Bu nedenle Mustafa Kemâl Paşa 11 Ocak 1921 günü Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya şu telgrafı çekerek onu kutlar:

"... Bu muvaffakiyetin, mukaddes topraklarımızı düşman istilasından tamamen kurtaracak olan kesin zafere bir hayırlı başlangıç olmasını Allah'tan diler ve kutlamanın umum Batı Ordusu er ve subaylarına iletilmesini rica ederim."

Öte yandan Mustafa Kemâl Paşa "United Telegram" gazetesi muhabirine de, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın amaçlarını açıklayan bir demeç veriyordu:

"... Siyasi, adlî, iktisadi ve mali bağımsızlığımızı imhaya ve neticede yaşama hakkımızı inkara ve kaldırmaya yöneltilmiş olan Sevr Antlaşması bizce mevcut değildir. Bağımsızlık ve egemenliğimizin gereklerini temin edecek bir barışın yapılması son emelimizdir."

Levent Şahverdi Arşivi

"3 Mayıs 1921-Kölnische Volkszeting" gazetesi muhabiri Dr.Ernst Schwering "Mustafa Kemâl Paşa" başlıklı bir makale yazıyordu. Mustafa Kemâl'in cesaret ve akıl adamı olduğunu söyledikten sonra Çanakkale deki başarılarına da değiniyordu.

Yazar makalesin de şöyle diyor:

"Londra'daki Doğu görüşmeleri ve Türk milliyetçilerinin Yunanlılar üzerinde kazandıkları yeni zaferleri, Mustafa Kemâl Paşa'yı tekrar politik ilginin odak noktasına çekti. Mustafa Kemâl Paşa aniden bir meteor taşı gibi gökten düşen, tanınmamış bir kişi değil. Paşa daha Dünya Savaşı sıralarında Alman okulundan yetişmiş, kahraman genç bir subay olarak isim yapmıştı. Almanya'dan Türkiye'ye gönderilen askeri komisyon üyeleri, kitaplarında kendisinden sık sık övgü ile söz etmektedirler. İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'deki yenilgisinden sonra, Liman von Sanders'in yaveri Prigge'nin- basımından sonra hemen toplatılan- kitabında, Boğazlardaki çarpışmaların ne derece şiddetli geçtiği anlatılmaktadır. İzzet Paşa'nın yanında olağanüstü asker, 19.Tümenin kumandanı Albay Mustafa Bey bulunmaktaydı. İngilizlerin Arıburnu'na ve Kocatepe'ye yaptıkları son derece tehlikeli çıkartmaya, Albay Mustafa Bey bağımsız olarak yaptığı saldırı ile son vermişti. Daha sonraları, çarpışmaların en şiddetli günlerinde, Avusturalyalı'ların ve Yenizelanda'lıların saldırıları, Mustafa Kemâl'in cesurca direnişi nedeniyle başarı olamamıştır. 10 Ağustos sabahı, kritik bir saatte saldırıya geçen askeri birliklerin başına geçerek, düşmanları tepenin eteklerine kadar geri püskürtmüştür. Bu sırada bir kurşun kendisine isabet ederek, ceketinden geçmiş, fakat cep saati hayatını kurtarmıştır."

Levent Şahverdi Arşivi

Alman yazar Mustafa Kemâl Paşa'nın fiziksel özelliklerine de dikkat çekerek yazısına şöyle devam ediyor:

"Prigge'nin kitabında Türk kumandanının güzel bir fotoğrafı da bulunmakta. Yüzü olağanüstü çalışma gücünü ve iradesini göstermekte. Gözlerinde sanki geçmiş Osmanlı İmparatorluğu'nun kuvvetli dönemlerine bakıp, ondan neler kurtarabileceğini düşünür gibi bir durum görülmekte.

Yaveri gibi, Mareşal Liman von Sanders'de o zamanın Türk Albayı'nın Çanakkale'deki başarılarını ön plana almakta. Daha ilk anlatımda şöyle yazmakta:

"Bingazi'de ilk savaş başarılarını elde eden Mustafa Kemal, mesuliyet sahibi bir kumandan karakterine sahipti. 25 Nisan sabahı, gittikçe ilerleyen düşmanı 19.Tümen ile tek başına sahile kadar geri püskürterek, üç aydan fazla bir süre Arıburnu Cephesi'ni şiddetli saldırılara rağmen korumuştur. Çalışma gücüne tam olarak güvenmekteyim."

Çanakkale Savaşı'ndan sonra Mustafa Kemâl II. Ordu Kumandanı olarak, vatanına örnek hizmetler verdi. Daha sonra Kafkasya'ya atandı. Bağdat'taki olaylardan sonra, kendisine Halife şehrini eline geçirme ödevi verileceği bile düşünüldü. Fakat bunun hazırlıklarının çok fazla zaman alacağı anlaşıldı. Kuzey Kafkasya'da Rus cephesinden sonra ortaya rahatlatıcı bir durum çıktı. Buna karşılık güneyde durum gittikçe kötüleştiği için, Osmanlı'nın en iyi kumandanlarından Mustafa Kemâl 7.Ordu'nun Kumandanı olarak yardıma çağrıldı. Bütün ordu, 8.Ordu ile birlikte Liman von Sanders'in kumandası altındaydı. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun yardım malzemeleri hemen hemen bitmişti. Bütün kahramanlıklara rağmen, felâke-

Levent Şahverdi Arşivi

tin önüne geçilemedi. Alman ordu kumandanı yorulmadı ve Osmanlı kumandanının da, ordu yönetimindeki başarısını ve kahramanlığını her zaman öne sürdü.

Savaşın sona ermesinden sonrada, Liman von Sanders ordu kumandanlığını Mustafa Kemâl'in emin ellerine teslim etti. Anlaşma koşullarına göre Alman subayları Türkiye'de kalamıyorlardı. Mareşal'in Mustafa Kemâl'i ne kadar beğendiği, ordusundan ayrıldığı 31 Ekim 1918 tarihli emirde de belli olmakta:

"Orduların kumandanlığını, çok sayıda zaferler elde etmiş General Mustafa Kemâl'in eline bıraktığım şu anda, bütün subaylara, memurlara ve birliklere, kumandam altında Osmanlı İmparatorluğu'na vermiş oldukları hizmetten dolayı teşekkür ediyorum."

O andan itibaren Mustafa Kemâl Osmanlı birliklerinin enkazından, kendisine yeni bir ordu kurdu. Bu orduya dayanarak İtilaf Devletleri'nin gücüne karşı çıktı. Türk halkının ve Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'nin desteği ile Sultan'a, İtilaf Devletleri'nce tanınmış topraklardan çok daha fazlasını elde etti."

Alman Mareşalı, Mustafa Kemâl Paşa hakkında bunları yazarken, Ankara Hükümeti Düzenli Ordu'yu kurmuş ve Yunanlıları ikinci defa İnönü'de mağlup etmişti. İsmet Paşa II. İnönü zaferini Ankara'ya şu telgrafla bildiriyordu:

"... Düşman, binlerce ölüleriyle doldurduğu muharebe meydanını silahlarımıza terk etmiştir."

Mustafa Kemâl Paşa'nın, bu telgraf üzerine İsmet Paşa'ya verdiği cevap edebiyat açısından bir harikadır. Ayrıca vatanına karşı duyduğu sınırsınız sevgisinin bir anlamda kelimeleşmesidir:

"... Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin ters talihini de yen-

Levent Şahverdi Arşivi

diniz. İstila altındaki bedbaht topraklarımızla beraber bütün vatan, bugün en uzak köşelerine kadar zaferinizi kutluyor. Düşmanın istila hırsı, azim ve hamiyetinizin yalçın kayalarına başını çarparak hurdahaş oldu."[2]

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışının I.yıldönümü dolayısıyla Hâkimiyet-i Milliye gazetesine vermiş olduğu beyanatta Mustafa Kemâl Paşa şunları söylüyordu:

"... Hürriyet ve bağımsızlık benim karakterimdir. Ben milletimin ve büyük ecdadımın en kıymetli mirasından olan bağımsızlık aşkı ile yaratılmış bir adamım. Bence bir millette şerefin, haysiyetin, namusun ve insanlığın oluşması ve yaşatabilmesi mutlak o milletin hürriyet ve bağımsızlığına sahip olmasıyla mümkündür. Ben şahsen bu saydığım evsafa (vasıflara) **çok ehemmiyet veririm ve milletimin de aynı nitelikleri taşımasını şart ve esas bilirim."**[3]

Öte yandan İstanbul'daki işgal kuvvetleri komutanı İngiliz General Harrington, İngiliz savunma Bakanlığı'na II. İnönü zaferinden sonra aşağıdaki telgrafı çekiyordu:

"... Kanaatimce, Mustafa Kemâl tamamen haşindir. Bizim içerdeki ve dışarıdaki güçlerimizi pekiyi bilmektedir. Tarafsızlık çabalarımıza inanmamaktadır. Yunanlıları tekrar yeneceğinden ve sonra da bizi önüne katacağından muhtemelen emindir."

General Harrington, ileriyi görmüş ve Mustafa Kemâl Paşa'nın neler yapabileceğini tahmin etmiştir. Bu nedenlede Paşa'ya da ayrı bir telgraf çekerek barış teklifinde bulunur.

---

2 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 249.

3 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 251.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemâl Paşa 7 Temmuz 1921'de General Harrington'un telgrafına şu telgrafla cevap verir:

"... Bizim milli isteklerimiz Ekselânslarınca bilinir. Milli toprağımızın tam kurtuluşu ve milli sınırlarımız içinde siyasi, mali, iktisadi, askeri, hukuki ve kültürel tam bağımsızlığımız ilkesi kabul edildiği takdirde, görüşmeye başlamaya hazır olacağımızı bildiririm."[4]

Diğer taraftan, ülkeyi bir hiç uğruna savaşa sokup sonrada arkalarına bakmadan kaçanlardan Enver Paşa, sanki ülkeyi bir baştan bir başa bataklığa sokmanın sorumluluğu kendisinde değilmiş gibi hem öğüt veren hem de tehdit eden uzun mektubunda Mustafa Kemâl Paşa'ya şöyle diyordu:

"... Dışarıda kalmanın, umumi maksadımız olan başta Türkiye olmak üzere kurtarmaya çalıştığımız İslâm alemi için faydasız belki de tehlikeli olduğunu hissettiğimiz anda memlekete geleceğiz.İşte o kadar. Enver"[5]

Bir başka sorumlu Cemal Paşa ise daha insaflı, hiç olmazsa yapılanları takdir ediyor ve Mustafa Kemâl Paşa'ya özetle şöyle yazıyordu:

"... İlâhi bir nurun kalbinizde doğurduğu ışıkla, milletin ruhundaki yiğitlik abidesini aydınlattınız. Şimdi bütün zindeliği ile ayağa kakmış milletin başına geçtiniz. Dünya'ya harikalar gösteriyorsunuz. Allah yolunuzu açık, kılıcınızı keskin etsin! Benden sizle-

4 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 256.

5 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 257.

Levent Şahverdi Arşivi

re, maiyetinizde Türklüğün, Müslümanlığın hayrı için can veren kahramanlara kardeşçe binlerce selâmlar ve hürmetler!"[6]

***

Bu arada **"29 Mayıs 1921-Münchener Neueste Nachrichten"**, "Mustafa Kemâl Paşa" başlıklı çok güzel bir başmakale yayınlıyordu. Makale Mustafa Kemâl'in hürriyet ve bağımsızlık konularındaki düşüncelerini ve bu konuda ne kadar kararlı olduğunu göstermesi bakımından olağanüstü enteresan.

"Uğursuz silah bırakma Antlaşması yapıldığı zaman, Amerika'nın ikiyüzlü tutumundan dolayı Türk halkı da silahlarını bırakmıştı." diye başlayan makale şöyle devam ediyor.

"Batılı galipler "Ya şimdi, ya hiç!" düşüncesi ile ganimete saldırdılar. İngilizler tabii ki en iyi parçayı, Mezopotamya'yı aldılar. Fransızlar bütün Suriye'yi ve hatta Adana'nın büyük bir kısmını işgal ettiler. Türkiye'ye savaş bile ilan etmemiş olan Yunanlılar savaş galibi pozunda gelip, Trakya'ya ve İzmir'e, Türkiye'nin iki gelişmiş bölgesine girdiler. İtilaf Devletleri'nin başkanları bu işgallerine kanuni bir temel bulabilmek için San Remo'da bir araya gelerek, Osmanlı İmparatorluğu'na dünya ilişkilerinden ve kıyılarından kopmuş bir toprak parçası bırakmaya karar verdiler. Bu ülke parçası uluslararası bir başkentten, devlet ve din başkanı bir monarşi tarafından idare edilecekti. Büyük bir olasılıkla ikinci görevine ağırlık vermeye zorlanacak ve Vatikan'daki Papa ile kıyaslanabilecekti. Bu kararlar "Finiş Osmani" yani "Osmanlının sonu" demekti.

---

6 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 258.

Levent Şahverdi Arşivi

Küçük Asya'nın kalbinden doğan ve "Fraklı Yağmacılara" alayla gülerek, "Benim inisiyatifim ve onayım dışında alınan bütün kararlar sadece bir kâğıt parçasıdır" diyen kişiden başka artık hiç kimse Türkiye'nin geleceğine inanmak istemiyordu.

Kısa bir süre içinde kendisine ölümü göze almış binlerce kişinin katılmasıyla, Batı Avrupa'nın devlet yapıcılarına uykusuz geceler geçirten bir kuvvet haline gelmişti. Mezopotamya'da İngilizleri, Kuzey Suriye'de Fransızları birkaç kez yenilgiye uğratmıştı. Ermeniler onun vuruşlarının etkisinden kaçmak için kurtuluşu Bolşevizm de aramışlardı. Yunanlılarında başına vurarak, bazı hayallerini kırmıştı.

Büyük güçlükler altında insan üstü başarılar elde eden, halkına kendisine ve geleceğine inanmayı tekrar öğretebilen, Türk halkına en zor anında Tanrı tarafından gönderilen bu insanın adı Mustafa Kemâl Paşa'dır.

Kendisi henüz 40 yaşında bile değil. Doğum yeri Selanik ve orta halli bir Türk ailesinden gelme. Sadece kendi gayreti ile çağının büyüklerinden bir arka ve yardım görmeden büyümüş bir insan.

Çanakkale Savaşı günlerinden bir küçük hikâyeyi burada aktarmak, Kemâl için karakteristik olduğundan yararlı olacaktır. Savaşın kaybedileceği sanıldığı bir anda kumandan Liman von Sanders daha bir Albay olan, fakat askeri kabiliyetini daha önce yaşanmış olan çeşitli deneylerden çok iyi tanıdığı Kemâl'e telefon eder:

- Durumun düzeltilebileceğine inanıyor musunuz?

- Gayet tabii, Majeste.

- Neyi kastediyorsunuz?

- Bana tehlike altında bulunan bölgedeki ordunun kumandasını vermenizi.

Levent Şahverdi Arşivi

Gece boyunca durum daha da kritikleşir. Sabahleyin Liman Paşa Mustafa Kemâl'e tekrar telefon eder:

- Alo, ben kumandan General Liman von Sanders.

- Emirleriniz Majeste.

- General rütbesine yükselerek operasyon ordusunun kumandanı oldunuz. Acele ediniz.

- Apoletlerimi değiştirmem için bana biraz zaman vermenizi rica ediyorum. Ondan sonra hemen işe başlayacağım....

İki gün sonra bütün düşman ordusu savaş alanını terk etmek ve gemilerine binerek gitmek zorunda kalmıştı.

Kemâl Paşa'nın mesleği askerliktir. Fizik olarak kuvvetli bir yapıya sahip değil. Zayıf ve böbreklerinden rahatsız. Yüz çizgileri sert, yanakları çökük, elmacık kemikleri çıkık, gözleri büyük ve mavi, ışıklı ve derin. Bakışları etkileyici ve sert, burnunun yanından kesin isteklerinin belirtisi olan iki çizgi alnına doğru yükselmekte. Alnı,yüksek derecedeki zekâsının aynası. Olağanüstü bir kültür almış değil. Kendi kendini yetiştirmiş tabii bir Türk filizi. Son derece açık düşünebilen ve esnek bir zekâsı var. Öyle ki, bütün olanaklarını ve gücünü bir anda bir yerden diğerine aktarabilecek durumda. Bu Bolşevikler ile yapacağı bir anlaşma, köylerin kendi kendilerini idare edebilmeleri için bir kanun, Fransız elçiler veya bir düşman olabilir. Bir konuya dikkatini verdiği zaman, başka hiçbir şeyi görmemekte. İlgilendiği bir şeyden hiçbir güç onu geri çekememekte.

Beyni her an çalışmakta. Günde ortalama 14 saat çalışmakta. İyi veya kötü haberler O'nu çalışmaktan alı koyamamakta. Büyük Millet Meclisi toplantısını akşam saat beşten, sabah saat altıya kadar idare etmekte ve kendisi ile birlikte çalışanlara yarım saatten fazla bir din-

Levent Şahverdi Arşivi

lenme hakkı vermemekte. Eğer bir devlet adamı işini ve savaş konusunda politik ilişkilerin hesabını unutmuş gibi görünür ise, hemen uyandırıcı ve ikaz edici sesi çınlamakta. Dâhiyane zekâsı her şeyi kontrol etmekte, idare etmekte ve görmekte. Her gereksinim için zekâsı bir çözüm bulmakta, her olayda basiretli davranmakta ve her işi erkekçe soğukkanlılığı ele alarak, cesaretle sonuçlandırmakta.

Tabiat, sanki bu ateşli dehayı Türkiye'nin üzerine sinen karanlığı kaldırmak için yaratmış gibi. Bu deha sayesinde en zor işleri gerçekleştirerek, Türk halkına görkemli yapıtını sunmuştur. En zoru da, despot olmadan yaratmış olduğu düzene hâkim olabilmesiydi. Kemâl'in anavatan sevgisi, onun emel sahibi olmasını kontrol etmekteydi.

Büyük yapıtını da, karşıtlarının iddia ettiği gibi hırslı olmasından değil, sadece kıymetli anavatanına duyduğu sevgiden dolayı gerçekleştirmişti.

Başkalarının ön plana geçmesini arzu etmediği söylentisi de yanlıştır. Kemâl yandaşlarının psikolojisini tanımaktaydı. Bir büyük zekânın, yüzlerce orta derecedeki hırslı zekâdan çok daha faydalı olacağını bilmekteydi.

Kemâl'de iki zıt ruh birleşmekteydi. Asil bir gurur ve alçak gönüllülük.

Bu nedenledir ki, diktatörlük olanaklarına sahip bu kişideki sade vatandaşlık duygusu ve alçak gönüllülük derin bir iz oluşturmuştur.

Onur konusunda olduğu kadar, örnek erdemli bir vatandaş olmasında da aynı çaba görülmekte. Çoğunlukla yaşadığı Ankara'da giyeceklerinden ve yaşama tarzından ne kadar sade olduğu anlaşılmakta. Aşırı hiçbir eğlenceye rağbet etmemekte. Kara ekmek, tere-

Levent Şahverdi Arşivi

yağ, bal, süt, yoğurt ve kuru fasulye en sevdiği yiyecekler. Etrafında hizmetkârlar dolaşmıyor.

Vatandaşların hediyesi olan iki at, savaş alanlarının kahramanının bütün ulaşım sorununu çözümlüyor.

Devlet işleri ile uğraşmadığı zaman herhangi bir tanıdığı aileyi ziyaret etmekte ve onlarla saatlerce konuşmakta. Esprileri ve hiçbir zaman eksilmeyen hoş görülü tutumu, O'nu toplum içinde ilgi odağı haline getiriyor. Ayrıca son derece güzel dans etmekte. Gençliğinde fırtınalı bir hayat sürmüş olduğu söylentileri doğru olabilir. Kemâl'in, bugünkü yaşamı son derece doğru, sade ve düzgün.

Kemâl'in etkisinin yalnız ulusal alanda kısıtlı kalıp kalmayacağı, ileride İslâm Dünyası'nın kurtarıcısı olarak daha büyük bir rolü üstlenip üstlenmeyeceğini, bize zaman gösterecektir. Gelecek neler getirirse getirsin, Türk halkı Mustafa Kemâl Paşa'yı ulusal kurtuluş kahramanı olarak kutlamakta ve O'nunla gurur duymakta haklıdır. Çünkü O, yalnız Türk tarihinde değil, aynı zamanda dünya tarihinde de ulusal kurtarıcılar arasındaki parlak yerini almıştır."

***

"3 Temmuz 1921-New York Times", I.ve II. İnönü Savaşları'nın zaferle sonuçlanmasından hemen sonra, birinci sayfadan şu haberi veriyordu.

"İlk kez Gladstone tarafından ortaya atılan "Türklerin bavullarını ellerine vermek" politikasını uygulayarak onları Avrupa'dan kovmak isteyenlerin, 1918'den bu yana giriştikleri çabalar sonuç vermemiştir. Batı ülkeleri artık kendilerine gelmeli ve Türk ulusunun bugün olduğu gibi gelecekte de Yakın-Doğu'nun en güçlü ve güvenilir ulusu olarak kalacağı gerçeğini benimsemelidirler.

Levent Şahverdi Arşivi

Batı Dünyası hiçbir sonuç vermeyen Türklerden nefret etme alışkanlığından kurtulduğu gün, Yakın-Doğu'da sürekli bir barış sağlanabilecektir."

***

Almanya'nın **"28 Temmuz 1921-Vorwârts"** gazetesi tarihli nüshasında Dünya Savaşı, Balkan Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı ile ilgili "Küçük Asya Sorunu" başlıklı yazısında genel bir yorum yaparken şunları yazıyor:

"Savaştan önce Sultan için 'Altın Boynuz'daki (Haliç) hasta adam" deniyordu. Büyük devletlerin entrikalarının bu konuda ne kadar suçlu olduklarını belirleyebilmek, ilginç olurdu. Afrika'nın parçalanmasından sonra, Küçük Asya, büyük devletlerin başına üşüştüğü bir alan haline geldi. O zamanlar Türk Fas'ında, Alman, Fransız ve İspanyollar bu ara parasal yardım konusunda adeta birbirleri ile yarış halindeydiler. Mısır'da, İngiliz ve Fransız çıkarları birbirleriyle çatışıyordu. Büyük devletlerin bu parasal yardımı, Türkiye'yi güçlü Avrupa devletlerinden ayıran Balkan Savaşı sırasında, tam olarak anlaşılamadı. Türkiye, Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında Küçük Asya Devleti olarak girdi. Almanya gibi Türkiye de bu ağır yüke hazır değildi.

Savaşın kaybedilmesinden sonra galip ülkeler Türkiye'ye, Türk Devleti'ni dünya haritasından silen bir Barış Antlaşması'nı (Sevr Antlaşması) imzalattılar. Filistin, İngiliz kontrolünde özerk bir Yahudi devleti oldu. Mezopotamya'ya özerklik verildi. İtalya Güney Anadolu sahil şeridinde ki dar bir sahilde rahatına bakabilecekti. İzmir kıyıları da Yunalıların bölgesi olacaktı. Fransa Katoliklerin öncüsü olarak, Güney-Doğu Anadolu'da idi. Yunanistan'ı hoş tutmak

Levent Şahverdi Arşivi

için, ona Türkiye'nin son Avrupa kıyıları söz verildi. İstanbul, "Uluslararası Başkent", Türk Parlamentosu'nun bulunduğu yer konusunda henüz bir karar verilmiş değil. Savaş sırasında, nazik İtilaf Devletlerinin gözyaşı dökmesine neden olan Ermeniler de kurtarılarak, Amerika'nın "Barış Kurbanı" olarak gösterildiler. Bu konuda Rusların eline sıkışan Ermeniler değil de, Amerika minnettar oldu.

1920' de yapılan Sevr Antlaşması aşağı yukarı buydu. O zamandan beri Nil'in çok suyu aktı. Mezopotamya ve Suriye'deki ayaklanmalar, Mısır, Filistin'deki huzursuzluklar, "Altın Boynuz'daki Hasta Adam" ile ilgilenen "Büyücüler" tarafından hiç de hoş karşılanmadı. Asıl trajedi, İstanbul'un Küçük Asya Bölgesi'nin arka taraflarında ve Anadolu'da Yunanlıların elinde bulunan İzmir'de oynandı ve oynanmakta. İtilaf Devletlerinin esiri olarak Sultan, Sevr Antlaşması'na karşı gelmeye cesaret edemiyordu. İstanbul'da oturum yapan Osmanlı Parlamentosu zayıf bir muhalefet çıkışı yapmayı denediğinde, Parlamento kapatıldı ve yerine, kendisini İtilaf Devletleri'ne karşı daha tehlikeli gösteren, bir "Halk Temsilciliği" kuruldu. Anadolu'nun Başkenti Ankara'da kalan kurnaz kurt Kemâl Paşa bunun kokusunu alarak, yeni seçimlere gitti. Yanında, Yunan ve Ermeni düşmanı her şeyden evvel, askeri düzeni organize eden ve Moskova ve Bolşevik yıldızına hiçbir sempati duymadan görüşmeleri yürüten Fuat Bey[7] vardı. İstanbul'dan kaçabilen bütün Türk aydınları ve savaşa hazır kişiler, Ankara'da toplanarak kısa bir süre içinde kurulan Ankara Hükümetinde buluştular. Ankara Hükümeti kendi renkli topluluğu içinde, tam düzenli olarak seçilmese de, savaşa hazır bir toplum meydana getiriyordu.

---

7 Ali Fuat Cebesoy.

Levent Şahverdi Arşivi

Kemâl ve Fuat kısa zamanda idari ve askeri açıdan çok önemli işler başardılar. Bölgelerden Ankara Parlamentosu'na temsilcilerin gönderilmeleri sağlandı. Aynı zamanda Ankara'daki Parlamento da kendi temsilcilerini Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gönderdi. Böylece Başkent ve Bölgeler devamlı ilişki içinde bulundular. Aynı zamanda Kemâlist mücadeleciler eyleme geçtiler ve İtilaf Devletleri, "Ateşteki Kestaneleri Çıkarmayı" Yunanistan'a bıraktılar. Ateş, Yunanlılar için de çok yakıcı olduğundan, görüşmeler ile durumun kurtarılmasına çalışıldı. Kemâlistler İngilizlerle Fransızların birbirlerine nasıl düştüklerini seyredebilmek için, temsilcilerini Londra ve Paris'e gönderdiler.(İtalya, ortadan toz olacak ve Küçük Asya'da tarafsızlığını ilân edecek kadar akıllıydı). Fransa, Paris'teki büyük konferanstan başarılı çıktı. Sevr Antlaşması'nın yeniden elden geçirilmesini kabul etti. Yunanistan, İzmir'i Türkiye'ye geri vermeliydi. İngilizler ve Fransızlar, Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaşta tarafsız gözlemci olarak kalmayı düşünüyorlardı. Kemâl bu anlaşma önerisini kabul etti. Yunanistan yeniden savaşmaya başladı. Baştaki başarısızlıklarından sonra, Ankara'yı bile tehlikeye sokabilecek bir ilerleme yaptılar. İngiltere bu koşullar altında Yunan dostu bir politikaya girerek, yeni ortaklar aramaya ve İtalya'yı tarafsızlığından çekmeye çalışır görünmekte.

Belirli olan tek şey var: Yunanistan'ın arkasını İngiltere'ye dayamış olması. Kral Kostantin'in, daha da önce Venizolos'un yaptığı gibi, İslam saldırılarını kendi üstüne çeker görünüp, İngiltere'nin Mezopotamya ve Filistin'de ilerleyerek, kendisine Kapstadt-Kahire-Küçük Asya- Hindistan kara ulaşımını sağlamak istemesi gibi."

Levent Şahverdi Arşivi

16 Ağustos 1921 günü İngiltere Parlamentosunda Başbakan Lloyd George tarafından söylenen şu sözler, yukarıdaki gazete haberini doğrular niteliktedir. İngiltere Başbakanı parlamento kürsüsünde şöyle diyordu:

"... Kemâlist ayaklanmayı bastırmak için Anadolu içlerine kadar İngiliz askerleri gönderilemediğine göre, tek seçenek vardır; o da her iki tarafı sonuna kadar vuruşturmaktır."[8]

***

Bu arada Yunan ordusu dört bir taraftan hücuma geçmiş Sakarya Meydan Muharebesi başlamıştı. Savaş bütün şiddeti ile devam ederken Yunan Kralı gelecekten emin olarak Eskişehir'de **"Daily Telegraph"** gazetesi muhabirine şu açıklamayı yapıyordu.

"Mustafa Kemâl bu defa savaşı kabul ederse, ordusunu yok edeceğiz ya da ordusunun büyük bir kısmını esir edeceğiz. Ankara'ya girmeyi umut ediyoruz!"[9]

Mustafa Kemâl Paşa ise bir yandan savaşla ilgili gelişmeleri şu telgrafla Meclis'e bildirirken:

"... En yüksek azim ve imanla savaşan ordunun, bağımsızlığımızın savunulması uğrunda namus gereğini yerine getireceğini temin ederim."

Diğer taraftan da Paşa, Fransız kadın gazeteci Berthe Georges-Gaulis'e yazdığı mektupla Dünya'ya şöyle sesleniyordu:

---

8 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan.Kocatürk, s. 261/262.

9 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan.Kocatürk, s. 262/263.

Levent Şahverdi Arşivi

"... Askerlerimizin kahramanlığı ve bütün milletin hayranlığa değer bir bağlılıkla bana tam destek olması sayesinde, Yunan istilâcılarını sonunda yurdumdan kovacağımı kuvvetle umuyorum."[10]

22 gün ve gece süren Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasını Mustafa Kemâl Paşa, milletine şu sözlerle duyuruyordu:

"... Avrupa'nın en mükemmel araçlarıyla donatılmış olan Kostantin ordusundan, ordumuzun donanım itibariyle da geri kalmaması ve hatta ona üst çıkabilmesi gibi inanılmaz mucizeyi, Anadolu halkının fedakârlığına borçluyuz"

Mustafa Kemâl Paşa, Meclis'te kabul ettiği gazeteci Berthe Georges-Gaulis'e gelecek hakkında şunları söylüyordu:

"... Bugün ordu, bağımsızlık uğruna savaşıyor. Türk milleti aldatılmak istemiyor. Onun olumlu gelişmelere ihtiyacı var; boş hayaller bize çok pahalıya mal olmuştur....Ben Panislâmist değilim. Biz Türküz; hepsi o kadar. İyi Müslümanlar olarak kalmak bize yeter. Asya için olduğu gibi, Avrupa için de töremiz aynıdır. Dostlarımız olacaktır, tam bağımsızlığımızı koruyacağız, her şeyi Türk olma noktasından göreceğiz. Bu, gerçekçi bir düşünüştür; İmparatorluğu yıkan ideolojiye karşı bir düşünüş. İttifaklar, iktidar için birer engel olmayacak, onu ufaltmayacak. Bunların birini diğerine karşı kullanmayacağız, onlara karşıda her zaman toprak ve siyaset bütünlüğümüzü saklı tutacağız. Devamlı dostluklar kurmanın tek yolu bu değil midir?"

***

Türkiye'de bütün bu gelişmeler olurken, **"27 Şubat 1922-Deutsche Allgemeine Zeitung"**, Mustafa Kemâl Paşa hakkında çok il-

[10] D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 263.

Levent Şahverdi Arşivi

ginç bir makale yayımlar. Thea von Puttkamer imzası ve "Mustafa Kemâl İle Bir Karşılaşma" başlığı ile yayımlanan makalede şöyle deniyordu.

"Kendisi ile daha doğrusu resmi ile ilk karşılaşmamda, koşullar ne olursa olsun, kuvvetli karakterinin ön plâna çıktığı bir kişilik ile karşı karşıya olduğumu hemen anladım.

Bir çok karışıklık içinde çalkalanan İstanbul'un 1915 sonbaharında, Albay Mustafa Kemâl'in bir resmini gördüm. O zamanlar daha, Anafartalar da Ağustos 1915 tarihinde İngilizlere karşı kazanmış olduğu zaferden haberim yoktu. Resimdeki kartal bakışlı baş ile ikili bir konuşma yaptım. Kendi kendime veya ona dedim ki: Burada istediğini bilen, daha da fazlası ile emel sahibi biri görülmekte. Belki kontrol edilemeyecek bir kuvvet, belki de daha yüksekteki bir bütüne ulaşabilmek için kabul edici bir kişilik.

Bu şekilde bir tanımlama, daha sonraları Çanakkale Savaşlarını anlatan Almanlar tarafından da pekiştirildi. Aslında bu Almanlar, silah arkadaşlarını övme konusunda son derece kısıtlı davranıyorlardı. Fakat bu Türk için en yüksek övgüyü yaptılar. Türkleri, yeteneksiz bir komutanın (Yazar Enver Paşa'yı kastediyor) davranışları sonucu olarak içine düştükleri zor durumdan, kişisel tutumu ile kurtarmayı başarmıştır. Resim pek belirli olmayan bir fon üzerine yapılmıştı:

Gelibolu Yarımadası'nın meyve yamaçları, arkasında Liman von Sanders ordusunun tepeye çıkmakta olan askerleri, Türk uçakları kontrol uçuşunda, yardıma gönderilen bir Jandarma Birliği yok edilmekte, Kumandan: "Allahın istediği olur" demekte. Bir Yüzbaşı, emir almaksızın Çanakkale'nin Asya tarafındaki birliklerinden ileri-

Levent Şahverdi Arşivi

ye atılıp, ateş etmekte ve ilerlemekte. Bir kurşun Mustafa Kemâl'e isabet etmekte ve cep saatine çarpmakta. Kısmet! Anadolulular bu olağanüstü cesur kişiye itaat etmektedirler.

Mustafa Kemâl kısa bir süre içinde Paşa olan Anafartalar Kumandanı. Bugün hâlâ Mareşal Liman von Sanders'in kendisine hediye ettiği altın saati mi taşıyor bilmiyoruz. Ama Türklerin politik koşulların değişmesine rağmen, eğitmenlerine (Mustafa Kemâl Paşa'ya) duydukları şükranı biliyoruz.

İki yıl sonra Mustafa Kemâl Kafkasya Ordusu Kumandanı olmuş ve İffet ve Mehip Paşaları koordine etmektedir. Bana, Paşa'nın Türk Atçılık Klübü Pera'ya gönderdiği Arap atlarından söz eden kişi bir Ermeni hanımı idi. Paşa o sıralar daha Kafkasya'da çarpışmaktaydı. General Falkenhayn'ın kumandası altında bulunan 7. Ordu'nun kumandası kendisine verilmişti. Şehirde fısıltılar başlamıştı. Aslında burada ne konusunda fısıldanmıyor ki? Mustafa Kemâl, Sofya Büyükelçisi Fethi (Okyar) Bey ile birlikte Enver Paşa'yı düşürmek istiyor. Bu konu o aralar en çok konuşulan konuydu. Issız bir şehirde kuvvet kazanan Paşa için, politik iplerin çekildiği Başkent'te (İstanbul'da) yer yoktu.

Paşa'nın 1917/1918 kışında hayatı dertsiz bir vatandaşınkine benziyordu. Pera Palas ve Tokatlıyan'da rakısını içmekte ve sık sık sivil gezmekte, herhangi bir yerde devamlı oturmamaktaydı. Bu aylar içinde Mustafa Kemâl Paşa ile karşılaştım. İlk etki romantik değildi. Halep'ten gelmiş bir Hıristiyan-Arap kadınlar grubu ve ortalarında sarışın, orta boyda bir Türk subayı. Takdim edildi: Mustafa Kemâl.

Levent Şahverdi Arşivi

Hakikaten Çanakkale resmindeki zayıf, çıkık elmacık kemikli köylü delikanlısı bumuydu? Gözlerime inanamadım. Yüzü yuvarlaklaşmış, Avusturyalı ressamın çizdiği kudrete susamış bakışlı, bu defa zekice bakış ve düşüncelerii maskenin altında akıllıca saklanmış bir dünya adamı gülüşü. Akıcı bir Fransızca ile konuşmakta.

Kendisi ile yaptığım konuşmayı çok iyi hatırlıyorum. Yıldırım Orduları Komutanlığını üzerine aldıktan kısa bir zaman sonra Mustafa Kemâl Paşa, Mareşal Liman von Sanders'in kendisini atamasını ve Filistin anılarını sıcak bir ses tonu ile aktarmıştı.**"Durum değişecektir"** diye de eklemişti. Mareşal, eğer kendisini 18 Temmuz tarihinden evvel Filistin Ordusunun başına geçirmiş olsaydı, durumda bir değişiklik olur muydu? Bana göre, Kemâl, asker ve stratejiye hâkim bir kişi olarak, yüksek Türk subayları içinde kendini kanıtlayan bir Paşa.

Bu arada geçen zaman içinde üç aydan beri kutsal ülke "Doğu Ürdün"de bulunmaktayım ve 4. Ordu'nun Baş Karargâhı'ndan ona yazmaktayım. Cevap olarak, bana modern düzenlenmiş bir mektup kartı üzerinde Fransızca olarak Nabalus'a gelmeme izin verdiğini kendi elyazısı ile bildirmekte. Çok geç! İngilizler, 19 Eylül gecesi sahildeki orduyu yendi, hatta Kemâl'in cepheyi tutan ordusu bile bir taraftan kuşatıldı.

Kemâl'in kurmayları büyük güçlükler altında Ürdün'ü geçerek, Deraa'da Cemal Paşa'nın kurmayları ile tren yolu kavşağında buluştular. Unutulmaz bir gece! İnsanların, hayvanların ve malzemelerin askeri hastanenin avlusundaki kargaşası anlatılır gibi değil. Yumak şeklinde yerlerde uyuyan insanların, askerlerin üzerinden sekerek geçerek, develerin, topların ve atların arasından sıyrılarak karanlık avluya geçtim ve Mustafa Kemâl Paşa'nın çalışma odasına geldim.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemâl Paşa beni son derece nazik bir şekilde karşıladı. Bundan dolayı kendilerine bugün dahi teşekkür borçluyum. Genelkurmay Başkanı bana sofrada bir yer göstererek haritayı açıkladı ve hatta bir mucize gibi, bir bardak kahve dahi ikram etti. Sonra çok daha önemli konulara girdi. O zaman dahi şu güven verici duyguyu duydum:

"Burada "Allah nasıl isterse öyle olur" mistik düşüncesi değil, çıkış noktası ve çözüm arayan bir güç var."

Son olarak Paşa'yı tekrar İstanbul'da Pera Palas Oteli'nde gördüm. 1919 yılındaki bu karşılaşma, o zamanlar Deraa'daki geri çekiliş sırasındakinden daha heyecanlı ve duygu içermekteydi.

Paşa'nın, İngilizlerin korku altında yaşattığı Başkent'ten ne gibi koşullar altında çıkıp, Ankara'ya nasıl geldiği bilinmekte. Kahramanlığın büyük övgü bulduğu Almanya'da, bir insanın istek gücünün, neler yapabileceğine, çok daha dikkatli bakılması gerekir. Bu güç, üzerinde çok tartışılan Boğazlar konusunu da kapsayacak mı veya Fransız mayınını İngiliz oyununun dalgalarına atma rizikosuna girecek mi?"

Fransız, İngiliz, İsviçre ve Alman basını Mustafa Kemâl Paşa ve Türkiye hakkında bu ve buna benzer yazılar, makaleler, yorumlar yazarken, vatanın kurtarılması için gecesini gündüzüne katan bir Yalnız Adam'ı **"Kurtuluş'un Kâbesinde"**, Ankara'da, Mecliste arkadan hançerlemek isteyenler sanki sıraya girmişti. Paşa'ya muhalif olanların başını Erzurum mebusu Hüseyin Avni, Mersin mebusu Mehmet Şükrü, Trabzon mebusu Ziya Hurşit ve Ali Şükrü ile Kırşehir mebusu Mehmet Şükrü Beyler çekiyordu. Bunlar Yunanlıların Polatlı'ya kadar gelmeleri üzerine Meclis kürsüsünden sesleri yettiğince bağırıyorlardı:

Levent Şahverdi Arşivi

"Gel bizi kurtar Enver."

"Meclisin bütün hak ve hukukunu devrettiğiniz bu Paşa'mı (Mustafa Kemâl Paşa) bizi kurtaracak?"

"Ethemi (Çerkez Ethem) harcayanları bu kürsüden lanetliyorum."

"Nereye gidiyoruz. Bizi kim, nereye sevk ediyor?"

Bütün bu haksız ve yersiz iddia ve ithamlara Mustafa Kemâl Paşa 6 Mart 1922 günü yapılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumunda şu sözlerle cevap veriyordu:

"Ordumuzun kararı taarruzdur (Hücumdur). Fakat bu taarruzu tehir ediyoruz. Sebebi; hazırlığımızı tamamen tamamlayabilmek için zamana ihtiyacımız var. Yarım hazırlıkla, yarım tedbirle yapılacak taarruz, taarruz etmekten daha çok fenadır.... Meclis'te bir veya birkaç üyenin kötümserlik telkin eden sözlerinden bile aleyhimizde istifade çareleri aranılmakta olduğuna şüphe edilmemelidir."

Meclis içinde muhaliflerin acı ve insafsız ithamlarına karşılık, Bulgaristan Savunma eski Bakanlarından General Kleman Boyaciyef 15 Mart 1922'de Viyana yakınlarındaki Baden'dan Mustafa Kemâl Paşa'ya yazdığı mektupla adeta meclisteki muhaliflere cevap veriyordu. Boyaciyef mektubunda şunları yazıyordu:

"... Elde edeceğiniz başarılar sayesinde zulüm görmüş bütün milletlerin zorla alınmış haklarının geri verileceği zamanın geleceğini ümit ediyorum. Galibiyet tacıyla taçlanacak olan kahraman ordunuz, böylece yalnız vatanınıza değil, ortak düşmanlarımızın her gün artan zulümleri altında inlemekte olan Doğu'ya, barış ve kurtuluş nimetlerini geri vermiş ve temin etmiş olacaktır."

Levent Şahverdi Arşivi

Sevr Antlaşması için:

"Benim inisiyatifim ve onayım dışında alınan bütün kararlar sadece bir kâğıt parçasıdır."diyen Mustafa Kemâl'in ne demek istediğini, İtilaf Devletleri istemeseler de yavaş yavaş anlamaya başlamışlardı. İngiltere İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Komutanı Harrington aracılığı ile havayı yumuşatmak için Mustafa Kemâl Paşa ile doğrudan doğruya temasa geçme gayreti içinde idi. Diğer taraftan Fransızlar ünlü devlet adamı Franklin Boulion'u Ankara'ya kadar göndermişlerdi. İtalya ise II. İnönü zaferinden hemen sonra resmi olarak tarafsız kalacağını açıklamıştı. Geriye bir Yunanlılar kalıyordu ki onlarından hakkından Mustafa Kemâl Paşa komutasındaki düzenli ordu gelecekti.

***

Sevr Antlaşması'nın bir porselen gibi dağıldığını "**31 Mart 1922-Danziger Zeitung"** gazetesi "Sevr'in Parçaları" başlığı ile okuyucularına şu satırlarla duyuruyordu.

"Mustafa Kemâl Paşa, İtilaf Devletleri'ne kuvvetini gösterip, Sevr Antlaşması'nın uygulanmasını önlediğinde, güçlerin guruplaşması bugünkünden çok daha farklıydı. Hindistan'daki bağımsızlık hareketleri, en önemli İngiliz Kolonisi olan bu uzak Doğu ülkesinde gerekli şekilde değerlendirilememişti. Orta Asya'daki Rus tehlikesinin de Conbottiete, Deniken ve Konserten gibi askeri önlemlerle engelleneceği düşünülmekteydi. Eski Osmanlı İmparatorluğu'nu, önemsiz küçük bir Asya devleti haline getiren Sevr Antlaşması bu nedenle çok ciddiydi.

Fransız, İngiliz ve İtalyan Dışişleri Bakanlarının Paris'te sonuçlandırdıkları görüşmelerin bir yenileme değil de,. Sevr Antlaşma-

Levent Şahverdi Arşivi

sı'nın parça parça olmasına sebep olmasının nedeni, Kemâlist Milli Hükümet'in başarılı direnişi ve mücadelesi olmuştur.

Paşa, Sevr'in seksiyonlarını (bölümlerini) yeni bir politik konsilasyon (barış) ortaya çıkana kadar sürüncemede bıraktırmıştır. Küçük Asya ülkeleri ile ilgili görüşmelerde, oralarda yaşayan insanların hakları hakkında çok cömert davranılamayabilir. Çünkü o yöre insanlarının herhangi bir hakkı zaten bulunmamakta.

İlişkiler bir seri önemli detaylar göstermektedir. Manda altındaki bölgelerden vazgeçildiği görülmektedir. Bir "Yunan İzmir", bir "Ermeni" ve hatta "Kürt Devleti"nden vazgeçildiği gibi. Ermeni konusunu nasıl ertelediği, bu halk için ilginçtir. "Ermenilerin sorunlarına en uygun çözümü bulma konusunu Milletler Cemiyeti Konseyi'ne vermişler" Milletler Cemiyeti Konseyi de ancak kendisine bu görevi veren devletler kadar çözüm getirecektir. Onların isteklerine göre ilk olarak Türk hâkimiyeti altında Yunan azınlığı için koruma garantisi, sonra da aynı güvenin Türkler için de geçerli olması.

Anlaşmanın şu andaki kapsamı Türkiye tarafından aşırı istekler olmazsa, İtilaf Devletleri açısından büyük, bir başarı olarak görülmekte. Buna göre Türkiye, geniş sınırlar içinde Marmara Denizi'nin kuzey kıyısının ortasına kadar uzanacak, uluslararası kontrol altında tutulacak Çanakkale Boğazı ise, Yunan karasularına dâhil olacak. Türkiye uzun yıllar boyu savaş alanı olmuş olan Arap topraklarından vazgeçmeyi kabul edecektir.

Bütün bu incelemeler sonucunda, Kemâl'i örnek alarak bizim de Versay Antlaşması'ndan kurtulup kurtulamayacağımız söylenemez. Fakat İtilaf Devletleri'nin anlaşmalarının değiştirilmesi, ancak yaptığı etkinin anlaşmayı hazırlayanlar için de mesele olması

Levent Şahverdi Arşivi

ve anlaşma şartlarının gerçekleştirilememesi durumunda mümkün olacaktır."

Bu satırların yazıldığı tarihlerde İtilaf Devletleri arasında, Türkiye'nin parçalanması ve bu parçalanmadan alınacak pay hakkında büyük anlaşmazlık çıkıyordu. Özellikle İngiltere ve Fransa Boğazlar konusunda bir türlü anlaşamıyordu. Fransızlar Boğazların tarafsız olması hakkında direnirken İngiltere Boğazların özel bir statü ile Yunanistan'a verilmesi konusunda ısrar ediyordu.

***

"10 Eylül 1922, Deutsche Allgemeine Zeitung", İngiliz gazetelerine atıfta bulunarak, Mustafa Kemâl Paşa'nın İzmir'e girdiği gün şu haberi veriyordu.

"İngiliz kamuoyu Küçük Asya'daki gelişmeleri büyük bir kuşku ile izlemekte. Gazeteler, İngiltere'nin büyük çarpışmalar sonucu bağımsızlığa kavuşturulan Boğazların, tekrar Türklere verilmesine hiçbir şekilde olur vermeyeceğini yazmakta. Resmi organlar, bu sorunun çözümünü, Fransa ile dostluk ilişkilerinin bir sınavı olarak görmekteler. İngiltere, Yunanlıların Küçük Asya'da bir üst sahibi olmaları düşüncesinden tamamen vazgeçmiştir. Yunan ordularının yenilgisinden sonra, bunun gerçekleşmesine olanak yoktur. Ayrıca İngiltere'de, Türklerin savaşının, bir genel İslâm fanatizmine yol açacağından korkmaktadır. Resmi gazete "Daily Chronicle", Fransız hükümetinin Fransız gazetelerinin görüşüne aykırı olarak, bu tehlikeye karşı Fransa'nın da İngiltere ile birlikte savaşmasını ümit ettiklerini vurgulamakta"

Gazete yazısına şöyle devam ediyor:

"İtilaf Devletleri tercümanları Yunanlıların silah bırakması ko-

Levent Şahverdi Arşivi

nusundaki ilk adımlarını, İstanbul'daki Ankara temsilcilerine iletmişlerdir. Temsilci kendilerine teşekkür ederek, bu konuda yalnız Ankara'nın cevap verebileceğini bildirmiştir. Ankara'nın, Yunanlıların silah bırakma önerisini kabul edeceği düşünülmemektedir. Çünkü Türk Ordusu İzmir önlerine kadar gelmiştir. Her halde Ankara, Yunan Genelkurmayının doğrudan doğruya Türk Başkumandanlığına ricada bulunmasını isteyecektir. Silah bırakma koşulu olarakta, Küçük Asya ve Trakya'nın hemen boşaltılmasını, İstanbul'daki bütün Yunan kara, deniz askerlerinin yurt dışına çıkarılmasını isteyecektir. Yunan birliklerinin gemilerine binerek Anadolu'dan ayrılmaları ve Küçük Asya'dan savaş malzemelerini geri çekmeleri, Türkiye'nin kesin olarak yerine getirilmesini istediği koşulların başında gelmektedir."

Aynı gazete Londra, İstanbul, Paris ve Belgrad çıkışlı haberini, özel baskı yaparak kamuoyuna şu şekilde duyuruyordu:

Yunanlıların Yenilgisi

9 Eylül 1922

"Gelen telgrafa göre, Yunanlıların yenilgisi, savaş tarihindeki en büyük yenilgilerinden biri olarak görülmektedir.

Yunan birliklerinin moral çöküntüsünün benzeri, şimdiye kadar görülmemiş bir çöküntü. Kral Konstantin'in kaçtığı konusunda çıkan haberlerin şimdilik doğrulanmamasına rağmen, Atina'daki politik durum son derece gergin. İngiliz basını Kral'ın durumunun son derece tehlikede olduğunu yazmakta. İngiliz ve Amerikan savaş gemileri, şehre kendi vatandaşlarını korumak üzere devriyeler gön-

Levent Şahverdi Arşivi

deriyorlar. "Daily Telegraph"a göre, Türk uçakları şehir üzerinde uçmakta ve halk bunların bomba atacağı endişesi ile büyük bir panik içinde. Oysa uçaklar sadece propaganda bildirileri atmakta.

Kemâl Paşa ateşkes için şu koşulları ileri sürmekte:

1- Bütün Küçük Asya'nın ve Trakya'nın düşmanlar tarafından hemen boşaltılması.

2- Küçük Asya'daki Yunan ordusunun teslim olması.

3- Yunanistan tarafından savaş tazminatı ödenmesi"

Türk Savaş Ganimeti

İstanbul, 9 Eylül 1922

"Türk Baş Karargâhı Haberi:

Şimdiye kadar 40.000 Yunan esiri alındı. 30.000 Yunan askeri öldürüldü. Esirler arasında iki General, 44 Albay ve Binbaşı ve diğer rütbeli subaylar bulunmakta. 284 top, 1200 makineli tüfek, 20 uçak,40.000 tüfek ve 70.000 üniforma ele geçirildi."

Yunan Ölüm Ordusunun Yok Edilmesi

Paris, 9 Eylül 1922

"Paris'ten bildirildiğine göre, Uşak civarında kuşatılan Yunan Güney Ordusu'na yardım etmek üzere gönderilen "Yunan Ölüm Ordusu" Karlık yakınlarında Türk ordusu ile karşılaştı. Yunan ordusunu meydana getiren üç birlik, direnmeye çalışmasına rağmen tamamen yok edildi. Ordunun kalıntıları çevredeki dağlarda esir alındı."

Levent Şahverdi Arşivi

Bütün bu haber ve yorumlar dünya kamuoyu tarafından ilgi ile izlenirken 9 Eylül 1922 günü İzmir düşman işgalinden kurtarılmış ve ertesi günde Mustafa Kemâl Paşa ve beraberindekiler İzmir'de inanılmaz bir coşkuyla karşılanmıştı. Bu sonucu ne Yunanistan, ne Fransa ne de İngiltere tahmin dahi edememişti. Oysa Mustafa Kemâl Akşehir'deki Karargah'ında İngiliz Generali Towsehend'i kabul ettiği zaman, General'i şu sözlerle uyarıyordu:

"... Evet, karşımızdaki düşmanın çok kuvvetli olduğunu biliyorum. Fakat insanlığı savunanlar ölümle tehdit edilmelerine rağmen ölmezler ve ebediyen yaşarlar."

General yukarıda söylenen sözlerin ne kadar ciddi olduğunu anlamış ki, 27 Temmuz 1922 günü yani Büyük Taarruz'dan çok kısa bir zaman önce İngiltere Hükümeti'ne şu raporu gönderiyordu:

"Türk Milli Ordusu güçlü ve etkindir. İngiltere Hükümeti bunu kavrayabilmiş değildir. Yepyeni bir Türkiye doğmuştur. Bu da İngiltere'de henüz anlaşılmış değildir. Türk'ü Avrupa dışına, Anadolu'ya itmeye çalışmak çılgınlıktır."[11]

26 Ağustos sabahı şahlanan Türk ordusu, 30 Ağustos akşamı düşmanı Akdeniz'e dökmüştü ama bu gerçeği kabul etmeyen istila kuvvetleri, Sevr Antlaşması'nı ufak tefek değişikliklerle Türkler'e hele hele Ankara Hükümeti'ne kabul ettirebilecekleri hayaliyle yaşıyorlardı.

Mustafa Kemâl Paşa'nın Muzaffer Orduları, Paşa'nın verdiği şu emri yerine getirmiş:

---

11 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s.289.

Levent Şahverdi Arşivi

"... Bütün arkadaşlarımın Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini göz önüne alarak ilerlemesini ve herkesin zihinsel güçlerini kahramanlık ve vatanseverlik kaynaklarını yarışırcasına göstermeye devam etmesini isterim. **Ordular! İlk hedefiniz Akdenizdir, İleri."**

Ve düşman Anadolu'da cehennemi yaşamıştı.

***

İzmir'de, "**18 Eylül 1922-Chicago Tribun"** muhabiri John Clayton'a verdiği demeçte Mustafa Kemâl Paşa şunları söylüyordu.

"Misak-ı Millimizde sebat ediyoruz. Bütün Türk toprağında gerçek bağımsızlık istiyoruz. Bizim için artık kapitülasyonlar yoktur."

Oysa İngiltere ve onun generalleri halen hayal peşindeydiler. General Harrington bu hayalini şu sözlerle dile getiriyordu:

"Kararlı bir tutumla Mustafa Kemâl, Boğazları ve İstanbul'u ele geçirmekten men edilebilir. Çanakkale mevzilerimizi durmadan güçlendiriyoruz. Donanmamın topları da bana epeyce yardım edecektir."

Generale, Mustafa Kemâl ve onun bir avuç onurlu askerinin, Çanakkale'yi kendilerine çok kısa bir zaman önce nasıl mezar yaptığını hatırlatacak bir kişide çıkmıyor.

General hızını alamamıştır, devam eder:

"Mustafa Kemâl tarafsız Bölge'yi çiğnememe kararını bugün verecektir, sanırım. Çiğnerse, karşısında İngiltere'yi ve dominyonlarını bulacağını açıkça kendisine duyururum."

Levent Şahverdi Arşivi

Oysa bu sözlerin söylendiği saatlerde Türk Birlikleri "Tarafsız Bölgeye" girmişlerdi bile.

Büyük Zafer'den sonra nihayet İtilaf Devletleri ile Türkiye arasında bir ortak nokta bulmak ve ön barış koşullarını görüşmek üzere 3 Ekim 1922'de Mudanya Konferansı toplanır. Geceli gündüzlü büyük mücadelelerden sonra nihayet anlaşma 11 Ekim 1922 günü İtilaf Devletleri ile Türk Devleti'nin Temsilcisi İsmet Paşa arasında imzalanır. Mustafa Kemâl Paşa, aynı gün İtilaf Kuvvetleri Kumandanı General Harrington'a şu telgrafı çeker:

"... Barışın kurulması için sarf edilen gayretlerin başarıyla sonuçlanmasını, bütün insanlık adına arzulamakta ve ümit etmekteyim."[12]

Mudanya Konferansı'nın Türkiye lehine sonuçlanmış olması, İngiltere Parlamentosunda ağır eleştirilere neden olur. Bu ağır eleştiriler karşısında istifa etmek zorunda kalan Başbakan Lloyd George kendisini şu sözlerle savunuyordu:

"- Arkadaşlar! Yüzyıllar nadir olarak dâhi yetiştirir. Şu talihsizliğimize bakın ki, o büyük dâhi, çağımızda Türk ulusuna nasip oldu ve bizim karşımıza çıktı. Mustafa Kemâl'in dehasına karşı elden ne gelirdi!"[13]

***

Bulgarların önde gelen gazetesi **"26 Eylül 1922-Rabotniçeski Vestnik"** başlıktan şu haberi veriyordu:

"Yunan ordusunun Türkler tarafından yenilmesi İngiltere'nin yenilmesidir. Ön Asya'nın şimdi sahibi Mustafa Kemâl Paşa'dır."

---

[12] D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 299.

[13] D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 310.

Levent Şahverdi Arşivi

"28 Eylül 1922-Deutsche Allgemeine Zeitung" gazetesinin haberine göre, İtilaf Devletleri Sevr Antlaşması'nın, Halife-Padişah saltanatının, Halide Edip, Refet Paşa ve bir kısım Mustafa Kemâl muhalifleri de mandacılığın peşindeydi.

Gazete "Sevr Porseleni" başlıklı yazısında şunları yazıyordu:

"Sevr Antlaşması, aynı adı taşıyan porselen gibi kırılır olduğunu göstermiştir. Kemâl şiddetle vurdu ve İngiltere'nin eline düşmedi. İngiltere'de söylendiğine göre, Türkiye Avrupa'dan kovulmuş ve hatta topraklarının üçte ikisini kaybetmişti. İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiş ve tarafsız bölgelerce çevrilmiş İstanbul, küçültülmüş devletin bir ilavesi haline gelmişti. Trakya ayrılmış, İzmir otonom ilan edilmiş, Türk adliyesi kısıtlanmış, mali hükümranlık yok edilmiş, askeri güç bir polis grubuna indirilmiş, Boğazlar uluslararası bir komisyonun kontrolüne verilmiş, Edirne şehri ve civarı işgal edilmiş, Boğazların kontrolü, İstanbul'un kurtarılması ve güvenlik altına alınması, şimdi Türkiye'nin de içinde bulunduğu Milletler Cemiyetine verilmişti. Boğazlar ile ilgili çözüm, Kemâl'in önerisine uygundur. Buna göre İngiltere, Boğazların anahtarını elinde tutmak isteğinden vazgeçmektedir. Bir İngiliz atasözüne göre İngilizler ortak bir noktada anlaşmayı severler. İngiltere, Türklerle silahlı bir ilişki içine girdiği takdirde, İslam dünyası üzerinde bırakacağı etkiden kaçındığından ve Fransa'nın ortaklık içinde bulunduğu ülkelere karşı, politik üstünlüğü elde tutarcasına sahip olduğu gücünü daha fazla artırmak istemediğinden, bu ortak noktayı kabul etmiştir.

Esas olarak Fransız-Türk başarısı damgalanmıştır. Fakat çözülmesi gereken daha birçok sorun vardır. Bunlardan biri, İtilaf Devletleri'nin toplanacak olan Doğu Konferansı'na Rusları çağırmayı dü-

Levent Şahverdi Arşivi

şünmemeleridir. Bu durumu Moskova Hükümeti ile Antlaşması olan Kemâl Paşa kabul etmeyecektir. Moskova'da, bu toplantıya Japonya'nın çağrılıpta, Karadeniz'de kıyısı olan bir devletin çağrılmamasına haklı olarak karşı çıkacaktır. Aynı şekilde Bulgaristan'da, devre dışı bırakıldığından dolayı itiraz edecektir. Kemâl'in, İngiltere tarafından ortaya konan tarafsız bölgenin zedelenmemesi konusunda, ne kadar garanti vereceği de bir sorundur. Sevr Antlaşması ile verilen mandacılık konusunda, bu barış Antlaşmasında bir değişiklik yapılmayacaktır. Bu konudaki istekler, Kemâl'in Fransa ve İngiltere ile olan ilişkilerini zorlaştıracaktır. İç ilişkileri konusunda da Türkiye bu mandacılığı kabul etme zorunda kalacaktır. Mandacılık konusunun ilerdeki gelişimi, ilgili ülkeler tarafından belirlenecektir. Her şeye rağmen bu anlaşma Türkiye'nin canlanmasıdır."

***

Avrupa Basını Türk ordusunun işgal kuvvetlerini Akdeniz'e dökmesine, Mustafa Kemâl Paşa'nın Sevr Antlaşması hakkında **"Yırtılıp atılacak bir kağıt parçasıdır"** demiş olmasına rağmen, hala "Türkiye bu mandacılığı kabul edecektir" diye yazıyordu.

Gene de içlerinde daha insaflı olan gazetelerde vardı. Mesela bunlardan biri **"25 Ekim 1922- Kölnische Zeitung"**, "Mustafa Kemâl ve Subayları" başlığı ile okuyucularına şu haberi veriyordu.

"Ünlü Türk halk liderini, Dünya Savaşı'nın başlamasından çok kısa bir süre önce Sofya'da Askeri Ateşe görevinde iken tanıdım. Genç subay pek cemiyet içine girmiyor, ciddi, sakin ve sıkılgandı. Bu nedenle de, İtalyan Elçiliği'nin verdiği bir maskeli balo için seçmiş olduğu orijinal Anadolu Köylüsü başlığı, tam kendisine uyuyordu. Kendisini ilerde her devrin çok önemli kişisi haline getirecek olan ve şu anda henüz içinde uyuyan kuvvet, Türkiye'nin dörtlü

Levent Şahverdi Arşivi

paktan ayrılması ile canlanacaktı. Mustafa Kemâl kısa bir süre önce Ankara'da Büyük Millet Meclisinde bir konuşma yapmıştı. Kuvvetli, kendine güvenir ve açık bir konuşma. Fevzi Paşa'nın kumandası altında taarruz planlarını hazırlamakta yardımcı olan subayların adlarını söyleyerek, kendilerine teşekkür etmişti ve aynı zamanda, Dünya Savaşı'nın başlamasından bu yana Türk Ordusu'nda gelişen manevi kuvvete daha başka bir ışık getiren, üzücü bir olayı da anlatmıştı:

57. Tümen Kumandanı Albay Reşat Bey:

"Mustafa Kemâl Paşa'ya yarım saat içinde düşman bölgelerini alacağıma söz vermiştim. Sözümü tutamadığım için, bundan sonra da yaşayamam" arkasında yazılı bu notu bırakarak intihar etmişti.[14]

Mustafa Kemâl Paşa Büyük Millet Meclisi önünde, taarruzu biraz geciktiğinden dolayı yaşamını gereksiz görecek kadar şerefli bu subayı, olağanüstü bir övgü ile anmıştır. Türklerin yaşama şeklini tanıyanlar, zaman konusunda fazla kavramları olmadığını ve Müslü-

[14] Yazarın notu. Reşad Bey, Yanya savunması sırasında Vehip Paşa'nın yardımcısıydı. Savunmanın sonucunda Yanya teslim edilirken Reşad Bey ağır yaralıydı ve 33 yaşındaydı. İyileştikten sonra hemen cepheye koştu ve Muş'un Rus işgalinden kurtarılmasında önemli görevler yüklendi. Suriye Cephesinde 53. Tümen komutanı iken İngilizlere karşı ön cephede savaşırken esir düştü. Ağır esaret günlerinden kurtulur kurtulmaz 1919'da Milli Mücadele'ye katıldı. Mustafa Kemâl Paşa tarafından 11. Kafkas Tümeni Komutanlığına atandı. İnönü ve Sakarya muharebelerine katıldı. Bu savaşlarda büyük başarılar gösterdi. Bu başarılarından dolayı Mustafa Kemâl Paşa tarafından 57. Tümen Komutanlığı görevine atandı. Albay Reşat Bey'in intiharından yarım saat sonra onun kahraman Mehmetçikleri Albay Reşat Bey'in sözünü yerine getirerek söz verilen tepeyi ele geçirmişlerdi.

Levent Şahverdi Arşivi

manlar içinde intihar etmenin ne kadar ender rastlanan bir olay olduğunu bilenler, Yeni Türk Ordusu'nun büyük kumandanı sayesinde yaşam savaşı verirken, ne gibi yeni değerler kazandığı da böylece daha iyi anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemâl konuşmasının sonunda şehitleri anarken, sesinin tonu bir çelik gibi kelimeleri vurgulamaktaydı. Şehitlerin ailelerine teşekkür ederek, oğullarının kanlarının Anavatan'ı yok olmaktan ve şerefsizlikten kurtardığı için, kendilerini kutlamıştır."

İtilaf Devletleri Fransa, İngiltere, İtalya aralarında Sevr Antlaşmasını biraz yumuşatarak veya ufak tefek değişikliklerle Türklere kabul ettirebiliriz hayalinde iken, olayların içinde yaşayan ve gerçeği görenlerden biri olan İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'u şu telyazısı ile uyarıyordu:

"Yüksek Komiserler, İzmir'de Kemâlist kuvvetlerle çatışmaktan sakınmak gerektiği kanısındalar."

Öte yandan, İstanbul'da İngiliz Orduları Başkumandanı General Harrington da, İngiltere Savunma Bakanını 6/7 Eylül 1922 günü çektiği şu telgrafla uyarıyordu:

"... Durum sanıldığından da vahim. Ateşkes için kaybedilecek zaman yok. Yunanlı, Anadolu'dan kaçıp gitmekten başka şey düşünmüyor."[15]

İstanbul'daki Hükümet ve başındaki hain Padişah-Halife Vahdettin, düşmanın Akdeniz'e dökülmesinden dolayı ne Ankara Hükümeti'ni ne de Mustafa Kemâl Paşa'yı kutlama gereğini bile duy-

15 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 294/295.

Levent Şahverdi Arşivi

maz. Bu durum İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un dahi dikkatini çekmiş ki, Dışişleri Bankı Lord Curzon'u konu ile ilgili olarak 16 Eylül günü çektiği telgrafla bilgilendirme gereği duyar:

"Padişah Hükümet'i, Müttefiklerin tez elden konferansı toplamalarını arzuluyor. Mustafa Kemâl'in İstanbul'a yaklaşmasından kaygılanıyor. Padişahın geleceği karanlık. Padişah, zaferden dolayı Mustafa Kemâl'i kutlamayı reddetti."

Rumbold şunları da ilave etmeyi ihmal etmez:

"Savaşan tarafların artık birbirleriyle temasları kalmadı. Konferans çağrısı için şimdi en uygun zamandır. Ordularına "İlk hedefiniz Akdeniz'dir" diyen Mustafa Kemâl'in ikinci hedefi Trakya'dır. Konferans olmazsa Trakya'ya geçmeye çalışacaktır. Gecikirsek güç durumda kalırız"[16]

***

"29 Ekim 1922-Berliner Tageblatt", "Sultan'ın Millet Meclisi tarafından İndirilmesi" başlıklı yazısında şunları yazıyor.

"Chicago Tribune"den öğrenildiğine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi, pazartesi günü verilen bir önerge ile Sultan'ı tahtından indirmiştir. Sultan'ın yerine geçecek kişi adlandırılmadı. Büyük Millet Meclisi, ileride hükümranlık hakları olmayacak bir devlet şefini seçme hakkını kendinde görmektedir."Osmanlı İmparatorluğu" isminin "Türk Devleti" olarak değiştirtmesine karar verildi. Gelecekte Türk halkı bağımsız olacak. Bu gelişmeyi, Mustafa Kemâl bir Brüksel gazetesi muhabirine açıkladı. Bu durum Paris'te çok olağan karşılandı. Sultan sadece düşte kalan bir büyüklük olarak tanımlandı.

16 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 299.

Levent Şahverdi Arşivi

Sultan, Ankara'daki hükümeti bir kurtuluş olarak görmüş ve politik meydanlardan, hükümranlığından bir iz bırakmadan, geri çekilmiştir. Ankara mı? İstanbul mu? sorusuna, Mustafa Kemâl tarafından savaş alanlarında gereken cevap verilmiştir. Londra Halife'ye çok önem vermesine rağmen, Fransız görüşü İngiltere'de de benimsenmiştir. Fakat güçlü devletler, gençleşen Türkiye'nin isteklerine kulak verirlerse, ortaya çözümü hemen gerçekleşemeyecek sorunlar çıkması ihtimalide vardır. İngiltere ve Fransa, Ankara Hükümeti'nin Kubania Antlaşması koşullarına tam olarak uymadığı konusunda haberler almakta. Verilen haberlere göre, Trakya'da 8000 kadar Kemâlist asker, Trakya'nın geri alınması için toplanmaktadır. Bu haberle ilgili olarak Fransız Büyükelçisi Et.Mulare, iki gün önce Londra'da Lord Curzon ile görüştü. Fransa'nın Ankara Hükümeti'ni destekleyeceği, fakat ne olursa olsun Kubania Antlaşması'nın koşullarına uyulmasını isteyeceği belirtiliyor. Herhalde İngiltere ve Fransa, İstanbul'daki elçileri ile Ankara'ya bir protesto gönderecekler. Bu iki devletin öngördüğü noktalar, "Echo de Pari"de Bertinar tarafından barış konferansı için iyi bir hazırlık olarak tanımlanmakta. Hatta Bertinar bir başka anlaşmadan da söz etmekte. Fransa ve İngiltere'nin, Gelibolu'daki birliklerinin kalması konusunda bir anlaşmaya varabileceklerini varsaymakta.

Kemâl'in dün aktarılan gazete haberlerine göre, Ankara Hükümeti'nin, İstanbul'un ve Marmara Denizi'nin bütünlüğü ve bağımsızlığının verilmesi koşulu ile Boğazların serbestisini prensip olarak kabul edebileceğini bildirmiştir. Bu açıklamada, Gelibolu'nun İtilaf Devletleri üssü olarak kullanılamayacağı son derece açıktır.

Bugün İstanbul'dan bildirilmekte: Baş komiserler, Osmanlı Bankası'na yarım milyon Türk lirası değerinde altın satması emrini ver-

Levent Şahverdi Arşivi

mişlerdir. Böylece Ankara Hükümeti'nin, İstanbul Hükümeti ile hiçbir banka işlemi yapılmaması konusunda verdiği yasağın dışına çıkılarak, banka memurlarının maaşlarının ödenebilmesi sağlanacaktır."

***

Mehmetçik, İzmir'den sonra "Muzaffer Ordular" olarak İstanbul'a da giriyordu. Bu coşkuyu Anadolu halkıyla birlikte Alman basını da şu makale ile paylaşıyordu.

"8 Kasım 1922-Neue Freie Presse" gazetesi bu haberi iki başlıkla veriyordu.

"İstanbul'da Coşkulu Kutlama"

"Kemâlist General Refet Paşa'nın İstanbul'a Gelişi"

"Renksiz, sahipsiz şehir İstanbul. Zamanında binlerce rengin sayısız sahiplerinin de olduğu şehir İstanbul. İtilaf Devletleri'nin tanklarının gri bir şerit gibi Boğaz kıyılarından şehre girdiği andaki kadar, renksiz ve sahipsiz olmamıştı. Sultan-Halife çeşitli savaşları kazanmış generalleri tarafından yetersiz ve kötü bilgilendirilmiş, kuvvetsiz ve çaresiz bir bekleyiş içine girmiştir.[17] Şehir Anadolu'dan

---

17 Yazarın notu: Bu cümleden, bu haberi yazan gazetecinin gerek Padişah-Halife ve gerekse Mustafa Kemal Paşa hakkında büyük bir yanılgıya düştüğü anlaşılıyor. Zira Mustafa Kemâl Paşa Samsun'a hareket etmeden bir gün önce Padişah Vahdettin'i son bir ümit ile son derece açık bir şekilde, ülkenin içinde bulunduğu durumla ilgili olarak bilgilendirmiştir. Ancak Vahdettin bütün bu uyarıların hepsini elinin tersi ile iterek geri çevirmiştir. Bu görüşmeden sonra Vahdettin'in yanından ayrılan Mustafa Kemâl Paşa Büyük Nutku'nda, görüşmenin sonucu olarak şunları söyler:
"Hacı zannettiğimiz adamın koltuğunun altından "Haçı" çıkmıştır. Artık başka bir şey aramak ama vakitsiz kimseyi ürkütmemek lâzımdır."

Levent Şahverdi Arşivi

ayrılmış bir Başkent durumuna gelmiş. İstanbul'da suni olarak yaşatılan bir "Sevr" Hükümeti. Sadrazamlar ve bakanlar işsiz güçsüz, maaşlarını beklemekteler. Pera sokaklarından, Haliç üzerinden, İstanbul'un gri çıkmaz sokaklarına kadar yabancılar, zavallı hale gelen "Türklüğü"ezip geçmişlerdi. Kuvvetli olan Türkler ise Anadolu'ya geçerek beklemeyi tercih etmişlerdi. Kötü durumda olanlar ise, batının galibiyeti altında suskun kalmışlar ve günlerini geçirmeye çalışmışlardır.

Çok kısa bir zaman önce İstanbul üzerinde galip ülkelerin renk renk bayrakları, birbirinin önüne geçmek istercesine, dalgalanmışlardı. Beyaz-Mavi bayraklar Helles'ın bandları ve defne yaprakları ile süslenmiş, Venizelos'un resmini taçlandırmışlardı. Yarım aylı kırmızı bayraklar, gözden kaybolmuş ve sarı renkli, eski devlet yapılarında kış uykusuna benzer bir durumda, yorgun görülmekteydi.

Yarım aylı kırmızı bayraklar, İstanbul'un küçümseyerek ve omuz silkerek seyrettiği Anadolu zaferi sonucunda, yeniden canlandı. İstanbul, ilk Anadolu Generali'ni şehir surları içinde karşıladığında, coşkulu ormanlara döndü. Refet Paşa Altın Boynuz'daki şehirde kısa bir müddet kalarak, Mustafa Kemâl'in sözcüsü olarak, Büyük Millet Meclisi tarafından tekrar yurt topraklarına katıldığı ilan edilen Trakya'yı resmen almaya gidecektir. Bu kısa süre içinde İstanbul halkı, onun ayakları altına coşku ve sevincin renkli halılarını açtı. Refet Paşa taklarla, bayraklarla süslenmiş şehrin sokaklarından geçti. Anadolu'ya sırtını dönmüş ve onu reddetmiş olan şehir, şimdi coşkulu karşılaması ile geçmişteki zavallılığını affettirmeye çalışıyordu. Nal sesleri, borazanlar, trompetler, şarkılar, müzik ve sevinç haykırışları, hayranlık uyandıracak derecedeydi. Bir açıdan da, bu coşku seli ile (geçmişteki) ezilmişliklerinin, horlanmış olmaları-

Levent Şahverdi Arşivi

nın ve aşağılanmalarının öcünü almak ister gibiydiler. İstanbul, eski adetlere göre daha başka bir şey yapacak durumda olmadığından dolayı haykırıyordu. Refet Paşa'nın kişiliğinde, bir General'den, bir kişiden daha fazlası selâmlanıyordu. Şehir, bütün Anadolu'ya ve ona (Mustafa Kemâl Paşa'ya) coşku ve sevgi gösteriyordu.

Bir zamanlar Padişah-Halife Vahdettin tarafından "Vatan Haini" olarak ölüme mahkûm edilen büyük insana, **Mustafa Kemâl Paşa'ya...**

İstanbul'un sokakları bayraklarla ve taklarla donatılmıştı. Okullar ve dernekler saat 10.00'dan 16.00'ya kadar yakıcı güneş altında, Refet Paşa'yı getirecek olan "Gül Nihal" vapurunun gelmesini bekledi-ler. Ertesi gün tam vaktinde yerinde olabilmek için insanlar, köylerden ve şehrin uzak bölgelerinden bir akşam öncesinden şehir merkezine gelmişler, çoluk çocukları ile birlikte cami avlularına yerleşmişlerdi. Çeşitli yerel kıyafetler taşıyan ve değişik görünümlü insanlar, sanki geçmiş yüzyıllardan gelmişçesine, şehre yayılmış ve Pera'nın batı görünümlü sokaklarına kadar girmişlerdi. Sanki Doğu Dünyası tekrar Altın Boynuz'da (Haliç) uyanmış ve şaşırıp kalmış olan dünyayı, renkli ve yabancı kuvveti ile duvara çarpmış gibiydi. Refet Paşa parlak bir halı üzerinden geçerek karaya çıktı. Limandaki gemilerin sirenleri, borazanlar, coşkulu sesler birbirine karıştı. Yirmi tane süslenmiş kurbanlık koç, limanın beyaz merdivenlerini kanları ile kırmızıya boyadılar ve akşam olduğunda, meşalelerin eşliğinde yerel kıyafetlerini giymiş insan seli, Boğaz'ın ve Altın Boynuz'un kıyılarında coşkulu bir şekilde geçmekteydi. Dans ederek, şarkı söyleyerek, birbirileriyle kenetlenmiş bir şekilde ilerlemekteydiler. Kollarını birbirlerinin omuzlarına dolamış, halka haline gelmiş insanların ortasında bir adam, iki ince telli alet ile hem çalıp hem söylemekte.

Levent Şahverdi Arşivi

Kalabalık coşku içinde, peygamberin yeşil bayrağını sallamakta ve defalarca bir ismi haykırmakta:

Gazi Mustafa Kemâl Paşa!

Uzaktaki Dolmabahçe Sarayı'nın beyaz kapısı, sayısız güller ile süslenmiş. Göz kamaştırıcı bir ışık direklerin üzerinden bir beyaz deniz gibi avluyu ve saray kapısını aydınlatmakta. Bir asker, süngüsü omuzlarında, avluda bir ileri bir geri gelip gitmekte. Beyaz masal kapısının arkasındaki sarayda, şimdi uykusuz geceler geçiren, hükümranlığı sona ermiş olan Sultan-Halife'yi, karanlık ama belirsiz geceler beklemekte..."

***

Aynı gün bir başka gazete, Almanya'nın önde gelen gazetelerinden **"Frankfurter Zeitung"**

Mustafa Kemâl Paşa'nın şu sözlerini yazıyordu.

"Padişah Sultan Vahdettin, aslında Sevr Antlaşması'nı kabul ettiği gün tahtan indirilmiştir.

Yeni Türk düşüncesi ise, sosyalizmden uzak olmayan bir sistem olacaktır. Komünist olduğumuzu asla söylemiyorum. **Milliyetçi, olduğumuzdan dolayı, komünist değiliz.** Ben milliyetçiliğim ile bağdaştığı kadarıyla sosyalistim. Türkiye, geriye kalmış harabeler üstüne yeni baştan bir ülke kurma çalışmasında (sisteminin) ana hatlarını ortaya koymak zorunluluğundadır."

Paşa, Lozan Konferansı konusunda da şunları söylüyordu:

"Türkiye'nin istediği dünya sınırlarının çizilmesi için, etki yapacağız. Ayrıca güneyde de, özellikle İngiliz birliklerinin işgali altında bulunan Musul Bölgesi'nde de sınırlarımızı korumamız gerekmektedir. Türkiye ile Mezopotamya arasındaki sınır belirlenmelidir. İngil-

Levent Şahverdi Arşivi

tere'nin Mezopotamya'nın tamamını elinde tutması, kendi yararına değildir. İngiltere, bütün bölgeye sahip çıkmadan, petrol depolarını kullanabilir. **Yeni Türkiye, herhangi bir kapütilasyonu kabul etmeyecektir.** Boğazlar konusunda Türkiye'nin politikası açıktır: Boğazlar herkese açık olacaktır. Biz yalnız İstanbul için garanti ve Marmara Denizi için koruma istiyoruz. Rusya ile olan ilişkilerimiz, bozulmayacak bir dostluk temeli üzerine kurulmuştur. Türkiye'nin yapmayı düşündüğü barış, bu dostluğu değiştirmeyecektir."

9 Kasım 1922 günü, Hindistan Merkez Hilâfet Komitesi Başkanı Seyit Chotani'ye yazdığı mektupta Mustafa Kemâl Paşa şöyle diyordu:

"... Bizim bu büyük zaferimizin doğurduğu büyük sonuç yalnız Türkiye'nin mukadderatı üzerine etki yapmakla kalmayacak, aynı zamanda bütün zulüm gören milletleri, kendi hayat ve bağımsızlıklarını tehdit ve baskı altında tutan zalimler aleyhine hareket için gayrete getirecektir."

***

Büyük zaferden sonra, üniformasını çıkarıp Ankara Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı olarak Lozan'a giden İsmet Paşa'yı pek çok çetin sorunlar beklerken, bu sorunları çözme sorumluluğunda olan İtilaf Devletleri'nin temsilcileri İsmet Paşa'yı karşılama nezaketini bile göstermezler.

Lozan Konferansı henüz başlamadan İtilaf Devletleri'nin temsilcileri arasında da büyük mücadele yaşanmıştır. Özellikle barıştan yana olan Fransızlarla, barışın yapılmasını Yunanlıların isteklerinin gerçekleşmesine bağlı olduğunu ileri süren İngiltere arasındaki çekişme gazetelere de yansımıştır. 15 Kasım 1922-Deutsche Allgeme-

Levent Şahverdi Arşivi

ine Zeitung" ise "Lozan İçin Fransız-İngiliz Uzlaştırma Çabaları" başlıklı haberinde şöyle yazıyordu.

"Pazartesi akşamı Paris basını durumu daha da karmaşık ve karanlık göstermenin yanında olağanüstü sinirlilikte göstermiştir. Poincare'nin İngiliz Büyükelçisine, Pazar akşamı bir görüşmeye hazır olduğunu bildirdiği, yazılmaktadır. Daha önce, bir hükümet toplantısından dolayı vakti yokmuş. Paris'teki İngiliz çevreleri Poincare'nin bu tutumundan dolayı son derece huzursuz olmuşlar ve Poincare'nin Londra'ya gelmemesinin nedenini yeterli görmediklerinden, Poincare'nin tutumunun yumuşamasını umut etmektedirler. Diğer taraftan Mussolini, Londra'ya Lozan'dan önce gelemeyeceğini bildirmiştir. Lozan'da Dışişleri bakanlarının yapacağı ön görüşmeye gelmeye ve oradaki ilk toplantılara katılmaya hazır olduğunu bildirmiştir.

Burada yayımlanan gazeteler göre, Fransız Hükümeti, Türklerin İstanbul'a saldırması durumunda Fransız birliklerinin de savunmaya katılacağı garantisi kesin olarak verilmiştir. Diğer önemli noktalarda da bir uzlaşma olduğu ve Paris ile Londra arasındaki durumun, şu an kısmen düzelmiş olduğu söylenebilir. Poincare'nin Londra'ya, Lord Curzon'un Paris'e gitmek istememelerinden dolayı, İtilaf Devletleri ile ön görüşme yapılması zor olmaktadır. Herhalde Poincare, Londra kabinesi daha önceden Fransa ile anlaşmaya varılmadığı takdirde, Lozan'a hiç gitmemeye karar vermiş görünürken, bir ön görüşmeye de girmek istememektedir."

***

Lozan Konferansı ile ilgili olarak "**16 Kasım 1922-Kölnische Zeitung**" gazetesi, "Lozan Konusunda İngiliz-Fransız Çatışması" başlığı ile şu haberi veriyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

"Hâlâ bir Anlaşma yok. Fransızların, Kemâlistlerin İstanbul'a veya diğer tarafsız bir bölgeye saldırmaları durumunda, İngilizler ile birlikte şiddette şiddetle karşılık vereceklerini bildirdiler. Ancak General Pele'ye de sadece bir saldırı halinde kuvvet kullanması emredilmişti. Gazetelerin bildirdiğine göre, İngiliz-Fransız anlaşmazlığının tamamen ortadan kalkmadığı, bunun için bazı görüşmelerin gerekli olduğu ve bir anlaşmaya varılmadan İngiltere'nin Lozan'a gitmeyeceği bildiriliyor. İtilaf Devletlerinin bugün zayıf olduğu, İstanbul'un kuşatılması durumunda geri çekilmek veya yardımcı kuvvet istemek zorunda kalacakları belli olmaktadır. Fransa, Türklerin Fransa'nın yardım göndereceğini bilmeleri halinde daha sakin davranacağını bilmektedir. Buna karşılık Fransa Romen kuvvetlerinin gönderilmesini tercih etmektedir. İtalya'nın, Fransa'nın etkisi ile İngilizleri bir hafta öncesindeki kadar desteklememesinden dolayı üzüntü duymaktadır. Son gelişmelerin, Lloyd George'in Londra ile Paris arasındaki ilişkilerin düzelmemesi için "tek neden olmadığı" bu çevrelerde konuşulmaktadır.

Türk temsilcisi İsmet Paşa, bugün öğleden sonra Poincare ile bir görüşme yapmıştır. Görüşmenin içeriği hakkında sağlam bir bilgi alınmamakla birlikte, "Quai d'Orsay" gazetesi bu görüşmenin esas konferansı hiçbir şekilde etkilemeyeceğini yazmaktadır. Ankara'nın temsilcisine Londra ve Paris arasındaki yazışmalar hakkında dahi bilgi verilmemiş. Dünden beri Fransız diplomasisinin İngiltere ile uzlaşma çabası içinde olduğu belli olmaktadır. Böyle bir anlaşma olmadan İngiltere gelecek hafta pazartesi günü toplanacak Lozan Konferansı'na gelmeyeceğini bildirmiştir. İlk önce bu Fransız- İngiliz krizinin nasıl atlatılacağı ön plandadır. Poincare, bugün öğleden evvel Lord Curzon'a bir yazılı bildiri göndermiştir. Bu yazının içeri-

Levent Şahverdi Arşivi

ğinin gizli tutulmasının nedeni, yalnız içeriğinin barış planları konusunda olması değildir. Daha ziyade Türklerin, Lozan Konferansı'ndaki istekleri karşısında İngiltere'nin tutumunun, İtilaf Devletlerine açıklanmasıdır. Bu noktada İngiltere, barış programı için İtilaf Devletleri'nin silah birliğini istemektedir. Türk tarafının kesin kararlılık göstermesi halinde, askeri önlemlere başvurma düşüncesinde olduğu, son günlerde söylenmektedir. Türklere karşı şiddet kullanılmasını reddeden politik açıklama da, son derece şaşırtıcıdır. Bunun nedeni, Fransızların Doğudaki çıkarları konusunda son derece duyarlı olmalarıdır. "Temps" gazetesine göre, Fransa Türkiye'ye borç veren diğer ülkeleri de göz önüne almakta.

Daha üç gün öncesine kadar Lozan Konferansı'nı tehlikeye sokan durumlar henüz ortadan kalkmış değil.

Bu arada Padişah-Halife Vahdettin bir İngiliz zırhlısı ile Malta'ya kaçmıştır. Diğer taraftan, 18 Kasım 1922'de Mustafa Kemâl Paşa Mecliste yaptığı konuşmada şunları söylüyordu:

"... Türk halkının kayıtsız şartsız egemenliğine sahip olduğunu bir defa daha kesinlikle tekrar ediyorum. Egemenlik, hiçbir mana, hiçbir şekil ve hiçbir renkte ve belirtide iştirak kabul etmez. Unvanı halife olsun, ne olursa olsun, hiç kimse bu milletin mukadderatına ortak olamaz."

***

İsviçre'nin Lozan şehrinde yapılması kararlaştırılan görüşmelerin ön çalışmaları tahmininde üstünde çetin geçiyordu. Öyle ki bazı konular günlerce konuşuluyor fakat sonuç alınamıyordu. Sonuç alınamayan konuların başında da kapitülasyonlar, Boğazlar ve Musul meseleleri geliyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Hemen hemen her gün gazeteler bu konuya yer veriyor, görüşmeleri günü gününe takip ediyordu. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan Almanya, Türkiye'nin ve Türk'lerin bu olağanüstü başarısını büyük bir ilgiyle izliyordu.

"17 Kasım 1922-Deutsche Allgemeine Zeitung", Vahdettin'in Malta'ya kaçtığı gün, "Türk Bağımsızlığı İçin Uğraşı, Geriye ve İleriye Bakış" başlığı ile şu konuyu işliyordu.

"Türkiye gene dış politik olayların orta noktasında durmakta. İtilaf Devletleri'nin kendi çıkarları açısından, Yakın Doğu haberleri genellikle değiştiriliyor. Ondan dolayı da, özellikle biz Almanlar için tam bir karar verebilmek zor oluyor. Türk halkını ve ülkesini çok iyi tanıyan, 1913'ten Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Türklere hizmet vermiş olan General Liman von Sanders, kısa bir sure önce "Urania"daki büyük konferansta, Doğu Dünyası'ndaki yeni gelişmeler konusunda bilgiler vermiştir.. General 31 Mart 1918 tarihindeki silah bırakma Antlaşmasından sonra herkes tarafından yalnız bir kısmı bilinen olayları, herhangi bir değişiklik yapmadan şöyle anlatıyor:

Sevr Antlaşması:

Sevr Antlaşması İngilizlere yatkın ve onlar tarafından desteklenen Padişah-Halife Hükümeti tarafından imzalanmıştı. Bugün bile Fransızlar tarafından bir İngiliz kuvvet gösterisi olarak görülen ve İngiliz Kolonisine Hindistan'a doğru açılan bir köprü ödevini üstlenen bu anlaşma, gerçekleşmemiş bir "Zorla Barış" Antlaşması olarak tanımlanmıştır. Savaş bitiminin ilk sıralarında İngiltere'nin Türk düşmanı tavrını benimsemiş olan Fransa bile, Türkiye ile kuracağı

Levent Şahverdi Arşivi

ekonomik ilişkilerin kendisi için daha yararlı olacağını gördüğünden dolayı, bugün bu tutumundan vazgeçmiştir. Bugün hala Boğazlar konusunda mücadele vermekte, fakat ne İngiltere ne de Yunanlılar için değil, Boğazların bağımsızlığının Türkler tarafından elde edilmesi için çalışmaktadır.

Fransız elçisi Franklin Bouillon'un Kemâl ile Ankara'da yaptığı anlaşma ile Fransa ve Türkiye birbirlerine sanıldığından çok daha fazla yaklaşmışlardır. Fransızların çıkarları da genellikle İngilizler ile çatışmaktadır. Fransa, Küçük Asya'da İngilizlerin ağır basmasını istememektedir. İtalyanlar ise, daha başından beri barışçı bir tutum içine girmişlerdir. Bugüne kadar bu tutum içinde kalmışlar ve dolayısıyla kendilerine bazı ticari işlerde bağlantılar sağlamışlardır. Ruslar, Boğazlar konusundaki görüşmelere katılma hakkını kendilerinde görmekteler ve yüzyıllar boyunca kurmuş oldukları, Boğazları kullanarak dünya denizlerine açılabilme düşlerini gerçekleştirmek istemektedirler. İngiltere için Boğazların bağımsızlığı sadece bir kuvvet gösterisi konusudur. Kendisini dünya denizleri hâkimi olarak görmekte ve her yerde Hindistan sınırlarını korumakla görevli olduğuna inanmaktadır.

Erzurum ve Sivas Kongreleri, Ankara'daki Büyük Millet Meclisi, anavatanın son kişiye varana kadar savunulmasını ve ordunun yeniden kurulmasını öngörmüştü. Halkın yıllarca süren bilinçli çabası sonunda Kemâl'in çok kısa bir zaman içinde bütün Küçük Asya'yı Yunanlılardan kurtarmasına yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu herhalde Halife'yi de kendi içinde yaşatarak, özellikle Müslümanlar tarafından önder olarak görüleceğinden dolayı, gene dünyadaki büyük devletler arasındaki yerini alacaktır. Asya halkları da Avrupa halkları ile eşit koşullara sahip olacaklardır. Türkler sert ve iyi hesap

Levent Şahverdi Arşivi

yaparlar. Lozan Konferansı, Türklerin savaşlarını erken kesip kesmediklerini, çok erken görüşme masasına oturup oturmadıklarını gösterecektir."

***

"20 Kasım 1922-Neue Presse"

"Lozan Barış Görüşmeleri"

"Doğu Dünyası Konferansı'nda Trakya sorunu. Galip devletlere bile huzur vermeyen iç ve dış politik sorunlar ile ekonomik problemlerin yanı sıra, ilişkilerin yeniden düzenlenmesi konusu ön plana çıkmaktadır. Yüzyıllardan beri Doğu Dünyası sorununun kilit noktasını teşkil eden İstanbul'un coğrafi konumu bir çırpıda ortadan kaldırılamamakta.

Bu taktik bütün akımları hızlandırarak, Mustafa Kemâl'in Ankara'daki açık görüşlü, enerjik idaresi altında birleşmiş olan Türk vatandaşlarının ortaya çıkmamış kuvvetinin zincirden kurtulmasına yol açmakta. Hatta Rus Bolşevizm'i eski Çarlığın Boğazlara duyduğu ilgiyi hatırlayarak, bu dolaylı yol ile özel gayretler içine girmekte... Bütün bunlar Kemâl'in durdurulamayan zaferini ve dünya kuvvetlerinin düzenlediği Doğu Dünyası politikasına nasıl bir karışıklık getirdiğini göstermekte. Şu anda toplanan Doğu Dünyası Konferansı, son yıllardaki bu karışıklığa bir çözüm getirecek mi? **Yoksa gene halkların kendi kendisini idare etme prensibini görmemezlikten gelip, kendi çıkarları için o bölgelerde yaşayanlara yeni ve sonsuz acılar getiren çözümlerden biri mi olacak?** Trakya'dan özel olarak bize gelen haberlere bakınca korkmak gerekiyor. Bu konferansın en önemli noktalarından biri de, Trakya halkının huzura kavuşması konusudur. Fakat şimdiye kadar ne oldu? Zafer

Levent Şahverdi Arşivi

sahibi Türklerin baskısı altında İtilaf Devletleri, yüzyıllardan beri bir bütün olan Trakya'yı Batı-Doğu Trakya olarak ikiye bölmekten başka bir şey yapmadılar. Bununla çözülmeye başlayan Yunan ordusuna bir nefes alma ve Yunan halkına Doğu Trakya'dan Türk Jandarmasından karşılaşabileceği zorluklardan kaçma olanağı verilmesi mi öngörülmüştü? Kemâl'in ve ordusunun kararlılığı karşısında bölgenin doğusunu Türklere vermekten başka çare yoktu. Böylece Fransızların, "Türk ve İngiliz'i uzlaştırma" önerisi izlenmiş, fakat orada yaşayanların arzu ve istekleri dikkate alınmayan, yarım bir çözüm oluşmuştur.

İngilizler Boğazların büyük devletler kontrolü altına alınmasını ve kıyıların tarafsız bölge ilan edilmesini önermişlerdi. Bu öneri ancak tarafsızlığın gerçekleştirilebilmesi durumunda, ciddiye alınabilirdi. Böylece Türk Başkenti olarak İstanbul'un, büyük devletlerin kontrol alanı içine girmiş ve bağımsızlığı kaldırılmış olacaktı. Aynı zamanda İngiltere, bu uluslararası ilişkiden istifade ile Boğazları ele geçirmiş olacaktı. Bu da Sevr Antlaşması'nda öngörüldüğü gibi Türkiye'nin cansız bir ülke durumuna gelmesi demekti. **Bu planı Kemâl bozmuştu.** Onun için Fransız planına yaklaşıp, Doğu Trakya'yı Edirne dahil Manisa'ya kadar Türkiye'ye vermek gerekiyordu. Edirne'den Türkler Başkentlerini karadan koruyabilecek askeri bir konum içine girebileceklerdi. Bu da gene yarım bir çözüm olarak gözükmekte. Başkent'in karadan korunmasının denizden gelebilecek İngiliz saldırısına bir faydası olmayacaktır.

Trakya'nın bölünmesinin ilk sonucu oldukça garipti. Halk kaçtı. Türk ordusunun yaklaşan birliklerinden olduğu kadar, geri çekilen Yunan ordusunun arta kalmış disiplinsiz gruplarından da kaçtılar. Yunan ordusunun geçtiği yerlerde yağmanın ve yangınların izi

Levent Şahverdi Arşivi

kalmakta. Türkler, Bulgarlar, Ermeniler, Yunanlılar, İspanyol Yahudileri, hepsi Bulgar sınırı üzerinden batıya kaçarak, iltica hakkı alıp canlarını kurtarmaya çalıştılar.

Bölgede oturanlar bu yeni politik taksimden güven, düzen ve huzur ümit eder görünmüyorlar. Konferansta alınan kararlar İngiliz-Fransız önerisiyle Trakya'nın yeniden düzenlenmesine yol açacak.

Objektif gözlemciler tarafından diğer daha uygun görülen ve bölgenin huzur içinde gelişmesini sağlayabilecek üçüncü bir çözüm daha bulunmakta. Bu da Boğazlar ile Mesta arasında Sultan'a bağlı bir Doğu-Batı Trakya Devleti'nin kurulması olacaktır. Bölge halkının üçte ikisinin Müslüman olması nedeni ve Yunanlıların, Bulgarların oluşturduğu Hıristiyan halkının da haklarının devletler birliği tarafından korunması şartı ile Sultan'a bağlı olmaları kabul edilir görünüyor.

Türkiye için, Yunanistan ve Bulgaristan arasında Müslüman halkın haklarının da Hıristiyan halklar gibi garanti altına alındığı, bir tampon bölgenin oluşturulması sorunu azalta bilir. Türkiye İstanbul'da bekçilik yaparken, genç Küçük Asya huzur içinde yenileme ve yapım çalışmalarına girebilir. Edirne'deki, şehre sahip olmak için ana sebep olan Sultan mezarları Türk garnizonunun koruması altında bulunabilir. Belirli oranlar içinde bir Türk garnizonu Trakya milisi ve polisi yanında düşünülebilir. Örneğin, Sancak-Novibasar'daki Türk-Avusturya-Macar garnizonlarının 28 yıldan beri önemli bir sürtüşme olmadan iyi komşuluk ilişkileri içinde yaşadıkları gibi.

Yunanistan içinde, daha çabuk toparlanması ve kuvvetlenmesi için, Türkiye ile doğrudan doğruya sınır komşusu olmaması bir ga-

Levent Şahverdi Arşivi

ranti olabilir. Trakya'nın yerli Yunanlı halkı rahatça yaşamına devam edebilir. Yöredeki Helenizm kültürü bu özerk bölgede korunmuş olur.

Bulgaristan açısından da Türkiye ile sınırı olmaması, bir sürtüşme alanının azalması demek olur. Ayrıca Renilli Antlaşması ile kendisine verilmek istenen denize doğrudan doğruya bağlantı isteğini, böyle bir otonom devlet üzerinden, Devletler Birliği'nin koruması altında bulunan Trakya'dan Dedeağaç'tan sağlayabilir.

Bulgarlar için Makedonya'dakine benzer problem olmaya başlayan yüz binlerce mülteci de kolaylıkla vatanlarına dönmeleri için harekete geçebilirler. Böylece yeniden çıkabilecek uluslar arası sorunların önüne geçilmiş olur.

Ne taraftan bakılırsa bakılsın, bu yapılanmanın olumlu yönleri şimdiden görülmektedir. Birincisi, şimdiye kadar çatışma içinde olan devletler açısından, ikincisi de Yakın Doğu'da gerçekten barışın özlemini çeken devletler açısından. Tampon devletlerin bugüne kadar, milli, dini veya kültürel açıdan farklı olmaları nedeniyle birlikte barış içinde yaşamanın imkânsız olduğu durumlarda, çok kez yararlı oldukları görülmüştür. Gayet tabiidir ki, becerikli ve akıllıca hazırlanmış bir program bunda büyük rol oynayacaktır.

Bilindiği kadarıyla, İtilaf Kuvvetleri'ne Eylül ayında Bulgar kabinesinin hazırladığı buna benzer bir rapor verilmişti. Gelecek Doğu Dünyası Konferansı'nda da, bunu önerilerinin temeli olarak kabul edecek kuvvetlerin bulunması dilenir. Doğu'daki barış, Devletler Topluluğunun Hıristiyan ve Müslüman halkların hakkını korusun ve gelişime açık yeni bir bölgenin kazanımını getirsin."

Lozan Konferansı ile ilgili gelişmeler çıkmaza doğru girerken,

Levent Şahverdi Arşivi

İtilaf Devletlerinin temsilcileri de birbirlerine düşmüşlerdi. Fransa, İngiltere ve İtalya'yı Türklere karşı son derece düşmanca hareket etmekle suçlarken, İngiltere ve İtalya'da, Fransa'nın tavrını Türkiye'den yana koymasından dolayı ağır bir şekilde eleştiriyordu. Bu arada Mussolini bir barış taslağı hazırlayarak İngiliz temsilcisinin önüne koymuştu. Bu öneriye göre:

1- Çanakkale Boğazı serbest bölge olacak,

2- Hıristiyan azınlığa özel haklar verilecek,

3- Boğazlardan geçiş hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmayacak,

4- Türkler Avrupa yakasında silahsızlandırılacak,

5- Osmanlı borçları ile ilgili uluslararası kontrol mekanizması kurulacak,

6- Trakya'da halk oylaması yapılacak,

7- Musul eski statüsünü muhafaza edecek,

8- Türk mahkemeleri İtilaf Devletleri'nin öngöreceği bir komisyonun önderliğinde kararlar verebilecek.

***

21 Kasım 1922 tarihli Alman gazeteleri **"Deutsche Allgemeine Zeitung"** ve **"Frankfurter Zeitung"** anlaşmışçasına Lozan Konferansı ile ilgili olarak gazetelerinde çok detaylı bilgiler veriyorlardı.

Deutshe Allgemeine Zeitug Konferansla ilgili olarak şunları yazıyordu.

"Oldukça fırtınalı bir ortam. Lozan'dan yazan Fransız basınına göre, Curzon ve Mussolini Türklere karşı Fransa, İngiltere, İtalya'nın birleştiğini yazmaktadır. Konferansın şansı, Fransız basınının büyük bir kısmına göre çok az görülmekte.

Levent Şahverdi Arşivi

"Martin" gazetesi kapitülasyonlar konusunda bir görüş birliğine varılabileceğini fakat Musul petrol hakları gibi birçok konularda zorluklarla karşılaşılacağını sanmakta.

"Petit Jurnal" şunları yazmakta:

Lozan Konferansı'nın ortamı oldukça fırtınalı. Türkler daha kendi şartlarını açıklamış değiller. İtilaf Devletleri'nin bazı konuları dışlayan bir program hazırlamış olmasından şikâyetçi. Örneğin Mezopotamya ve petrol hakları gibi."

Türk delegasyonunun harika üyesi İsmet Paşa şöyle diyor:

"İtilaf Devletleri kendi aralarında anlaşmışlar, acaba bizimle anlaşmayı akıllarına getirdiler mi?"

Gazete şunları da ilave ediyor:

"İngiliz kötümserliği. Lozan Konferansı'nın başlaması, İngiliz kamuoyunda endişe ile karşılanmakta. Önümüzdeki günlerde sürprizlere yol açabilecek güç bir politik çatışmanın ortaya çıkacağı belli olmakta. Curzon ile arasındaki özel konuşmalar bu endişeleri azaltmadı. Gazeteler, bu konuşmalar konusunda, Türklere fazla bilgi vermemek amacıyla kısıtlı tutulduğu söylenen resmi bildiriden hayrete düştüklerini yazmaktadırlar. Poincare ve Curzon'un, gerekirse İngiltere ve Fransa'nın Türklere karşı kesin bir tutum içine girecekleri konusunda anlaştığı sanılmakta. Buradan bakıldığında genel olarak konferansın durumu parlak görünmemekte."

Gazete haberine devam ediyor ve şunları yazıyor:

"Lozan Konferansı'nın açılış oturumu bugün öğleden sonra saat 17.00 de yapılacak. Sadece bir formel karakter taşıyacak, görüşmeler Salı günü başlayacak. Poincare bu oturuma dinleyici olarak katı-

Levent Şahverdi Arşivi

lacak ve yarın Paris'e dönecek. Yola çıkmadan önce Sırp ve Romen temsilcileri ile görüşmesi olanak içindedir.

Lozan Konferansı'na katılacak Amerikan Büyükelçisi Amiral Bristol, 22 Kasım günü İstanbul'dan Lozan'a gelecek.

Dün akşam gelmesi beklenen Venizelos, bugün Yunanistan'ın resmi temsilcisi olarak Lozan'a gelecek.

"Chicago Tribune" gazetesi cumartesi günü Paris Konferansı'nda Mussuloni ile de kesin olarak karara varılan ve Türklere sunulacak olan İtilaf Devletleri'nin barış koşullarını şöyle özetlemektedir:

1- Boğazlar İtilaf Kuvvetlerine savaş sırasında ve savaş gemileri için güvenli ve serbest olacak. Çanakkale Boğazı tamamen silahtan arındırılacak.

2- Türkler eğer barış şartlarını kabul etmeyi reddederlerse, İtilaf Devletleri kara ve deniz kuvvetleri ile zorlama önlemlerine başvuracaklar.

3- İtilaf Devletleri, barış Antlaşmasının bütün İtilaf Devletleri parlamentoları tarafından imzalanmasına kadar, İstanbul ve Küçük Asya'daki tarafsız bölgeyi işgal edeceklerdir.

4- Kapitülasyonlar kaldırılacak fakat başka bir isim altında geçerli kılınacaktır.

5- Musul'daki petrol arazileri de dahil olmak üzere, Filistin, Suriye ve Mezopotamya İtilaf Kuvvetlerinin mandası altında kalacaktır.

6- Savaş öncesi Türk Hükümeti (İstanbul Hükümeti) tarafından yabancılara verilen bütün konsesyonlar (imtiyazlar), Almanlar hariç olmak üzere, geçerliliğini sürdürecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

7- Mudanya Ateş Kes Antlaşması, barışın imzalanmasına kadar geçerli kalacaktır.

8- İtilaf Kuvvetlerine ait bütün askeri mezarlıklar, sürekli olarak İtilaf Devletlerine verilecektir.

9- İtilaf Devletleri alana kadar, On iki Adalar İtalyan kontrolü altında kalacaktır.

10- Türk birliklerinin sayısı azaltılacak ve Avrupa yakasında yalnız gönüllü askerler bulunacak şekilde kısıtlanacaktır.

11- Hıristiyan azınlığın korunması İtilaf Devletleri subayları tarafından kontrol edilecek.

12- Savaş sırasında İtilaf Devletleri vatandaşlarının zarar gören mallarının tazminatı verilecek.

13- Yunanistan'dan herhangi bir savaş tazminatı istenmeyecektir."

Yukarıdaki maddelerden oluşan anlaşmaya "Barış Antlaşması" demek herhalde mümkün değildi. Bu önerilen anlaşmanın gerçekte Sevr Antlaşması'ndan da bir farkı yoktu. Ayrıca bu anlaşma zafer alanlarından gelen bir kumandanın, İsmet Paşa'nın önüne konuyordu.

İsmet Paşa:

"İtilaf Devletleri kendi aralarında anlaşmışlar acaba bizimle de anlaşmayı akıllarına getirdiler mi? derken ne kadar haklıymış.

***

Aynı gün "Frankfurter Zeitung" gazetesi de başlıktan şu haberi veriyordu.

"Lozan'dan bildirildiğine göre Poincare ve İsmet Paşa dün açılış oturumundan sonra bir görüşme yapmışlardır. Havas Ajansı'nın muhabiri bu görüşme konusunda şu bilgiyi vermektedir:

Levent Şahverdi Arşivi

"Poincare ile Lord Curzon arasında bilindiği gibi Paris'te cumartesi günü bir anlaşmaya varılmıştı. İtalyan Başbakanı bu konuda açık görüşlerini bildirmişti. Bunu da dolambaçlı yollara sapmadan yapmıştı. Onun açısından Sevr Antlaşması İtalya'ya beklediklerini vermemişti. Bu konuda kısmen o zamanki İtalyan görüşmecilerinin de suçu vardır. Örneğin: Fransa Suriye'nin, İngiltere'de Filistin'in mandasını ele geçirmişti. Bütün bunlara karşılık olarak Mussolini, İtalya'nın Küçük Asya'daki ekonomik etkisini artıracak olan Sevr Antlaşması ile belirlenmiş haklar istemektedir. İtilaf Devletlerinin kararlarına göre, Türkiye'ye geri verilmeyecek olan Ege adaları konusunda Mussolini açıkça söylemese de, bunların İtalya'ya verilmesini isteyecektir.

Salı günü konferansta başkanlık konusu görüşülecektir. Lord Curzon'un ilk başkanlığı üstleneceği sanılmaktadır. Sonra sırasıyla Fransa ve İtalya temsilcileri başkanlık yapacaktır. Genel Sekreter olarak Poincare' nin sekreteri Massigle görev yapacaktır.

Bulgar delegasyonu olarak, Belgrat'daki Bulgar elçisi Costa Thodorow, mühendis Worlnow, başkonsolos Durawiew ve birçok teknik danışman Lozan' a gelmişlerdir."

***

Konferansın başlama safhasına kadar genelde sessiz kalan İtalya, konferansın başlaması ile birlikte, İngiltere'yi de yanına alarak isteklerini gerçekleştirme çabasına girmişti.

"22 Kasım 1922-Frankfurter Zeitung", Lozan Konferansı ve İtalya'nın tutumu hakkında şunları yazıyordu.

"İtalyan basını tam olarak nedenlerini vermemekle birlikte, Lozan Konferansı'nın gelişimine iyimser bir gözle bakmaktadır. Mus-

Levent Şahverdi Arşivi

solini'nin İngiliz temsilcisine karşı tutumu, özellikle Oniki Ada, Üçlü Paylaşma Antlaşması ile düzenlenen "Doğu Mandası" tartışmalara zemin hazırlamıştır. İtalya kutsal Filistin şehirlerinde olduğu gibi, Küçük Asya'daki konumunu daha da düzeltmek istemektedir. İtalya, Türklere Avrupalıların güvencesi altında İstanbul'u geri vermeye hazırdır. Boğazların, Rusya'nın da katılacağı Avrupa ülkeleri tarafından kontrol edilmesi taraftarıdır ve Türklere karşı alınacak zor kullanma eylemleri konusunda, İngiltere ile Fransa arasında bir tutum izlemektedir.

Mussolini'nin dün Sırp bakanların memnuniyetlerini açıklamaları ile sonuçlanan, Rintschitisch ile Adriyatik sorununu görüşmesi, dikkat çekmektedir.

Lozan'dan "Avinti" gazetesinin özel muhabirinin bildirdiğine göre, Mussolini, Poincare ve Lord Curzon ile bir araya geldikten sonra, İtalya'nın tazminat konusundaki tutumunu açıklamış ve İtalya'ya verilen tazminatın, hiçbir şekilde İtalya'nın savaş kaybı ile kıyaslanamayacağı düşüncesini savunmuştur. Lord Curzon ise, Lozan Konferansı'nın, sapma yapılmayacak bir planı izlediğini söylemiştir. Poicare' de İngiliz meslektaşını desteklediği için, Mussolini tarafından ortaya atılan konu, görüşmeden çıkarılmıştır. Muhabir "Mussolini'nin programı daha sürprizler getirebilir" demektedir.

"Corriere della Sera" gazetesi, Mussolini'nin Yugoslav Dışişleri Bakanı Rintschtisch ile yaptığı ilk görüşmede, İtalyan Başbakanı, Rapollo ve St. Margherita Anlaşmaları'nın hemen parlamentoya onaylanması için sunulması ve yürürlüğe konulması düşüncesini onaylamıştır. Rintschtisch, Mussolini'nin açıklamalarını son derece memnuniyet verici olarak tanımlamıştır."

Levent Şahverdi Arşivi

Gazete haberine devam ederken, İsmet Paşa'nın açıklamalarına da yer verir.

İsmet Paşa Havas Ajansı'nın temsilcilerine aşağıdaki açıklamaları yapmıştır:

"Basında, İtilaf Devletleri'nin bize karşı yaptıkları planlı ve Lord Curzon'un muhtırası ile ilgili çıkan haberlerin doğruluğuna, aynı yazıları gözümüz ile görmedikçe kanaat getirmiyoruz (inanmıyoruz). Türkiye'nin kendisine sorulmadan yapılan bir anlaşma ile karşı karşıya getirilebileceğine inanmıyorum.

Biz Lozan'a hükûm giymek için değil, büyük bir hürriyet içinde Barış Antlaşması'nın hazırlanması konusunda birlikte çalışmak için geldik.

İsteklerimizin son günlerde arttığı söyleniyor, bu doğru değildir. Ulusal anlaşmamıza bağlıyız, ne daha az nede daha çok. Yalnız bir durum var. Bizim anlaşmamız son korkunç savaştan önce idi. Ondan dolayı, halkımıza ve malımıza verilen zararın haklı olarak tazmin edilmesini istiyoruz. Bunun sonucu olarak da, Yunanistan'dan bir tazminat ödenmesini isteyeceğiz."

Gazete devam ediyor:

"İstanbul'dan verilen Havas haberine göre, Mustafa Kemâl Paşa Ankara'da Büyük Millet Meclisi çerçevesi içinde yeni halifeye şu telgrafı çekmiştir:

"Büyük Millet Meclisi oybirliği ile düşman planlarını kabul eden, bir İngiliz gemisi ile kaçan ve yabancı güvenceyi rica ederek, Müslümanları birleştiren Halifelik makamı görevine zarar veren, VI. Mehmet'in tahtan indirilmesine karar vermiştir. Ankara Büyük Millet Meclisi'nin sizi oybirliği ile yüksek Halifelik makamına (Abdülmecit) seçtiğini size bildirmekten onur duymaktayım. Seçilme habe-

Levent Şahverdi Arşivi

riniz Müslüman dünyasına ve Türk halkına duyurulmuştur. Tanrı'dan sizi İslâm dünyasının huzuru ve iyiliği için bir kaynak yapmasını dilerim"

Lozan Konferansı'nı yakından ve günü gününe takip etmiş olan Ali Naci Karacan, Lozan Konferansı ve İsmet Paşa adlı eserinin önsözünde şöyle diyordu:

"Asırlardan beri ilk defa olarak genç bir Türk Generali, Avrupa'nın karşısına, milletinin kabahatlerini ödemeye değil, fakat zaferinin neticelerini toplamaya gelmişti"

Bunun böyle olduğunu İtilaf Devletleri'nin, hırçın ve kavgacı delegeleri ilk günlerde pek anlayamazlar ama konferans ilerledikçe ve karşılıklı olarak kılıçlar çekildikçe karşılarında ne kadar çetin bir Türk delegesinin olduğunu anlamakta gecikmezler.

İtilaf Devletleri, Lozan Konferansına Türkiye'yi resmen davet etmiş olmalarına rağmen heyetlerini ve görüşmeleri yürütecek olan danışmanlarını Lozan'a gönderme konusunda hiçte acele etmiyorlardı. Türkiye'ye resmen bildirildiğine göre Lozan Konferansı 13 Kasım 1922 tarihinde başlayacaktı. İsmet Paşa'da tam bu tarihte Lozan'da idi ancak İtilaf Devletleri gerekçe dahi göstermeye gerek duymamış ve Lozan'a gelmemişlerdi. İtilaf Devletleri eski alışkanlıklarından vazgeçmemişler ve karşılarında Osmanlı artığı bir "Paşa"nın olduğundan yola çıkarak konferansı da, Paşa'yı da kendilerine göre ciddiye almamışlardı. Oysa İsmet Paşa karşılaştığı bu durum karşısında, hiç gecikmeden İtilaf Devletlerine birer nota vererek, karşılarında her şeye boyun eğecek bir Babıali Sadrazamı veya Paşası değil, bir Türk Generali bulunduğunu kanıtladı. İsmet Paşa İtilaf Devletleri'ne gönderdiği nota'da şöyle diyordu:

Levent Şahverdi Arşivi

"Sulh Konferansının içtimaı (toplanması) hakkında, Fransa, İngiltere, İtalya Hükümetleri tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne resmen yapılan davet bu husuta alınıp verilen notalar üzerine konferansın açılma tarihi 13 Kasım olarak kati surette kararlaştırıldığı cihetle (kararlaştırılmış olduğundan), Lozan'a muvasalat eden (gelen) Türk Murahhaslar Heyeti'nin sureti müşterekede takarrür eden (kati olarak kararlaştırılmış olan) yukarıda yazılı tarihte müzakerata (toplantıya) girişmeye hazır olduğunu zatı asilânelerine tebliğ ile (bildirmekle) kesbi şeref eylerim (şeref duyarım). Sulhun tehiri (barışın gecikmesi) Türk milleti için büyüklüğü takdir edilemeyecek fedakârlıkları ve zahmetleri uzatacak ve bertaraf edilmesi (düzeltilmesi) münhasıran (özellikle) bizim iyi niyetimize bağlı olmayan beklenmedik neticeler doğuracak bir mahiyette (durumda) olduğunu benimle birlikte zatı asilâneleri de takdir edecektir. Bu cihetle (nedenle) cihan sulhunun menfaati namına konferansın çabuk toplanması için beslediğim en hararetli temennileri zatı asilânelerine tebliğe (bildirmeye) ve yüksek saygılarımın teminine müsaraat ederim (saygılarımı sunarım)."

İsmet Paşa, İtilaf Devletlerinin davetine tam zamanında gelmiş olmasına rağmen muhatapları ortalıkta görünmüyordu. Bunun üzerine İsmet Paşa, yabancı basın mensuplarını toplayarak hepsinin üzerinde derin bir tesir bırakan ilk toplantısını yapar. İsmet Paşa, gazetecilere yaptığı açıklamasında, Türkiye'nin Müttefiklerin gösterdi görüşme yerine tam zamanında geldiğini fakat karşısında kimseyi görmediğini söyledikten sonra şöyle devam eder:

"Türkiye epey zaman barış yapılmasını bekledi. Fakat barış yerine, her hududundan aynı zamanda hücuma uğradı. Bu nedenle içerde aksülâmel (tepki, karşıt) unsurlarına cesaret verildi. Padişah

Levent Şahverdi Arşivi

her türlü gelişme fikrine karşı idi ve milliyetperverler aleyhine durum almıştı. Onun için Türk milletinin kendi davasını kendi eline almaktan başka çaresi kalmadı. İstiklâlimizi elde etmek bize pahalıya mal olmuştur. Memleketimiz yıkıma uğramıştır. Bazıları on asır kadar eski olan en büyük şehirlerimiz bugün kül halindedir. Eskiden bayındır (yeni) olan yerlerimiz bugün yıkılmıştır. Yeni yıkımları önlemek ve barışa kavuşmak için Türk milleti hiçbir fırsatı kaçırmadan ve hiçbir zaman barış çarelerinin hepsini kullanmadan silaha sarılmadı. Büyük Taarruz'dan evvel Londra'ya temsilcilerimizi gönderdik fakat kabul edilmediler. Taarruzun bitiminde Fransa'nın arabuluculuğuna olumlu cevap verdik. Bu hareketimiz iyi niyetimizi ispata yeter delildir. Lozan Konferansı'nın toplanması ilgili devletler tarafından kabul edildi.

Devletlerin davetine ilk cevap veren memleket barış arzusunu kanıtlamış değil midir?

Türk Delegesi'nin konferans yerine herkesten önce gelmiş olması da Türklerin nasıl sözlerinde durduklarını bir kere daha kanıtlamış oluyor. Türkiye'de yabancı düşmanlığından bahsedenler oldu. Türkiye'deki yabancıların can ve malları, her şeyden mahrum olmamıza rağmen, tarafımızdan herhangi bir tecavüze maruz kalmamıştır. Türkiye'de Fransızca eğitiminde kaldırıldığı yalandır. Aksine Fransızca dersler artırılmıştır. Ankara Büyük Millet Meclisi üç seneden beri memleketi idare ediyor. Bu Meclis bütün sorumluluğu tek başına üzerine almıştır. Halife şimdiye kadar siyasi bir araç idi. Büyük Savaş'ta (Dünya Savaşı) mukaddes cihadı halife ilân etti. Devrimimiz esnasında Ankara temsilcilerini mahkûm eden yine halife olmuştur. Devrim hareketimizin dini hiçbir mahiyeti yoktur. Yeni durumu ile halife bütün siyasi gelişimlerin üstünde ve bağımsız bulunacaktır"

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa'nın sözleri bitince bir İngiliz gazeteci sorar:

- Babıâli konferansa katılacak mı?

Paşa'nın bu soruya cevabı kısa ve nettir:

- Babıâli yoktur."

Bu sahneye ve konuşmalara şahit olan bir yabancı gazeteci düşüncelerini şöyle dile getirir:

"Bu açıklama açıkça gösteriyordu ki, konferans sırasında durumun bütün karışıklığına rağmen, Avrupa halklarının karşısında en haklı duran İsmet Paşa idi....

Türk Baş Delegesi'ni ilk defa dinlemeye gelen yabancılar salona hafif bir dudak bükmesiyle girmişlerdi. Şimdiye kadar toplanan konferanslarda birçok devletlere ait barış delegelerini yüzlerce defa dinlemiş olan bu gazeteciler, samimi olmayan sözler bekliyorlardı. Fazla olarak İsmet Paşa bir Türk kumandanı, bir Türk delegesiydi. O söze başladığı zaman yakınmalar, derin isyanlar Avrupalı gazetecilerin fikirlerinde, hislerinde hep hazırdı. Ne var ki o kelimeleri tartarak, edebiyattan, ithamdan, fazla sözden âri (uzak) Fransızca söylemeye başladığı zaman yüzler, bakışlar hep değişti. Koca Yunan ordusunu darmadağın eden bu Türk kumandanının bu derece samimi konuşması, karışık Türk davasını bu kadar sade şekilde anlatması, hiç beklemedikleri bir olaydı. İsmet Paşa samimiyeti özellikle gözlerinin bakışı ile bu toplantıdaki gazetecileri sihirledi. Bu görüşmeden çıkarken Parisli gazetecilerin en kurdu olan "Mösyö Sauervein":

"Mükemmel!" diyordu.

"... Avrupa'nın bu esnada o kadar büyüttüğü Türk meselesi İsmet Paşa'nın ağzında ne kadar açık ve karışıklıktan uzak oldu! İşte

Levent Şahveredi Arşivi

bu nedenledir ki ilk hamlede İsmet Paşa, Lozan'da bir küçük ordu halinde çalışan yabancı gazetecileri kendi davasına kazandırdı."

***

Nihayet diğer devletlerin delegelerinin de gelmesiyle Lozan Konferansı başlar.

"22 Kasım 1922-Frankfurter Zeitung" Bu haberi gazete okuyucularına şöyle duyurur:

"Lozan Konferansı"

"Doğu konferansının ilk toplantısı bugün saat 11.00'de Chateau d'Quchi'de (Şato Uşi) açıldı ve sadece konferansın organizasyonu görüşüldü. İngiliz heyetinin başında Lord Curzon vardı. Heyet içinde olmayan Poincare ve Mussolini, oturuma katılmadılar. Türk heyeti İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hasan Saka Bey ile birlikte tam sayıda geldiler. Yunan heyetine Venizelos başkanlık etmekteydi. Görüşmeler saat 1.00'e kadar sürdü. Çok gizli yapıldı ve şu ana kadar dışarıya bir bildiri verilmedi. Gerçekten de konferansın şu ana kadar doğru dürüst organizasyonu da yapılmış değil. Konferans sekreterinin düzenli olarak dışarıya rapor vermesi plânlanmış durumda. Fakat bu raporların İtilaf Devletleri grubu olarak mı, yoksa bütün konferans adına yapılacağı henüz belli değil. Lord Curzon'nun başkanlığını yaptığı sabah oturumunda, üç büyük komisyon kurulması kararı verildi. İlk komisyon askeri, teritoryal (toprak bütünlüğü) ve Boğazlar sorunu ile ilgilenecek. Başkanı Lord Curzon. İkinci komisyon, Türkiye'deki yabancıların durumunu kontrol edecektir. Başkanı, İtalyan delegesi Garen'dir. Başkanlığını Barrere'nin yapacağı üçüncü komisyon da, parasal ve ekonomik sorunlarla ilgilenecektir. Konferansın başkanlığını sıra

Levent Şahverdi Arşivi

ile üç heyetin başkanları yapacaktır. Konferans çevrelerinden bildirildiğine göre, Türkler çok sayıda itirazda bulunmuşlardır. Her şeyden evvel, bir alt komisyonun başkanlığını ve Karadeniz kıyısındaki devletlerin de konferansa katılımını istemektedirler. Kendilerine bu iki devletin Boğazlar sorununun konuşulacağı toplantıya çağrıldıkları cevabı verilmiştir. Konferansın ikinci oturumu, öğleden sonra saat 16.00 da başlayacaktır. İlk komisyonun oturumu çarşamba günü öğleden evvel yapılacaktır.

Lozan'dan Havas Ajansı özel muhabirinin bildirdiğine göre, Poincare', bugün Sırp delegesi Rintschitsch ve sonrada Amerikalı temsilciler Crew ve Chid ile görüşmüştür. Fransız Başbakanı bu akşam aynı şekilde Mussolini gibi Lozan'dan ayrılacaktır. Brüksel Konferansı göz önüne alınarak, görüşmelerin uzatılmasının ve ona bağlı olarak Çarşamba günü Paris'teki Bakanlar Kurulu toplantısının da ileri bir tarihe atılmasının yararlı olacağı söylentileri dolaşmaktadır.

Havas Ajansının İstanbul'dan verdiği bir diğer habere göre, İtilaf Devletleri'ne evrensel Patrik'in korunması için başvurulmuştur. Sırp, Romanya ve Yunanistan Kralları'na hükümetlerinin bu güvenceyi sağlama konusunda ortak hareket etmeleri rica edilmiştir."

Lozan Konferansı özellikle Türkiye-İngiltere, İsmet Paşa- Lord Curzon arasında büyük bir mücadele içinde geçiyordu. Lord Curzon, Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu Yiğidi'nin vatanını korur ve düşmanı etkisiz hale getirirken dökülen kan için manidar bir şekilde:

"Bizim ellerimiz temizdir" derken,

Bir anda kürsüye fırlayan İsmet Paşa:

Levent Şahverdi Arşivi

"Bizim ellerimiz herkesten daha da temizdir. Bizim ellerimizde Kolonilerdeki ezilmiş halkın kan izleri değil, vatanını düşmana karşı korurken şehit olan Mehmetçiğin alnında ki tertemiz kan izleri vardır" Lord Curzon' a gereken cevabı veriyordu.

Lord Curzon hırsını alamamış oturduğu yerden, İsmet Paşa'ya dönerek:

"Siz sanki galip bir devletin temsilcisi gibi konuşuyorsunuz. Siz burada galiple mağlubu karıştırıyorsunuz. Osmanlılar mağlup olmuştur"

İsmet Paşa'nın cevabı toplantı salonunun ortasına adeta bir bomba gibi düşer:

"Sayın İngiliz delegesi meslektaşım Lord Curzon'a bir şeyi hatırlatmak isterim. Ben buraya mağlup olan bir ordunun temsilcisi olarak değil Muzaffer Orduların bir Komutanı olarak geldim. Siz Osmanlıyı mağlup etmiş olabilirsiniz ama Türk Ordusu İşgal Ordularını mağlup etmiştir"

Bu konuşmalardan da anlaşılacağı gibi, dışarıda İngilizi, Fransızı, İtalyanı, içerde ise halifesi, hükümeti, mütareke basını kendilerine hürriyet ve bağımsızlığı bayrak edinmiş olanların bu uğurda ölüm dahil her türlü fedakârlığı göze almış olduklarını bir türlü anlayamıyorlardı.

***

24 Kasım 1922 tarihli **"Deutsche Allgemeine Zeitung"** ve **"Frankfurter Zeitung"** gazeteleri Lozan görüşmelerine geniş yer ayırmışlardı.

Deutsche Allgemeine Zeitung,"Lozan'da Komisyon Toplantıları" başlığı ile vermiş olduğu haberde şunları yazıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

"Barış Konferansı dün öğlen aşağıdaki resmi bildiriyi açıklamıştır.

Ülke sınırları ve askeri sorunlar ile ilgili komisyon bugün ilk oturumunu, saat 10.30'da yapmıştır. Komisyon ilk olarak Türkiye'nin Avrupa sınırlarının kontrolü ile görüşmelere başlamıştır.

Türk heyeti adına İsmet Paşa, nedenlerini de açıklayarak, Türkiye'nin 1913 yılındaki sınırlarının tanınmasını ve Batı Trakya'da bir halk oylaması yapılmasını da istemiştir.

Venizelos, Yunan heyetinin hangi nedenlerden dolayı yalnız 1915 yılındaki sınırları kabul edebileceğini açıklayarak, Batı Trakya sorununun bu konferansta ele alınmaması görüşünü ileri sürmüştür.

Sırp Rintschitsch, heyetlerin barışçı bir ruh ile hareket etmelerini dileyerek, İtilaf Devletlerinin 23 Eylül tarihli notası ile çizilen Meriç sınırının kabul edilmesini önermiştir.

Romanyalı Duca, Reintschitsch'in görüşlerine katıldığını bildirmiştir.

Teritoryal ve askeri sorunlar ile ilgili komisyon, sabah başlayan görüşmelerine öğleden sonra da devam etmiştir. Bulgar heyeti, Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne bağlantı kurmasının ekonomik açıdan önemine değinmiştir. Lord Curzon, Barrere ve Marquis Garoni, sabah ve öğleden sonra görüşülen sorunlarda hükümetlerinin görüşlerini açıklamışlardır. Türk heyeti kendi görüş açısını yarın sabah yapılacak oturumda açıklayacaktır. Yarın ki oturum saat 11.00'de başlayacaktır. Dün bütün delegelerin katıldığı bir oturum yapılamamıştır. Şimdilik bütün tarafların katılacağı bir oturumun gerçekleşmesi beklenmemektedir."

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci gazete **"Frankfurter Zeitung"** ise, "Lozan, Türkiye ve İtilaf Devletleri" başlığı ile şu haberi veriyordu.

"Burada yayımlanan gazeteler göre, Lozan'da Türklere Karaağaç sorununda haklar tanınacaktır. Lord Curzon ile İsmet Paşa arasında yapılan ikili görüşmede, İsmet Paşa üç İtilaf Devleti generali, Harrington, Charpi ve Mondelli ile açıkça Gelibolu'nun bu adı geçen kentindeki Türk haklarının yasal oluşunu tanıyan Mudanya Antlaşması'na dikkat çekmiştir. Lord Curzon bu belgenin dışına çıkamayacaktır. Gazetelerin haberine göre, İsmet Paşa dün yapılan görüşmelerde büyük itidal göstermiştir. Ona karşılık, yeni bir Balkan Birliği'nin toplanmasını büyük bir huzursuzluk ile karşılayan Ankara'nın, bu konuya el atmasından korkulmaktadır. Ayrıca Türklerin vazgeçmeyeceği Bursa sorununun gündeme gelmesi ile yeni meselelerin ortaya çıkacağından korkulmaktadır.

Türk delegelerinin ilk komisyona verdikleri koşullar konusunda "Türklerin Koşulları" adı altında şunlar bildirilmektedir:

1- 1913 sınırının tekrar çizilmesi,

2- Edirne-Karaağaç istasyonunun bu sınır içine alınması,

3- Tam bir Türk egemenliğinin tanınması ile Meriç nehrinin iki kıyı bölgesinin askerden arınması,

4- Özel bir komisyonun karar vereceği bir şekilde Meriç boyunca Bulgar ulaşımının düzenlenmesi

5- Batı Trakya'da halk oylaması yapılması.

İlk komisyonun bugün kurulan alt komisyonunda, üyelerin dışında bu komisyona ayrıca iki Bulgar delegesinin de katılacağı bir resmi bildiri ile duyuruldu. Alt komisyon başkanı Fransız generali Weygand'dır.

Levent Şahverdi Arşivi

Lozan'da bulunan Mısır Heyeti, Konferans Başkanına bir uyarı yazısı göndererek, Mısır halkınında isteklerini anlatabilmeleri için konferansa katılmalarına izin verilmesini istedi.

Hollanda Türkiye ile kapitülasyon anlaşmaları imzaladığı için, konferansa çağrılmıştı. Hollanda Hükümeti Bern'deki elçisi Panhuts'u, kapitülasyonlar konusunda Hollanda'yı konferansta temsil etmek üzere delege olarak göndermiştir.

Gazete ayrıca Rus Heyetinin konferansa katılımı ile ilgili olarakta şunları yazıyor:

"Worowski bugün konferansın genel sekreterini ziyaret ederek, teknik detayları ve Rusya'nın danışmanlık görüşmelerindeki katkısını konuşmuştur. Worowski gazeteciler ile yaptığı bir görüşmede, Lozan'da Rusya'nın imzalamayacağı anlaşmaların yapılması durumunda, Rusya'nın kendisinde tam bir serbesti hakkını göreceğini bildirmiştir."

Lozan Konferansı alışılmışın çok dışında çetin geçiyordu. Bir tarafta eşi görülmemiş bir zaferin temsilcisi, diğer tarafta bir bütün dünya. İsmet Paşa'nın bu bir bütün dünyaya karşı verdiği mücadele her türlü takdirin üstündeydi. İsmet Paşa bir diplomat, bir siyaset adamı veya siyaset eğitimi almış bir kimse değildi. O bir askerdi ama zeki idi, zeki olduğu kadar çalışkan ve olayların gelişmesini bekleyecek kadar sabırlı bir kurmay subaydı. İsmet Paşa kendisini bu konferansa Baş delege olarak seçtiği için Mustafa Kemâl Paşa'yı bütün bir konferans boyunca hiç yanıltmamıştı. Bundan sonra da yanıltmamaya kararlıydı. İtilaf Devletleri temsilcileri her toplantıda Türkiye'den bir parça koparmak istiyorlar fakat İsmet Paşa'nın kaya gibi iradesi ve direnci karşısında istediklerini elde edemiyorlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Nihayet bu amansız mücadele 4 Şubat1923'de kesintiye uğruyor ve bütün ülkelerin delegeleri Lozan'ı terk edip, İsmet Paşa'yı orada yalnız bırakıyorlardı. İsmet Paşa'nın Lozan'da tek başına bırakılmış olması, diplomatik teamüllere aykırı olmasının yanı sıra çokta hüzün verici idi. Oysa Paşa Lozan'a ne ümitlerle gelmişti. Savaş alanlarında perişan ettiği düşmanını, masa başında da mağlup edeceğine inancı tamdı. Ancak karşısındakilerin her türlü Bizans oyununu oynayacağına ihtimal vermemişti.

İsmet Paşa Lozan Konferansı'nın kesilmiş olmasının nedenlerini, kaldığı otelin salonunda toplanmış olan Amerikalı, İngiliz, Fransız, İtalyan ve İsviçreli gazetelere anlatmak için merdivenlerden inerken yüzünde günler ve gecelerce verilen mücadelenin yorgunluğundan eser yoktu.

İsmet Paşa, çocuksu bir ifade ile:

"Konferans hakkında size ne söyleyeyim." diye söze başladı.

"Konferansın başında da böyle oldu. Bizi buraya davet ettiler, geldik. Fakat karşımızda kimseyi bulamadık. Yalnız kaldım. Bu sefer de, bana haber vermeden, bir şey söylemeden gidiyorlarmış. Yine burada yalnız kalıyorum. İnsana bir haber olsun verilmez mi?"

Terk edilmişlik, acı, hüzün, kızgınlık, kırgınlık hepsi iç içe girmiş, İsmet Paşa'nın dudakları arasından adeta bir çocuk masumiyeti ile dökülüyordu.

"Bütün konferans boyunca biz, diplomatların milletlere karşı üzerlerine aldıkları büyük sorumluluk duygusu ile çalıştık. Bu çalışmalardan sonra sadece "Evet" veya "Hayır" demek kolaydır. Fakat birçok masum insanların kanı, birçok milletlerin geleceği bahis mevzu olduğu bir esnada işi bu derece kolay düşünmek mümkün

Levent Şahverdi Arşivi

müdür? İnsanların mukadderatı oyuncak mıdır? Ben bütün konferans esnasında bu ağır sorumluluğun yükü altında çalıştım. Şimdi, hadiseler hakkında hüküm vermeyi milletlerin vicdanına bırakıyorum. Eğer dünyada tek kimse çıkıp da bana:

"Daha yapılacak fedakârlıklar vardı..."

"Şu kararı almalıydınız!" diyebilirse onları yapmaya hazır olurum. Ben fedakârlığı son haddine (derecesine) vardırdım.

Toprak meselelerinin hepsi halledildi. Bu meselelerde kendi zararımıza Müttefiklerin lehine kararlar aldık.

Azınlıklar meselesini Müttefiklerin dilediği gibi hallettik.

Boğazların serbestliğini kabul ettik.

Adli kapitülasyonlar meselesinde anlaştık

İktisadi meselelerde âdil, meşru olan her şeyi kabul ettik. Bu sorunların dışında pek çok sorunu Müttefiklerin lehine hallettik. Fakat bazılarını kabul etmedim. Mesela bana diyorlar ki:

"Sizin haberiniz olmadan başkalarının yaptığı anlaşmaları imza ediniz! Haberiniz olmadan başkasının verdiği imtiyazları şimdiden kabul ediniz!"

"Hangi imtiyazları, hangi anlaşmaları? Bunları kim, nasıl ne için vermiş? Hangi şartlar içinde verilmiş?" bilmiyorum ki imza edeyim.

"Bunları bana gösteriniz, tetkik edelim" dedim:

"Hayır, şimdiden, görmeden, bilmeden, anlamadan imza ediniz" dediler.

Kurtuluş Savaşımız sırasında, İstanbul işgal altında iken Müttefikler bazı anlaşmalar yapmışlar, bazı imtiyazlar almışlarsa bunlar bizim için meçhuldür.

Levent Şahverdi Arşivi

- İmza ediniz!

- Niçin?

- Reddettim!

Sonra, memleketimizde birçok şirketler var. Bunlar Osmanlı kanunlarına göre kurulmuştur. Şimdi bunları yabancı şirket saymak istiyorlar. Bu takdirde yabancı olarak memleketimize gelecek teşebbüs sahiplerine bundan sonra tüccar muamelesi değil, sefir muamelesi yapmak lâzım gelecek! Bu hal hem bize hem onlara zararlıydı. Bunu da reddettim.

Bütün fedakârlıkları yaptım. Her şeyi kabul ettim. Fakat memleketimin iktisadi esaretini reddettim.

Konferansı inkıtaa uğratanlar- eğer inkıtaa varsa- hem kendi memleketlerine karşı, hem dünyaya karşı mesul olacaklardır. Milletler müthiştir. Konferansın inkıtaa uğradığını söylemek kâfi değil, niçin inkıtaa uğradığını söylemek, sebeplerini izah etmek lâzım gelir. Ne diyecekler:

- Türkiye'nin iktisadi hayatını mahvetmek istedik, onun için barış olmadı" mı diyecekler?

Ben vicdanen müsterihim (rahatım). Hem memleketim karşısında, hem dünya karşısında mesuliyetten azadeyim (sorumluluğum yoktur). Anlaşılıyor ki yalnız bir tarafın en iyi niyeti bile tek başına sulhu yapmaya kâfi değildir."[18]

---

[18] Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, Ali Naci Karacan, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943, s. 210/212.

Levent Şahverdi Arşivi

İsmet Paşa'nın yaptığı bu konuşmadan kısa bir müddet önce "**27 Kasım 1922-Weser Zeitung**", "Lozan'daki Türk Delegelerinden Çizgiler" başlıklı bir yazı yayımlıyordu.

"Times'in muhabiri Lozan'daki Türk Delegeleri'nin görünümlerini vermektedir."

"Zayıf, soluk, sarı yüzlü, keskin duraksız gözlü, küçük bıyıklı, kanca burunlu ve küçük elli bir adam. Bunlar Ulusal Türklerin Lozan'daki Baş Delegesi İsmet Paşa'nın dış görünüşü. Ruhsal yapısına göre, o tabii Alman Kurmay Okulu eğitimi almış ve Fransız askeri metotlarını son derece iyi incelemiş bir Türk ve asker.

1921 yılındaki meydan savaşına kadar Türk askeri çevreleri dışında az tanınmıştı. Sakarya Zaferi onu tanıtmıştı. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda diplomat olarak ortaya çıkmıştı. Şimdi de, Ankara'dan kendisine serbestçe hareket etme olanağı tanınırsa, bir devlet adamı da olup olmadığını gösterecektir. Bugüne kadar en iyi çalışmalarını Genelkurmayda veren sade bir askerdi. Büyük Savaş sırasında güvenilir, çok çalışan ve dikkatli bir Kurmay Albay olarak tanınmıştı. Sağır ve ondan dolayı da sabırsız. Yanında çalışan kayıtsızlar, dikkatsizler ve başka yönlere çekilebilenler için korkunç bir kişi. Mart 1921 sonlarında İnönü önlerinde Yunan saldırısının başarısızlıkla sonuçlanması ile kazanılan ilk ulusal zafer, İsmet Paşa'nın kilit konumunu kaybetmiş olmasına rağmen direnmeye devam etmesi sayesinde gerçekleşmiştir.

Ondan sonra genel Yunan saldırısı başlamıştı. Sakarya'da İsmet, süreli bir savunma direnci içinde Yunanlıları geri püskürtmüş ve böylece Ankara'yı kurtarmıştı. Kumandanı Mustafa Kemâl esrarengiz bir kaza (attan düşmesi olayı) ile çarpışamaz durumdaydı. Türk

Levent Şahverdi Arşivi

Batı Cephesi'nde bu yıl yapılan ve Yunanlıların Küçük Asya'dan feci bir şekilde atılmasına yol açan, Türk harekâtının planlanmasında da, İsmet'in büyük katkısı olmuştur. Mudanya'da son derecede becerikli bir delege ve tartışmacı olarak ortaya çıkmış ve birçok Türk diplomatlarının da yaptığı gibi, koşullar ileri sürerek, onların biraz azaltılmasını büyük bir lütuf olarak göstermiştir. Kısa cevaplar vermiş ve başlangıçta Sir Charles Harrington'a pek sempati ile bakmamış ama sonradan ısınmıştır.

Refet Paşa tamamen ayrı bir tip. İsmet suskun, Refet konuşkan. İsmet dikkatli ve somurtkan. Refet cemiyet toplantılarını sevmekte ve gerek ev sahibi gerekse de konuk olarak son derece hoş davranmasını bilmekte. Akıcı ve doğrudan doğruya konuşmasını bilen bir konuşmacı, kendisine büyük güveni var. Dış görünüş olarak ufak tefek, 50 yaşlarında, bakımlı, şık ve İsmet kadar Türk görünümü olmayan bir kişi. Savaşta çok şeyler görmüş. Gelibolu ve Sina'da III. Tümeni idare etmiş ve sonunda 22. Ordu Kumandanı olarak, Gaza'dakilerin sert bir asker olarak tanıdıkları Refet, Filistin cephesine gönderilmişti. 1919 yazında Sivas'ta Mustafa Kemâl'e katılan ilk liderler içinde olması ile tanınmış ve kışın Sivas'ta yapılan konferansa katılmıştır. Ondan sonra Afyonkarahisar cephesine 1921 ilkbaharında kumandan yardımcısı olarak gönderilmişti. Askeri hayatı Dumlupınar'da oldukça az sayıda bir Yunan ordusunun Albay Platiras'ın kahramanlığı ve becerisi ile kendi ordusunun saldırılarını püskürtmesinden sonra kısmen sona ermiştir. Albay Platiras Yunan ihtilalini yapan üç liderden birisidir.

Refet Paşa ilk önce Ulusal Hükümet'in İçişleri Komiseri olarak görev aldı fakat hasta olmasından dolayı bu işinden ayrılarak, bu yaz aylarına kadar dünyadan elini eteğini çekmiş bir hayat yaşadı.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonra tekrar bir askeri kumandanlık görevi aldı ve Doğu Trakya'nın Askeri Valisi olarak İstanbul'a gönderildi. Türk Başkenti'ndeki kısa görevi sırasında, İtilaf Devletleri'nin Baş komiserlerine ve Generallerine oldukça sıkıntı verdi. Uzlaşma kabul etmeyen konuşmaları, eski moda Türkler arasında bile huzursuzluk yarattı.[19]

Rıza Nur Bey'in bu iki askerle benzer hiçbir tarafı yoktur. Orta yaşlarda, güzel, sarışın ve mavi gözlü bir adam. Tıp doktoru ve 15 yıldan beri Türk politikasında önemli bir rolü var. 1908 yılında Sinop'tan milletvekili olarak seçilmiş, İttihat ve Terakki Partisi'nin düşmanlığını kazanmış ve nedensiz bir dava ile komplo kurma suçu ile hapis cezasına çarptırılmıştır. Ancak birkaç ay sonra serbest bırakılmıştır. Eski Ferit Paşa ve Kâmil Paşa Hükümetleri'ni düşene kadar desteklemiş, sonradan da Mısır'a çekilmeyi akıllıca bulmuştur. Orada büyük savaş sırasında İngiliz makamları tarafından rahatsız edilmeden, hatta birçok İngiliz subayı ile arkadaşça ilişkiler içinde kalmıştır.

Ateşkesten sonra Türkiye'ye geri dönmüş, Yunanlıların Küçük Asya'ya girmelerine karşı duyduğu tepki, onun 1919 kışında milliyetçilere katılmasına neden olmuştur. Eğitim ve sağlık komiseri olarak görevlendirilen Nur, Büyük Millet Meclisi'nin çeşitli komisyonlarında da üyelik yaptı. Sonunda dış politikada, özellikle Rus-Türk ilişkilerinin korunması konusunda görev aldı. İki kez Ankara Hükümeti'nin Rusya temsilcisi olarak Rusya'ya gitti ve geçen sonbaharda Kiev'de Ukrayna-Sovyet Hükümeti ile anlaşma imzaladı. Bu yılın Haziran ayında gene Moskova'da Büyükelçi idi ve Sovyet Rusya ile

[19] Yazarın Notu: Times gazetesinin yazarı Refet Paşa ile ilgili olarak büyük bir yanılgıya düşmüştür. Refet Paşa Lozan Konferansı'na katılmamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

bir Ticaret Antlaşması imzaladı. Yusuf Kemâl (Tengirşenk) çekilmesinden sonra, Ankara tarafından Dışişleri Komiserliği'ne atandı. Rıza Nur'un, Lozan Konferansı'na seçilmesi ve İsmet Paşa'nın yardımcısı olması, Sovyet Rusya'yı iyi tanıması ve Ankara-Moskova arasındaki sıkı bir anlaşma üzerine kurulacak bir doğu politikasının taraftarı olmasından dolayıdır."

***

Mustafa Kemâl Paşa, "**22 Aralık 1922-Morning Post**" gazetesi muhabiri Grace Ellison'a verdiği özel demeçte, dünya milletlerine şu sözlerle sesleniyordu.

"... Bizim, elde etmeye kararlı olduğumuz tam bağımsızlık idealimize meydan okuyacak kimse varsa, o kimse bu ülkümüzden ilham almış olan bütün Türkleri ortadan kaldırmak imkânlarını arayıp bulmalıdır. Eminim böyle bir ortadan kaldırmaya, uygar dünya izin vermeyecektir. Aksine, dünya uygarlığı Türkiye'mizin de gelecekte bir yeri olduğunu çok geçmeden öğrenecektir. Türkiye, uygarlığı kösteklemek değil, geliştirecektir. Bu yönden uygar ülkeler, onun bağımsızlığını desteklemelidir."[20]

***

Paşa diğer taraftan "**Le Jurnal**" gazetesi muhabiri Paul Erio'ya da Çankaya Köşkü'nde şu beyanatı veriyordu:

"... Türkler, kapitülasyonların devamının kendilerini pek az vakitte ölüme sevk edeceğini pekiyi anlamışlardır. Türkiye, esir olarak mahvolmaktansa, son nefesine kadar mücadeleye karar vermiştir."

Bütün bu olaylar günlük gazetelerin manşetlerinde yer alırken,

---

[20] D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 316.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemâl Paşa'ya Avusturya'dan Leopoldine König adlı bir müzik öğretmeni, Türk ordusunun kazandığı Büyük Zafer ile ilgili olarak bir marş yazar ve gönderir. Paşa, müzik öğretmenine şu duygulu cevabı verir:

"Hassas ve ince ruhun ifadesi olan mektubunuzu ve milletimizin kazandığı zaferi şakıyan marşınızı aldım. Çok teşekkür ederim. Adalet, geç olsa bile, mutlaka bir gün belirecektir. Bu, Allahın değişmez bir kanunudur."[21]

Fransa siyasi ve ekonomik çıkarlarını da düşünerek, Türkiye'nin bir an önce savaş durumunu sona erdirmesini ve yapılacak barış antlaşmasından sonra, savaş sırasında yakılıp yıkılmış olan Türkiye'nin imarında kendisine büyük bir pay verilmesini bekliyor ve istiyordu. Bu nedenle de İngiltere ile Lozan Antlaşması nedeni ile siyasi yönde çatışma riskini göze alarak Türkiye'ye gereken kolaylığı göstermeye çalışıyordu. Fransa'nın bu tutumu, hem Ankara'nın elini güçlendiriyor hem de Lozan'da İsmet Paşa'nın moralini yükseltiyordu.

Claude Farrere'nin, Mustafa Kemâl'e 1 Ocak 1923 günü yazdığı şu satırlar Fransız devlet adamına aittir:

"Lâkin zat-ı devletinizin şurasını bilmelerini arzu ederim ki bütün Fransız milletinin kalbi, tıpkı benim kalbim gibi sizinle beraberdir. Bütün kalbimle ve bütün sadakat ve samimiyetimle zat-ı devletlerinize bağlıyım Paşa Hazretleri."[22]

---

21 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 316/317.

22 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 316/317.

Levent Şahverdi Arşivi

Lozan'da, delegeler birbirlerine karşı çetin mücadeleler verirken, Ankara'da, hem Lozan Antlaşması'nın en kısa zamanda imzalanmasını sabırsızlıkla bekliyor, hem de Mustafa Kemâl Paşa'da Anadolu'yu adım adım gezerek, halkına zaferin ve barışın getireceği yenilikleri anlatıyordu.

Meselâ İzmit'te gazeteciler aracılığı ile halkına şöyle sesleniyordu:

"... Aydınlar gidecekleri her yerde başlı başına bir alem yaratabilirler. Memleketin yalnız bir yerinde değil, beş-on yerinde birer ilim merkezi, ışık merkezi, kültür merkezi yapmalıyız. Millet bahtiyar olsun...

Bu Devlet'in halife ile alâka ve münasebeti yoktur...

Halkı kendi halinde terk edersek bir adım ileri atamayız...

Devrimlerin kanunu, var olan kanunların üstündedir...

Dış siyasetin dayanağı, kuvvetli bir iç siyasettir..."

Her biri birer vecize olan bu sözler, gelecekteki Türkiye'nin de hatlarını çiziyordu. Mustafa Kemâl Paşa 22 Ocak 1923'de Bursa "Şark Sineması"nda, halka açık, yaptığı konuşmada, hurafe ve safsata devrinin kapandığını aydınlık geleceğin nerede olduğunu şu sözlerle açıklıyordu:

"... İnsanlar olgunlaşmak için bazı şeylere muhtaçtır. Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki ilmin gerektirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur."[23]

---

[23] D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 319/320.

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa geldiği Salihli tren istasyonunda kendisini karşılayanlara da şöyle sesleniyordu:

"... Bundan sonra memleketimizi kesin kurtuluşa kavuşturmak için pek kuvvetli ve esaslı tedbirler almak gerekir. Bu tedbirlerin en önemlisi ve en birincisi **Bilim** ve **Kültür**'dür."

Mustafa Kemâl Paşa bir gün Adana'da, diğer gün Mersin'de bir başka gün Tarsus'ta halka hitap ediyor, onlara gelecek yeni rejimin nimetlerini anlatıyordu:

"Eğer milletimizin büyük ekseriyeti çiftçi olmasaydı, biz bugün dünya yüzünde olmayacaktık" derken, "...Bir milleti yaşatmak için bir takım temeller lâzımdır ve bilirsiniz ki bu temellerin en mühimlerinden biri sanattır. Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa, tam bir hayata sahip olamaz. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur"

Bütün bu geleceğe ışık tutan sözler yeni Türk Devleti'nin temellerini oluşturacaktı. Ayrıca yapılacak devrimlerin beklemeye de tahammülü olmadığı bu sözlerden anlaşılıyordu.

Lozan'da konferansın yarıda kesilmesi kararı Ankara'da büyük bir hayal kırıklığı yaratır. Ancak Mustafa Kemâl Paşa, Lozan'dan gelecek olumlu veya olumsuz bütün kararlara karşı hazırlığını yapmıştır. Lozan Konferansı devamınca ordu dağıtılmamış aksine eksikleri giderilmiş, asker yorgunluğunu üzerinden atmış, erzak ve savaş malzemeleri depolanmış, İstanbul dışında Anadolu düşman askerlerinden temizlenmişti. Bu arada Padişah Vahdettin haremi ve 33 sandık eşyası ile bir İngiliz zırhlısına binerek vatandan kaçmıştı. Gerçi kaçanın yerine, Abdülmecit Efendi Halife seçilmişti ama gelecek olan yeni rejimin kalın hatları, Mustafa Kemâl Paşa'nın Anado-

Levent Şahverdi Arşivi

lu'nun çeşitli şehirlerinde yaptığı konuşmalarla belirlenmeye başlamıştı.

***

Lozan Konferansı'nın kesilmesi, Avrupa Basınında da yankı bulmuştu. "**7 Nisan 1923- "Kölnische Zeitung"**

"Bugünün Türkiye'sinin Baş Görevi-Ankara'da Barış Kararı-Yeni Çarpışmalar İstenmiyor ve Kemâl'in Halk Partisi" başlığı ile gazete şu haberi veriyordu.

"Türk gazeteleri, savaş ve barış konusundaki karardan çok kısa bir zaman önce görüşmeyi yapan devletlerin, Lozan Konferansı'na ara vermelerini olumsuz karşılamaktadır. Türk basınının büyük bir kısmının Fransa'ya gösterdiği tepkiden dolayı, Fransızlar tarafından Ankara'da resmi görüşmeler istenmektedir."

Tarihsel 6 Mart oturumundan sonra, Ankara'da bulunan yabancı gazeteciler tarafından da doğru olmayan haberler verildi. Büyük Millet Meclisi'nin 340 vekili var. Hükümeti idare eden partinin 200, tarafsızların 45, muhalefetin ise 95 üyesi bulunuyor. 285 vekil oturumda bulunmaktaydı. Bunlardan 190'nı hükümet kararını onayladı, 20'si ret oyu verdi ve 95'i çekimser kaldı. Barışa karşı oy veren sadece 20 kişiydi.

35 saat içinde Ankara'nın kararı İstanbul'a getirildi. Bu konuda çok konuşuldu çok yazıldı. Bundan sonrası kabinenin ve diplomatların işi. Yeni Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu daha iyi anlayabilmek için, Anadolu'ya ve İstanbul'a bir bakmak gerekir. Aşağı yukarı iki düzine vekil, karar verme konusundaki şiddetli tartışmalar ve görüşmeler sonucu, kendilerini dinlenmek için İstanbul'a attılar. Memurların, subayların, iş adamlarının ve özel kişilerin Anado-

Levent Şahverdi Arşivi

lu'dan getirdikleri haberlere bakılırsa, bütün Anadolu'nun bir barışa gereksinimi olduğu, ancak çok aşırı durumlarda tekrar silaha sarılınması düşünüldüğü, anlaşılmakta. Bu aynı zamanda Anadolu'nun başı olan Mustafa Kemâl Paşa'nın, kendisine sadık taraftarlarının ve en yakın arkadaşlarının da arzusu olarak görülmekte.

Mustafa Kemâl üç gün önce "Vatanın Annesi" (Lâtife Hanım) rolünü oynayan eşi ile birlikte, Konya ve Adana üzerinden, gelecekteki partisi "Halk Partisi" için bir propaganda gezisine çıktı. Bu arada, en değerli ve çalışkan Generallerinden Kâzım Karabekir Paşa, İzmir'deki "İktisat Kongresi"nde yararlı bir ön çalışma yaptı. Bununla "Milli İktisat Andı"nı kastetmiyoruz. Sözünü ettiğimiz olay, bütün Anadolu'dan 300'den fazla kişinin Kemâlistler adına ön seçim ve seçim çalışmalarına katılmasıdır. Başkan Mustafa Kemâl, İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında şunları söylemiştir:

"... Ancak bundan sonra reform çalışmalarına, ekonomik atılıma başlanabilir ve yeni zaferler elde edilebilir. Şu anda harabe durumunda olan devlet ve askeri karargâh olan Anadolu, sağlam politik ve ekonomik bir temel üzerinde, sıhhatli bir gelişme bulacaktır."

Ankara yeni bir savaşın patlak vermesini önlemiş fakat Ankara ile İstanbul arasındaki büyük bir kağıt savaşı başlamıştı. Bu sadece söz savaşı değil, duygu, düşünce, daha da önemlisi ekonomik koşulların ortaya çıkardığı bir savaş. Aradaki sürtüşmenin nedeni aslında bir cümle ile özetlenebilir: İstanbul'un Başkent olarak düşürülmesi ve onunla bağlantılı olarak, subay, devlet memuru gibi yüksek konumdaki binlerce ailenin (Sultanın ailesinin de) geleceğinin ne olacağı kaygısı.

Levent Şahverdi Arşivi

Başyazar Ahmet Emin (Yalman) dünkü yazısında doğru ve öz olarak, İstanbul'un veya Ankara'nın Başkent olmaları konusunda önemli olan bütün politik, askeri, idari ve ekonomik nedenleri 21 noktada topluyor. Yalnız bir noktayı, bilerek veya bilmeyerek unutmuş: İstanbul'da, hala yaşayan Sultan-Saray ruhunu, İstanbul Efendilerinin yüzyıllardan beri sürüp gelmiş olan gururunu ve buna benzer, bir söz ile bir kenara bırakılamayacak veya eriyip, ortadan yok olmayacak şeyleri. Bu yüzyıllarca eski "İstanbullu Türklük" Ankara'nın kararlarına ve yeniliklerine sinirlenerek, tarihsel Başkent İstanbul ile ordu karargâhı yeni Ankara arasında sürtüşmelere neden olmaktadır. Bu güçlüklerin ortadan kaldırılması, barış Antlaşmasının yapılmasından sonra, yeni iktidarın görevi olacaktır."

Gazete, son bir haber olarak "Türkiye notasını değiştirdi" başlığı ile şu haberi veriyor:

"Son haberler, Bakanlar Kurulu'nun dün öğleden önce yaptığı toplantıda, notanın içeriğini tamamen değiştirdiğini bildirmektedir. Bu belgeyi dün akşam İstanbul'da, bugün anlaşma içinde bulunan devletlerin Baş Komiserlerine vermek üzere beklemişler. Yazının anlaşmaya yakışır bir içerik taşıdığı ve Türklerin Lozan'dan ikinci bir barış görüşmesinin yapılabileceği bir yer olarak söz ettikleri bildirilmektedir. Bu haberler göre görüşmeler 20 Nisan'da başlayacak. Burada, Paris'te pek acele edilmiyor. Mayıs ayı başlarından ve Roma'daki Fransız Büyükelçisi Barrere'nin tekrar Lozan'a elçi olarak gönderilmesinden söz ediliyor."

***

Lozan Konferansı kesintiye uğradığı sıralarda da Balkanlar'da huzursuzluk hat safhada idi. Makedonya büyük bir sorun olmuş, Arnavutluk ve Kosova bağımsızlıklarını ilân etme çabasındalar. Bul-

Levent Şahverdi Arşivi

garlar ise topraklarını genişletmek için her fırsattan istifade etmeye çalışıyorlar.

"18 Haziran 1923-Deutsche Tageszeitung" "Tehdit Edici Balkan Yangını" başlığı ile şu yorumu yapıyordu.

"Bütün dünya büyülenmiş gibi Ruhr Bölgesi'ndeki çatışmayı seyrederken, Yakın Doğu'da, Bulgaristan'da alevlenmeye başlayan bir yangına doğru bir gelişme görülmektedir. 1918 yılının kuvvet kullanıcılarının bütün gayretlerine rağmen, Sultan Avrupa'nın içinde bir tehlikedir ve öyle olmaya da devam edecektir. Bir süre önce Sırp Başbakanı Pastisch, Doğu Dünyası diye bir sorunun kalmadığını ve özellikle Balkan sorunlarının kesin olarak çözümlendiğini söylemişti. Yunan devrimi, Yunan-Türk Savaşı, Arnavutluk'taki kargaşalık, Yugoslavya ve Romanya'daki hoşnutsuzluktan sonra Bulgar devrimi ile bu görüşün yanlışlığı tam olarak kanıtlanmıştır.

Bulgaristan'daki son ayaklanmayı, sadece Bulgaristan'ın iç işi olarak tanımlamak son derece yanlıştır. Son beş yıl içinde rejime karşı olan hoşnutsuzluk, son devrimde bir rol oynamış olabilir. Fakat dış politikanın, özellikle Makedonya sorununun da bu konuda etkisi olmadığı düşünülemez. Yugoslavya'daki Sırp askeri polisinin güya "Demokratik" rejiminin görüldüğü Makedonya, Arnavutluk, Yunan ve Romanya devlet idarecileri ile aynı kandan geldiği bilinmektedir.Hepsi şiddet kullanarak Balkan Devletleri'nde yaşayan ulusların, din gruplarının ve halk sınıflarının üstünde kendi adlarına veya İtilaf Devletleri'nin kuklası olarak bir hak iddia ederek, Balkanlar'da gerçek bir barışın sağlanmasını olanaksız hale getirmektedirler.

Avrupa'da uzun bir süre, Balkanlar'da barışın sağlanmasının tek engelinin, Balkanlar'daki Türk egemenliği olduğu düşüncesi vardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkler doğuya kovalanırsa, Balkan halklarının kendiliğinden birleşeceğine inanılmaktaydı. Son barış anlaşmalarıyla Türk egemenliği İstanbul'a kadar geriledi. İki rakip olarak Balkanlar'da karşı karşıya gelmiş olan eski Rusya ve eski Avusturya ortadan yok oldu. Aslında bu durumda, eğer liderleri için sadece egemenlik söz konusu olmuş olsa idi, hiç kimse tarafından rahatsız edilmeksizin birleşebilirlerdi. Fakat ne Sırp ne Romanyalı ne de Yunanlı şovenistler bununla yetinmediler. Devlet sınırlarını etnik sınırlarından öteye taşırmaya çalıştılar. Bu çaba, sadece tek tek Balkan Devletleri arasında yeni savaşlara değil, aynı zamanda da Türkiye ve İtalya ile de savaşılmasına yol açtı.

Türkiye son derece becerikli olarak diğer devletleri ve halkları birbirine karşı kışkırtmaktadır. Sadece Yunalılara karşı durumunu korumakla kalmamış, paktın Bulgarlar, Arnavutlar ve belki de Ruslar ile geliştirilmesi sonucunda, gerekirse Asya'nın Müslüman dünyasının da desteği ile İtilaf Devletleri'ni kontrol altında tutabilecektir. Bütün Balkan ülkeleri halkları ekonomik sıkıntı içindedirler. Balkan gelişim politikasına karşıt akımlar, süngü ve polis gücü ile ve seçimlerde hile yapılarak önlenmek istenmektedir. Kısa bir süre içinde Bulgaristan'daki olaylar, belki de bir başka kalıpta diğer Balkan ülkelerinde tekrarlanacaktır. Romanya ve Yugoslavya'daki durum iç açıcı değildir. Dış etkenler, Bükreş'in, Belgrad'ın ve Atina'nın devrilmesini çabuklaştırabilirler. Bükreş'te Ruslar ile yapılacak bir savaş, Belgrat'ta Macaristan ve İtalya ile yapılacak savaş kadar popüler olabilirdi. Evet, Yugoslav Millet Meclisi'nin son oturumlarından birinde, açıkça Yugoslav birliklerinin Macaristan'a yürümesi istenmiştir. Böyle bir olay Mussolini tarafından hiç de hoş karşılanmayacaktı ve İtalya'nın Yugoslavya'ya savaş açması beklenebilir. Bunun

Levent Şahverdi Arşivi

da sonucu olarak, İtalyan birlikleri sadece Arnavutluk ve Montenegro'ya yürümekle kalmayacak, aynı zamanda da Makedonya'nın Sırplardan kurtarılması amacı ile yeni bir Bulgar-Yugoslav savaşına imkân verilmiş olacaktır.

Fransa ve İngiltere'nin bir tarafta, Rusya'nın da diğer tarafta olması ile aniden ne gibi gelişmeler olabileceği, kısmen Asya'daki ilişkilerinin gelişimine, kısmen de Ruhr Bölgesindekilere bağlıdır. Güçlü devletler, Ruhr Bölgesi sorunları konusundaki düşünce alış-verişinde, doğu dünyası politikası konusuna da şimdiye kadar olmadığı derecede kuvvetle eğilmektedirler."

Türkiye ile İtilaf Devletleri arasındaki uzun görüşmelerden sonra bir karara varıldı. Lozan Konferansı'na kaldığı yerden devam edilecektir.

Türk heyeti 21 Nisan 1923 akşamı saat dokuzda Lozan tren istasyonuna giriyordu. Bu sefer İsmet Paşa ve beraberindekiler büyük bir kalabalık tarafından karşılanıyorlardı. Hemen otomobillere binilerek Lozan Palas'a gidildi. Otel sahibi Mösyö Steiner, konferansın yeniden açılmasına, en az İtilaf Devletlerinin temsilcileri kadar seviniyordu. Zira I. Lozan Konferansı sırasında otelinde kalan delegelerin ödedikleri para ile otelin borçlarının büyük bir kısmını ödemişti.

Otomobiller otelin kapısına geldikleri zaman, Lozan Palas'ın girişinin hemen üstünde Türk, Fransız ve Japon bayrakları, gelen misafirleri karşılarcasına dalgalanıyordu.

İsmet Paşa ve yanındaki heyeti karşılayanlar arasında konferansın genel sekreteri Bay Massigli'de vardı.

Bay Massigli Paşa'ya hoş geldiniz dedikten sonra:

"Siz geldiniz, Amerikalılar, İtalyanlar, Japonlar geldi. Yarın ak-

Levent Şahverdi Arşivi

şam da İngiliz temsilcisi Sir Horas Rumbold ile Fransız temsilci General Pele geliyorlar. Pazartesi saat üçte müzakereye başlamamak için hiçbir neden yok" diyordu.

Bu haberi İsmet Paşa memnuniyetle karşıladı. Nedeni ise çok basitti; Birincisi konferans zamanında açılacaktı. İkincisi ise İngiltere Lord Curzon'un yerine Türkiye Büyükelçisi Horas Rumbold'u, Fransa'da Bompard'la Barer'in yerine İstanbul Fevkalâde Komiseri General Pelle' yi gönderiyordu. İtalya'da Marki Garoninin yerine Montanya'yayı göndermişti. İsimleri geçen bu kimseler gerek Türkiye'nin gerekse İsmet Paşa'nın yabancısı değildi. Paşa her üç kişiyi de yakından tanıdığı gibi, onlar da Türkiye'yi ve İsmet Paşa'yı yakından tanıyorlardı. Kısaca bu değişiklikler, sadece Türkiye'nin değil, Müttefiklerin de artık bir anlaşma istedikleri anlamına geliyordu. Ayrıca Fransız müşavir Servius'de Lozan'a gelmeyecekti. Bu çok sevindirici bir haberdi. Zira Mösyö Servius görüşmeler sırasında en büyük sorunları çıkaran ve anlaşma ortamını daima geren bir tutum sergilemişti. Ruslarda temsilcilerini değiştirmiş, Vorovski isminde bir diplomatı göndermişti. Ne yazık ki bu diplomat, gelişinden birkaç hafta sonra bir İsviçrelinin kurşunlarıyla katledilecekti.

23 Nisan 1923'te açılan II. Lozan Konferansı, karşılıklı suçlamalar, karşılıklı iddialar ve karşılıklı mücadelelerle geçen I. Lozan Konferansı'na göre daha sakin, daha dengeli ve yıkıcı değil daha yapıcı geçiyordu. Gene de arada Kapitülasyonlar, Musul meselesi ve azınlıklarla ilgili konular masaya geldiği zaman sert ve hırçın tartışmalar bazen sabahlara kadar sürüyordu.

Gerçekte de en büyük sorunların başında Kapitülasyonlar geliyordu. Yüzlerce sene önce şu padişahın, bu padişahın yabancılara armağan olarak verdikleri haklar, Lozan Konferansında Genç Türk

Levent Şahverdi Arşivi

Devletinin önüne çözümü en zor sorun olarak geliyordu. Özellikle Fransızlar kapitülasyonların kaldırılmasına şiddetle karşıydılar. Fransız delegesi yanına İngiliz desteğini de almıştı. İngiliz temsilcisi Rumbold kürsüde kapitülasyonlar hakkında şunları söylüyordu:

"Biz 'ilgada mutabık kalınmıştır' diyoruz. Siz 'ilga edilmiştir' (kaldırma,bozma,yok etme) diyorsunuz. Kapitülasyonların ilgasından şüpheniz mi var?"

İsmet Paşa:

"Kapitülasyonların ilgası bu konferansın esaslarındandır. Bunun ilgası meselesi burada, heyet içinde daima söylendi ve mutabık (uygun, anlaşmak) kalındı." Bizim yazdığımız fıkra her hangi bir tereddüde (kararsızlığa) yer bırakmamak içindir. Biz katiyet ve sarahat (açıklık) arıyoruz. Onun için böyle yazdık. Sizin yazdığınız "ilga"nın kararlaştığını gösteriyor. Bizimkisi ise sarihtir (açıktır) .Tekrar ediyorum; mesele tasrihten (açık açık söyleme) ibarettir. Bu maddenin ikinci fıkrası ilga prensibinin varlığı hakkında insana şüphe verebilir. Mademki ilga prensibi kabul olunmuştur, ilganın muvakkat (geçici) şartlarla kayda bağlanması sarahati (açıklığı) temin etmez. Mesele bir yazılış meselesidir."

Fransız Delegesi Pelle':

"Hükümetlerimiz kapitülasyonların ilga emelini beyana hazırdır. Fakat ayrıldığımız bir nokta var. Fransa'nın noktayınazarı şudur ki kapitülasyonlar uzun bir mazi eseridir. Milletler arası hukukunda musarrahtır (apaçık) ki bir itilaf diğer tarafın rızası olmadan kaldırılamaz. Kendi yerine başka bir itilaf konmadan ortadan kaldırılamaz. Onun için söyleyeyim ki 'ilga' bu anlaşmanın imzasıyla hasıl olabilecektir."

Levent Şahverdi Arşivi

Mösyö Montanya:

"General Pelle'nin sözlerini tasdik ederim."

Mister Rayan:

"İki nokta var: Türk Heyeti 'ilga olunmuştur' diyor. Biz 'ilga edilmesi için' diyoruz. Bizim kayıtlar antlaşmasının imzasından sonrası içindir. Onların kaydı ise bir emrivakii göstermektedir. Mademki Paşa Hazretleri 'Bir yazılış meselesidir' diyorlar, mefhumlarda iştiraki (katılımı) kabul ediyorlar demektir. Bunu memnuniyetle karşılar, mefhumun daha sarih yazılmasını talep ederim."

İsmet Paşa:

"- Yazılış meselesidir deyişim, ilga keyfiyetinin kabulü şartı iledir. Yani ilganın nasıl yazılacağına dair bir yazılış meselesidir dedim. İkinci fıkranın kabulü takdirinde kapitülasyonların yerine başka bir şey geçmiyor. Mademki yeni bir itilaf (uyuşma; anlaşma) imzalanacak, imzalanınca muteber (geçerli) olacak, bunu niçin ayrıca tasrih (belirtme) etmeli? Muahedeler (anlaşmalar) daimdir. İlgaya ise prensip itibariyle karar verilmiştir. İlgaya karar verildikten sonra niçin "İlga hususunda mutabıktırlar" deniliyor? Anlamıyorum. Zannetmem ki Müttefikler başka şey düşünmüş olsunlar. Biz kapitülasyonların lâğvını kabul edilmiş bir prensip olarak telâkki (algılama) etmekteyiz."

Sir Rumbold:

"- Hangi tarihten itibaren kapitülasyonların ilgasını tanıyorsunuz?"

İsmet Paşa:

"- Tarih tespitine lüzum yok. Bizce mülgadır (kaldırılmıştır).

Sir Rumbold:

Levent Şahverdi Arşivi

"- Demek 30 Eylül 1914"

Mösyö Montanya:

"- O halde siz bu tarihte kapitülasyonları mülga addediyorsunuz?

İsmet Paşa:

"- Evet, kapitülasyonlar mülgadır."

Mösyö Montanya:

"- Demek eski muahedelere rağmen mülgadır."

İsmet Paşa:

"- Harp hali bütün muahedeleri düşürmüştür. Esasen Türkiye'de kapitülasyonlar mevcut değildir."

Mösyö Montanya:

"- General Pelle "Bir muahedename bir taraflı kaldırılamaz" dediler. Bir cevap lütfetmediniz?"

İsmet Paşa:

"- Konferansın başlangıcındaki müzakerelerimizde kapitülasyonları kuran akitlerin (sözleşmelerin) bir taraflı mı, iki taraflı mı olduğu uzun uzadıya konuşuldu. En büyük âlimlerin bu hususdaki mütalaalarını söyledim. Kapitülasyonlar her zaman bir taraflıdır. Bu uzun müzakerelerden sonra ilgaya karar verdik. İşte bu ilga karar ve ruhiyle maddemiz yazılmıştır. Kapitülasyonların ilgası hususunda berabersek başka söze lüzum görmüyorum."

Sir Rumbold:

"- Müttefikler ilgayı muahedenin imzası şartı ile kabul edebilirler. Bizim için kapitülasyonlar bugün kalkmış değildir."

Levent Şahverdi Arşivi

Sir Rumbold'un bu kati ifadesi konferansın havasını da, dinleyenleri de, İsmet Paşa'yı da germiştir. Paşa bu konuda katiyen taviz verme niyetinde değildir. "Tavşanı tilki ağzından almaya kararlıdır." Yeniden söz alır ve Müttefikleri en ince yerlerinden vurmaya çalışır:

İsmet Paşa:

"- Reis Hazretleri, aramızda maalesef bir savaş olmuştur. Siz de bilirsiniz ki harp ilânları ahitleri (anlaşmaları) ilga eder. Onun için bu devam eden konuşmaların esasını anlayamıyorum. Prensip kabul edildikten sonra "mülgadır" demekte Reis Hazretleri'nin fikrince mahzur mu vardır? 1914 olmuş yahut ahitnamenin imzasından itibar edilmiş, ne fark var? Mademki dünkü mali müzakerelerde, 1914'ten sonra ecnebilerden tahsil edilen (alınan) vergilerin iadesi konuşulduğu zaman "evvele dönmek yoktur" dedik. O halde ilga, ha 1914'te olmuş, ha imza da olmuş, ne fark eder?

Kısacası İsmet Paşa anlamayanlara, anlamak istemeyenlere şunu anlatmak istiyordu ki: Sizin, bizimle savaşınız 1914'de başladı. Gerçi bir ara siz galip geldiniz ama bize karşı değil. Siz Dünya Savaşı'nda Osmanlıları yendiniz. Oysa ondan sonraki savaşta biz sizi yendik. Bende şimdi galip gelen orduların kumandanı olarak buradayım ve ülkeler arasında savaş olursa, o ülkelerin birbirleriyle yapmış oldukları anlaşmalar da geçersiz olur. Osmanlının sizinle yapmış olduğu anlaşmalar bizi ilgilendirmez. Çünkü ben Osmanlı Paşası değil, Muzaffer Türk Ordusunun Generaliyim.

Mister Rayan yeniden söz alır:

"- "Mülgadır" demekte umumi mahzurlar vardır. Biz aramızda imzalanmış muahede olmadan "mülgadır" diyemeyiz. Size bir misal söyleyeyim: Muharebeden sonra İstanbul'da konsolosluk mahkeme-

Levent Şahverdi Arşivi

lerini açtık. Mahkemeler ilâm verdiler. İlâmları Majeste Kralı tasdik etti. Ahitnameye dayanarak ve tarih tasrih etmeden (belirtmeden) ilga etmemiş olsak Kral Hazretleri'nin imzalarını geri mi alacağız?"

O ara General Pelle' fırsatı kaçırmak istemez, söze girer:

"- Başka bir misal daha var; Türkiye'de Felemenk Konsoloshane Mahkemeleri hüküm verdiler. Yani kapitülasyon mahkemeleri tamamen mülga değildir."

İsmet Paşa her iki delegeye de cevap verir:

"- General Pelle'nin sözlerine cevaben diyeceğim ki, belki işgalden sonra bitaraf devletler mahkemeleri de iade edilmiştir, ben bilmiyorum. Fakat şunu biliyorum ki harp zamanında bitaraf devletlerin mahkemeleri kapanmıştı. Mister Rayan'ın beyanatına gelince ahitnamede vâri olacağını zannettikleri mahzurları önleyen başka maddeler de vardır."

Kenardan konuşmaları dikkatle izleyen Amerikan temsilcisi, İtilaf Devletlerinin sözcülerini onayladığını ifade ettikten sonra şunları söyler:

"- Hükümetim namına söyleyeyim ki mevcut ahitlerin bir taraflı olarak kaldırılmasını hiçbir zaman kabul edemeyiz. Ecnebilere verilmiş hakların (kapitülasyonların) müzakere ile de değiştirilmesi kabildir. Fakat mevcut ahitnameleri bir tarafın kararıyla kalkmış sayamam."

Amerikan Temsilcisi'nin, Anadolu'da olanlardan haberi olmadığı gibi, muzaffer orduların kumandanı İsmet Paşa'yı da tanımaz. Zaten İsmet Paşa'da Amerikalı temsilcinin sözlerini ciddiye almadığını şu sözlerle ifade eder:

"- Amerikan temsilcisinin bu defaki ve evvelki beyanatlarını

Levent Şahverdi Arşivi

tekrarlamak uzun sürer. Fakat yine arz edeceğim ki harp mukavele-leri ortadan kaldırır. Beynelmilel hukukta sarahat (açıklık) vardır. Ben "Kapitülasyonlar ilga olmuştur" dedim, onun yerine başkasının gelebileceğini kabul edemem. Kapitülasyonların kati ilgası prensibi-nin kabulü şartıyla meseleyi yazılmak üzere müşavirlere havale ede-biliriz."[24]

İsmet Paşa kapitülasyonlarla ilgili son sözünü söylüyor ve Lo-zan Antlaşması'nın 6. maddesinde de İsmet Paşa'nın söyledikleri ya-zılı olarak gerçekleşiyordu.

Gece ve gündüz devam eden toplantılardan sonra nihayet 24 Temmuz 1923'te Lozan'da imzalanan Lozan Antlaşması 24 Ağustos 1923'te de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanarak yü-rürlüğe girer. Genç Türk Devleti bütün bir dünya tarafından resmen tanınır.

***

İsmet Paşa Lozan'da Türkiye'nin sınırlarını çizerken, Mustafa Kemâl Paşa'da Ankara'da şu sözlerle Türk Devleti'nin temelini ha-zırlıyordu:

"27 Eylül 1923-Neueu Freie Presse" muhabiri J.H.Lazar'a verdi-ği demecinde gelecekle ilgili düşüncelerini açıklarken Paşa şöyle di-yordu.

"... Yeni Türkiye Anayasası'nın ilk maddelerini size tekrar ede-ceğim: **Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir.** Yürütme kudreti, ya-sama yetkisi milletin yegâne gerçek mümessili olan Meclis'te belir-

[24] Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943, s. 267/270.

Levent Şahverdi Arşivi

miş ve toplanmıştır. Bu iki kelimeyi bir kelimede özetlemek mümkündür: **Cumhuriyet**."[25]

Lozan Antlaşması'nın altında imzası bulunan İsmet İnönü, iyi bir asker, akıllı bir diplomat ve güvenilir bir devlet adamı olmanın yanı sıra bir duygu adamıdır da. Mustafa Kemâl'i tanıdığı günden ölümüne kadar, ona daima sadık kalmış belki de tek kişidir. Gerçi bir ara Başbakanlık görevinden ayrılmış ve Atatürk'ten uzak kalmıştır ama his ve düşünce dünyasında, bu büyük insandan hiç kopmamıştır. Bazı reformların yapılmasında karşı çıktığı da olmuştur ama bu devrimlerin yapılmasının bir mecburiyet olduğunu anladığı ve kabul ettiği andan itibaren de yapılacak olan devrimlerin en önde gelen savunucusu olmuştur. Atatürk'ten sonra da, savaş alanlarında düşmanın elinden koparırcasına aldığı vatanını, Lozan'da masa başında dostuna düşmanına imzalattığı bu vatanın hürriyet ve bağımsızlığının belgesi olan Lozan Antlaşması'nı, bir mukaddes varlık gibi hayatının sonuna kadar korumuş ve kollamıştır. İsmet Paşa'nın dürüst, güvenilir, akıllı ve olayları en ince ayrıntısına kadar inceleme sanatı ve sabrı, bu insanın başarısının temelini oluşturan özellikleriydi. Bu özellikler sadece Türkler tarafından değil, Lozan'da toplantıları günü gününe takip eden, basın dünyasının önde gelen isimleri tarafından da biliniyordu. Bunlardan biri de Amerikalı Bayan gazeteci Gladys Baker'di (1914-1994). Bayan Baker, Cumhuriyet'in ilânından sonra Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaret sırasında hem Cumhurbaşkanı Atatürk hem de Başbakan İnönü tarafından kabul edilmişti. Her iki devlet adamı tarafından da çok yakın bir ilgi ile karşılanan Bayan Baker, Türkiye'den ayrılmadan önce İsmet Paşa'ya bir teşekkür mektubu yazar. Bayan Baker 25 Mayıs 1935 tarihinde İsmet Paşa'ya yazdığı mektupta şöyle der:

---

[25] D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 341.

Levent Şahverdi Arşivi

"Muhterem General İnönü,

Bir delikanlının bir geyiği takip ederek ormana gitmesine dair Arthur Machen tarafından yazılmış bir hikâye vardır.

"Bir delikanlı ormanda perilerin kraliçesine âşık olur. Altın bir bardaktan şarap içer ve gül yapraklarından yapılmış bir yatakta yatar. O günden itibaren de insanlarla beraber yaşamaya razı olmaz. Daima renkli ormanda yaşamak ister."

Türkiye hakkında benimde düşüncelerim böyledir.

Bu kadar ince nezaket ve bu kadar içten gelen lütufkârlığı hiçbir millette bulmadım.

Büyük önderiniz yalnız kadınlarınızın peçelerini kaldırarak onlara hürriyetlerine kavuşmalarını sağlamamış fakat aynı zamanda hile ve ikiyüzlülüğü de kökünden yok ederek buraya gelenlere kalplerinizin içine bakma imkânını da vermiştir.

Erkekleriniz ve kadınlarınız beni dürüst bir samimiyet içinde karşılamışlardır. Burada yeni bir hayatın müterakki ve kültürel medeniyete yürüyen coşturucu hareketini hissediyorum. Bundan dolayı yalnız milletinizin ne yaptığı değil fakat milletinizin ne olduğudur ki insana hayranlık verici tesirler arz ediyor.

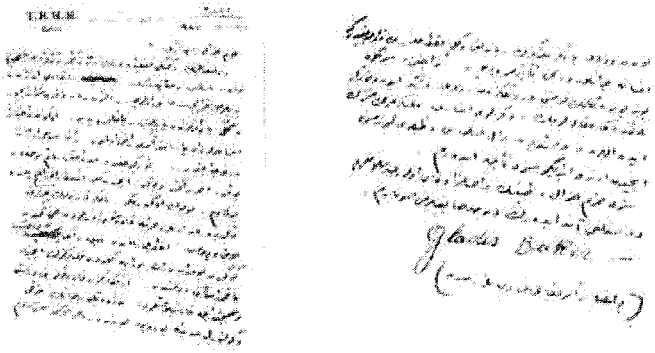
Bir ecnebi, sizinle yüz yüze gelmek fırsatını verdiğinizden dolayı teşekkür eder ve Türkiye hakkındaki makalelerimin denizleri aşarak milletlerimizin müşterek ideallerinde birleştiren bir el sıkması vazifesi görmesini içten arzu ettiğime sizi temin ederim.

Sizi, muhterem General tabiatın bir asilzadesi olarak selâmlarım.

Dostluğu ant ederek derin saygılarımı sunarım."

Gladys Baker (Amerikalı Bayan Gazeteci)

Levent Şahverdi Arşivi

Amerikalı Bayan Gazeteci Gladys Baker'in İsmet Paşa'ya yazmış olduğu mektubun orjinali. (S.Eriş Ülger'in özel arşivinden)

Lozan Antlaşması'nın imzalanması Avrupalıları yakından ilgilendiren konulara açıklık getirdiği için, onların basınında da yankısını bulur. "**13 Aralık 1923-Neue Züricher Zeitung**" İsviçre'nin önde gelen gazetelerinden birisidir. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra "Yeni Türkiye" başlıklı makalesinde şunları yazıyordu.

"Yeni bir barış Antlaşması imzalandı. Halklar kötümserdir ve kötümserde kalacaklardır. Bu nedenle,1919 yılından beri elde edilen deneyimler, Versay, St. Germain, Tirianon, Neulli, Sevr Anlaşmaları'nın, halk barışçı yönde olduğuna inanmaktadır. Lozan Antlaşması, anlaşmalar zincirinin yeni bir halkası olarak eklenince, yeni bir gelecek ve güven duygusu uyanabilir mi? Lozan Antlaşması'nın, Avrupa diplomasisini yüzyıldan fazla bir zamandan beri meşgul eden Doğu Dünyası Sorununu kesin olarak çözümleyip, yeryüzünden kaldıracağını iddia etmek, güç olacaktır. Bunun için yeni anlaşmanın çok boşlukları ve çözümlenmemiş sorunları vardır. Eğer Lo-

Levent Şahverdi Arşivi

zan Antlaşması, doğuda en azından 12 yıldan beri aşağı yukarı kesintisiz devam eden savaşa bir son verir ve yeryüzünün ıstırap çeken o köşesine gerçekten barış getirirse, halklar tarafından şükran ile karşılanacaktır. Bunun böyle olacağı Türkiye'nin 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalamaya zorlandığı Sevr Antlaşması'ndan sonraki durumdan daha ümit vericidir. Çünkü Lozan'da ilk kez olarak "Versay Antlaşması" örneğinde olduğu gibi bir dikta barışı imzalatılmamış, aksine karşılıklı görüşme, eşitlik şartları altında gerçekten bir barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın gerçekleşmesi kısmen Türkiye'nin 1920'den beri sürdürdüğü politik gücünden kaynaklanmıştır. İsviçre, kendi toprakları üstünde, Avrupa'nın barışı için, tek taraflı dikta barışından (Sevr Antlaşması'nı kast ediyor) daha fazla garanti altına alan anlaşma metotlarına dönüldüğünden dolayı onur duyacaktır.

Haritaya bakılacak olursa, dün Lozan'da yeni bir Türkiye'nin doğduğu görülür. İran'dan Viyana'ya, Türkistan'dan Fas'a kadar uzanan eski Osmanlı İmparatorluğu'na kıyasla, Türkiye gittikçe bölgelerinden kopmuş Mısır'ı, Sudan'ı, Lübnan ve Kıbrıs'ı kesin olarak kaybetmiştir. Dünya Savaşında yenilgisi, şu anda genellikle İngiliz etkisi altında bulunan Hicaz'ın (Kral Hüseyin), Mezopotamya ve Irak'ın (Kral Faysal) ve de Doğu Ürdün'ün (Kral Abdullah) kısacası, eski Arap bölgelerinin Türkiye'den ayrılmasına yol açmıştır. Filistin bile Türk egemenliğinden ayrılmıştır. Herbert Semvel İngiliz mandası sahibi olarak Yahudi halkına, orada yaşayan Arapların karşı gelmelerine rağmen, orada bir ülke bulmaya çalışmaktadır. Suriye'de General Weygand ulusal elementlere rağmen, orada halklar topluluğu mandası altında kurulan Fransız egemenliğini kabul ettirmeye çalışmaktadır. Bütün bu bölgeleri Yeni Türkiye kaybetmiştir. Henüz petrol böl-

Levent Şahverdi Arşivi

gesi Musul hakkında bir karar verilmemiştir. Barış antlaşması bu konuda Türkiye ile İngiltere'nin dokuz ay içinde doğrudan doğruya karşılıklı görüşmeye geçmesini öngörmektedir. Aksi takdirde bu sorun Milletler Topluluğu tarafından çözülecektir. **Buna rağmen, bugünkü Türkiye Sevr Antlaşması'nda kâğıt üzerinde planlanan Türkiye ile kıyaslanacak olursa, Türk diplomasisinin korkunç başarısı göze çarpmaktadır.** O zamanlar İzmir bütün arka bölgesi ile Yunanlılara verilmişti. Antalya ve çevresi İtalyanlara ve Sicilyalılara, Adana Fransızlara bırakılmıştı. Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan kurulacaktı. Bütün Adalar kaybedilmiş ve Yunanistan'ın sınırları İstanbul'un birkaç kilometre yakınına kadar getirilmişti. Bugün bütün Anadolu tümü ile gene Türkiye'nindir. Ve Balkan sınırı Meriç'e kadar çekilmiştir. Marmara Denizi'nin her iki yakası ve Çanakkale, Adalardan İmroz ve Tenedos (Bozcaada) Türk egemenliği altındadır. Kıbrıs'taki Türk uyruklular iki yıl içinde Türkiye'ye geçebiliyorlar, geride kalanlar otomatikman İngiliz uyruğunu alıyorlar.

Lozan'da gerçekleştirilen Yeni Türkiye, artık sınırları üzerinde tartışılmayan Küçük Asya'daki yarım ada ülkesinden hoşnut olabilir. Politik olarak bu sınırlar içersinde yaşayan azınlıkların, özellikle Türkiye'nin az bir garanti verdiği Ermenilerin korunması sorumluluğu vardır. Ekonomik açıdan yeni devletin sorunları vardır. Savaş sırasında harap olan, içinde büyük maden zenginlikleri yatan Anadolu toprağının işlenmesi gerekmektedir. Bunun için de Türkiye'nin sürekli olarak yabancı ülkelerin parasal ve teknik yardımına gereksinim olacaktır. Onun içinde Türkiye'nin kendisini dış ülkelere karşı medeni bir ülke olarak göstermesi gerekecektir. Kapitülasyonların kaldırılmasından ve iç bağımsızlığın geri kazanılmasından sonra elde edilen büyük başarı ile bununda gerçekleştirilmesi ola-

Levent Şahverdi Arşivi

nak içindedir. Ankara'nın Sevr'den Lozan'a kadar atmış olduğu dev adımda bunu açıklamaktadır. İtilaf Devletleri, (Osmanlı İmparatorluğu'nun) küçültülmesi dışında, ayrıca Türkiye üzerinde bir İngiliz-Fransız-İtalyan velâyetinin kurulmasını planlamışlardı. Lozan'da ise buna paralel olarak, doğuda aşağı yukarı bütün yabancıların haklarından vazgeçmesi maddesi bulunmaktadır.

Lozan Barışı politik dünyada (Tempel'in dışında) İngiltere'nin de diplomatik başarısı olarak değerlendirilmektedir. Gerçekten de son anda, Lord Curzon'un Londra'da özellikle başarı olarak göstereceği bir durum ortaya çıkmıştı: Sovyet Rusya'nın Boğazlar konusunda yapılan anlaşmayı onaylaması. Lozan Konferansı'nın ilk yarısında Bay Tschitescherin'in, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliği konusunda söyledikleri göz önüne alınırsa, İsmet Paşa'nın sonradan Boğazların serbestliği konusundaki onayı, Türkiye'nin Rusya'ya sırt çevirmesi ve böylelikle İngiltere'nin bir başarısı anlamına gelmektedir. Bay Tschitscherin'in Boğazlar Antlaşması'nı imzalamayı kabul etmesi, Lozan Konferansı'nın büyük başarısını ortaya koymaktadır. Fakat Rusya'nın onayı olmasaydı, Çanakkale'den geçecek gemiler konusunda gerekli bir anlaşmaya varmak da, mümkün olmayacaktı. Rus imzasının Lozan'da değil de, İstanbul'da atılması, İsviçre'de kimsenin yüzünün asılmasına neden olmamıştır."

Antlaşmanın imzalanmasından hemen sonra Japon Delegesi Baron Hayachi 25 Temmuz günü Dünya Basını önünde şunları söylüyordu:

"Bence Büyük Türkiye, neredeyse bütün istediklerini elde etmiş bulunmaktadır. Özellikle çok büyük önem verdiği egemenlik gücünü elde etmiştir. Bana öyle geliyor ki, Türkiye eski düşmanlarımız arasında, savaştan saygınlığı azalmadan tam barışçıl gelişme umudu

Levent Şahverdi Arşivi

vererek çıkan tek devlettir. Bu sonuç uygarlık için olduğu kadar Türkiye'nin kendisi içinde değerlidir."

Lozan Antlaşması'nın imzalanması dolayısıyla Çanakkale'de Mustafa Kemâl Paşa'ya karşı çarpışan Avusturalyalı General Charles Ryan, Mustafa Kemâl Paşa'ya şunları yazıyordu:

"Türkiye'nin eski ve içten bir dostu olarak bu birkaç satırı yazmaya ve Türkiye'nin yeniden canlandırılmasındaki ve memnuniyet verici Lozan Barışının yapılmasındaki önemli payınız nedeniyle size yürekten tebriklerimi sunmaya kalkıştım. Sizin faaliyetleriniz ve askerlerinizin muhteşem davranışı olmasaydı, Türkiye acınacak durumda olurdu. Şimdi Türkiye'nin, dünya ülkeleri arasındaki eski ve mağrur yerini almak için emin bir yolda olduğuna inanıyorum."[26]

Bu generalin yaveri Tawsend adındaki yüzbaşı, seneler sonra Ankara'ya İngiliz Ataşesi olarak gelir. Gazi Ankara'da bir kokteyl verir. Ankara Palas'ta hazırlanan bu kokteyle Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemâl Atatürk, bütün Büyükelçileri ve üst düzey yabancıları da davet eder. Yapılan konuşmalardan ve kutlamalardan sonra yemeğe geçilir. Atatürk meydana getirmiş olduğu eserinin adeta tadını çıkarırcasına neşelidir. Etrafı ile sohbet eder, elçilerle kısa kısa konuşmalar yapar hatta bazı elçilerin hanımları ile dans eder. Gazi'nin masasının karşısında İngiliz Büyükelçisinin masası vardır. Ateşe Bay Tawsend da davetliler arasındadır ve İngiliz elçisinin masasında oturmaktadır. Ara ara Gazi'nin masasına ve Gazi'ye sert sert bakar. Bu durum bir ara Gazi'nin dikkatini çeker. Yanında oturan Salih Bozok'a dönerek:

---

26 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 339.

Levent Şahverdi Arşivi

"Çocuk bu subay, bize dik dik bakıyor. Git nedenini sor" der.

Salih Bey kalkar, İngiliz Büyükelçisi'nin masasına gider ve Elçinin müsaadesini aldıktan sonra İngiliz ateşesi Tawsend'a sorar:

"Sayın Ateşe, ara sıra Cumhurbaşkanı'mıza alışılmamış bir şekilde bakıyorsunuz. Müsaadenizle nedenini sorabilirmiyiz?"

Yüzbaşı Tawsend cevap verir:

"Mustafa Kemâl Paşa Çanakkale'de, dedemi öldürdü?"

Salih Bey, Gazi'nin masasına döner ve ataşenin verdiği cevabı iletir. Bunun üzerine Mustafa Kemâl Paşa:

"Salih, git o subaya tekrar sor; **Dedesinin Çanakkale'de ne işi varmış**..."

Lozan Antlaşması'nın yapılmasından sonra, İtilaf Devletleri, İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı önünde Türk bayrağını selamlayarak **"Geldikleri gibi gidiyorlar"**dı. Hemen arkasından 13 Ekim 1923 günü yeni Türk Devleti'nin Başkenti Anakara oluyor ve 29 Ekim 1923'te cumhuriyet ilân ediliyordu. Bütün bunlar, Mustafa Kemâl Paşa'nın önderliğinde inanılması güç bir süratle gerçekleşiyor, bütün bir dünyayı hayretler için de bırakıyordu.

Sembolik bir şekilde muhafaza edilmesi düşünülen Halifelik makamına, Abdülmecit Efendi seçilmişti. Oysa Halife kendisinin ne maksatla seçildiğinin farkında olmadığı gibi soyundan gelen alışkanlıklardan da vazgeçmemiş, geçen çok kısa bir zaman içinde yeni yeni haklara sahip olduğu zannına kapıldığı gibi Ankara'dan başka haklar da ister olmuştu. Zaten modern bir ülkenin temel yapısı içinde halifelik gibi bir makama da yer yoktu. Ayrıca cumhuriyet rejimine tutum, davranış ve istekleri ile ters düşen Halife'nin ve Halifelik makamınında sonu gelmişti. Hele hele Halife Abdülmecit Efen-

Levent Şahverdi Arşivi

di'nin, İsmet Paşa'ya başvurarak ayrı bir hazineye sahip olmak isteğini iletmiş olması sonun başlangıcı olmuştu. Halife'nin bu isteğini Başvekil İsmet Paşa, Mustafa Kemâl'e ilettiği zaman, Paşa'nın verdiği cevap hem çok sert hem de çok kesindi. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemâl, İsmet Paşa'ya verdiği cevapta şöyle diyordu:

"... Halife ve bütün cihan, kesin olarak bilmek lâzımdır ki, mevcut ve korunmuş olan Halife ve Halife makamının, hakikatte, ne dinen ve ne de siyaseten hiçbir mana ve varlık nedeni yoktur. Türkiye Cumhuriyeti safsatalarla mevcudiyetini, bağımsızlığını tehlikeye maruz bırakamaz. Hilâfet makamı, bizce en nihayet tarihi bir hatıra olmaktan fazla bir ehemmiyete sahip olamaz. Türkiye Cumhuriyeti devlet adamlarının veya resmi heyetlerinin, kendisiyle temasını istemesi dahi cumhuriyetin bağımsızlığına açık bir tecavüzdür....Halife'nin hayatının temini ve geçinmesi için Türkiye Cumhurbaşkanı'nın tahsisatından mutlaka daha aşağı bir tahsisat kafi gelir. Maksat gösteriş ve debdebe değil, insanca hayat ve geçim temininden ibarettir. Hilâfet hazinesinden maksat ne olduğunu anlayamadım. Hilâfetin hazinesi yoktur ve olamaz. Böyle bir hazineyi ecdadından miras yoluyla elde etmişse resmen ve açık olarak bilgi verilmesini rica ederim."

Bu mektuptan çok kısa bir zaman sonra Halife Abdülmecit yanında şehzade Ömer Faruk ve haremi olduğu halde 42 sandık eşya ile İstanbul'dan yurt dışına çıkarılıyordu.

Genç Cumhuriyet bir anda ilimde, eğitimde, hukukta, kültürde, imarda adeta seferberlik ilan ediyordu. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemâl gittiği her yurt köşesinde ilimden, müspet eğitimden bahsediyor, anne ve babaların ayırım gözetmeksizin kız ve erkek

Levent Şahverdi Arşivi

çocuklarını mekteplere göndermesini öneriyordu. Bu arada Osmanlı zihniyetini hala bir kurtuluş yolu olarak görenler yok değildi. Meselâ 18 Eylül 1924 günü Rize'ye yaptığı ziyarette kendisini bir hocalar heyeti karşılar ve Mustafa Kemâl Paşa'dan medreselerin açılmasını isterler. Paşa, hocaların yüzüne kızgın bir ses tonu ile şunları söyler:

"Mektep istemiyorsunuz; hâlbuki millet onu istiyor. Bırakınız artık bu zavallı milleti. Bu memleket evlâdını yetiştirsin. Medreseler açılmayacaktır; millete mektep lâzımdır."[27]

***

Londra'da yayınlanan **"28 Şubat 1924-The Times"**, Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkileri endişeyle izlediklerini belirttikten sonra "Türkiye İle İlgili Alman Emelleri" başlıklı yazısında şu haberi veriyordu.

"Önümüzdeki hafta Türkiye ile Almanya arasında bir siyasal anlaşma konusunda Ankara'da, Bükreş'teki Alman Bakan Herr Freitag ile Türk Delegeleri arasında görüşmelerin başlayacağı bildirilmiştir.

Bu tür görüşmelerin başlayacağı bir süre önce açıklanmıştı ve bu haber Alman basınında bazı olağanüstü umutların doğmasına neden olmuştu. Daha önceleri, "Drang Nach Osten" Gazetesi, Almanya'nın yayılmacı düşlerinin bir parçası olduğu dönemlerde, iki ülke arasındaki ilişkilere dikkat çekmişti. Ne var ki, şimdiki durumu daha yakından bilen Almanlar, o zamandan bu yana bazı şeylerin değiştiği ve Türkiye'nin Berlin-Bağdat demiryoluna ve Almanlaş-

---

27 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 356.

Levent Şahverdi Arşivi

tırılmış bir Ortadoğu rüyasına artık aynı şekilde bakan bir ülke olmadığı yolunda bazı ikazlarda bulunmuşlardır. Ayrıca Türklerin uyanan ulusal bilincine de dikkat çekmişlerdir. Türkiye'nin coğrafi konumu nedeni ile Doğu'ya açılan bir kapı olma özelliğinin verdiği yararları korumasının yanı sıra, ülkenin siyasal yapısındaki değişikliklerin gerçekten çok büyük olduğunu önemle vurgulamışlardır. Üstelik Alman ticaretinin yayılması yönünde çok büyük bir destek oluşturmuş olan askeri egemenliğin, artık hemen hemen mevcut olmadığının da altını çizmişlerdir.

Öte yandan Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerin görüşme konusu yapılması gerekmekteydi. Bu anlaşma hem siyasal açıdan hem de ekonomik açıdan Almanya'nın çıkarlarına dokunan noktalar içermekteydi. Ayrıca, Lozan Antlaşması'nın 150.ci maddesi, Türkiye'nin bu anlaşmanın hükümlerinden farklı herhangi bir anlaşma yapılabilmesini yasaklamaktadır.

Kapitülasyonların kaldırılması ile durum tamamen değişmiştir. Türklerin Mustafa Kemâl Paşa'nın komutasında zafere ulaşmalarından sonra, Berlin'e ulaşan haberlerden anlaşıldığına göre ülkenin geliştirilmesi eskiye oranla çok daha fazla ulusal bir çizgide olacaktır. Almanya'da, bundan böyle Türkiye'deki ticaretin Levantenlerin, Rumların, Ermenilerin ve benzeri kimselerin ellerinde olmayacağı sanılmaktadır. Türklerin de doğaları gereği ticarete pek yatkın kimseler olmadıkları bilindiğinden, pek çok durumda Türk tüccarının yalnızca bir vitrin ya da gizleme oluşturacağı ve deneyimli Alman firmalarınca asıl işin yürütülmesine izin verileceği umulmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Son 18 ay boyunca Türkiye'de deneyim sahibi Alman firmalar, Ankara ve İstanbul'daki yeni kimselerle oldukça yakın ilişkiler içinde olmuşlardır. Türkiye'deki yeni rejiminde ciddi olarak gelişme etkinliklerine giriştiğinde Alman uzmanlara başvuracağı umulmaktadır. Ne var ki, Anadolu Demiryolları Antlaşmasında demiryollarında çalışan tüm personelin Türk olması özellikle şart koşulmuştur. Ancak, şarta uymama durumunda verilecek ceza insanların bu işten uzak durmalarını sağlamada etkili olamayacak kadar hafiftir.

Bu arada, verilecek bazı imtiyazlar karşılığında yabancı sermayenin yurda çekilmesi konusu serbestçe tartışılmaktadır. Resmi ve resmi olmayan görüşmeciler imtiyazlar karşılığında sulama, ağaç sanayi ve maden işletme hakları alanlarında vb. Alman uzmanlığı ile Amerikan (ve daha seyrek olarak da İngiliz) sermayesini birleştirecek girişimlerde bulunmanın yollarını arıyorlar. Alman iş adamları, bu girişimciler tarafından çok büyük imtiyazlarla ilgilenmemeleri yolunda ikaz ediliyorlar ve Chester Antlaşması'nın kaderi de, yatırımcılar için önemli bir ihtar oluşturuyor.

Türkiye'de girişilebilecek ve Almanya'nın büyük ilgisini çeken bir başka alan ise ulaşım ve nakliyedir. Bu alanda kullanılacak malzemeyi sağlamak Alman şirketleri için oldukça kazançlı olmuştur. Berlin'den Türkiye'ye otomobil ve uçak satmayı ve ileride İran'a da çok sayıda hizmet sağlayabileceklerini göz önünde bulunduranlar için bir kartel oluşturmuşlardır.

Türkiye ve Almanya arasındaki yakın ilişkileri, yeniden savaştan önceki duruma getirme açısından bu çabaların önemini abartmak mümkündür. Ancak eğer bu ilişkiler çok kısa zamanda hızla gelişmezse bu Almanya'nın hatası olmayacaktır. Ayrıca Almanya, savaştan sonra Türkiye'den ayrılmayan ve aradaki bağları canlı tutma-

Levent Şahverdi Arşivi

ya çalışan pek çok Alman vatandaşının öncü birliği görevi yapması gibi bir üstünlüğe de sahiptir."

***

Almanya'nın "**5 Mart 1924-Berliner Tagesblatt**" gazetesi de İngiliz gazetelerini onaylar yönde haberler veriyordu. Gazete "Alman-Türk Antlaşması" başlığı ile verdiği haberde şunları yazıyordu.

"Türkiye ve İtilaf Devletleri arasında yapılan "Ateşkes Antlaşması"nın (Mondros Ateşkes Antlaşması) 18. maddesi, Türkiye'nin Orta Avrupa ülkeleri (Almanya, Avusturya ve Macaristan) ile ilişkisini hemen kesmesini öneriyordu. Elçi Rauf (Orbay) Bey, Türkiye'ye karşı son derece sert yükümlülükler getiren bu anlaşmaya karşı çaresizce savaştı. Alman birlikleri için Asya bölgelerinde bazı elverişli ortamlar sağlayabildi. Fakat bütünüyle bu anlaşmanın maddelerine uymak zorunda kaldı. Bunun sonucu olarak bütün Orta Avrupa Devletleri'nin diplomatik temsilcileri ve vatandaşları Türkiye'den ayrıldılar. İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgali sırasında bu devletler, Türkiye'nin Orta Avrupa Devletleri ile olan ekonomik ilişkilerini bozmak için her şeyi denemişlerdi. Almanya, İstanbul Hükümeti'nin ne kadar baskı altında kaldığını görerek, bütün Alman vatandaşlarının Türkiye dışına çıkarılmasını anlayışla karşılamış ve karşı önlemlere geçmemişti. Ekonomik ilişkiler İtilaf Devletlerinin bütün direncesine karşın yeniden başlamıştı. Alman mallarının ithaline, bu malların Alman limanlarından ve Alman gemilerinden yapılmaması koşulu ile izin verilmişti. Ne olursa olsun, bu bir başlangıçtı. Ankara'ya kadar hiçbir zaman uzanamamış olan İstanbul Hükümeti'nin gücü ve İtilaf Devletleri'nin kontrolü ortadan silindikçe, Ankara ile ilişkiler de yeniden değerlendirilmeye başlanmıştı. Almanya, Türkiye'nin iç politik ça-

Levent Şahverdi Arşivi

tışmalarına karışmamış fakat Alman halkı Mustafa Kemâl'in verdiği Kurtuluş Savaşı'nı kalpten desteklemişti. En sonunda da bu direnç karşısında İtilaf devletleri de yenilmişti. Lozan Antlaşması, Dünya Savaşını sona erdiren barış anlaşmalarından birinin gerçek revizyonunu yapan ilk anlaşma olmuştur. Bu arada Türk iç politikası yaşamında son derece büyük kapsamlı değişiklikler olmuştur. Padişah Vahdettin tahtan indirilmiş ve ardından da hemen kaçmıştı. Kendisinden sonra yerine geçen, sadece halifelik unvanını almıştı. Yani sadece dinin başkanı, politik güç kendisinden alınmıştı. Mustafa Kemâl'in çevresindeki İsmet Paşa gibi kişilerin enerjisi, sonuçları şimdiden tahmin edilemeyen, fakat büyük bir yapıtın ortaya çıkmasını ve iç bünyesindeki yenilenmeyi gerçekleştirecektir. İstanbul'daki Ferit Paşa Hükümeti'ni elinde tutan İtilaf Devletleri görevlileri de, 1923 Ekim ayında çekilip gitti. İtilaf Devletlerinin gitmesiyle de ortadaki engel kalkmış oldu. Almanya ile olan ticari ilişkilere hemen devam edildi. Alman "Orienlinie" ve "Levantelinie" İstanbul'a gemi çalıştırmaya başladılar. "Deutsche Bank" ve "Orient Bank" İstanbul şubelerini yeniden açtılar. Eski ticari ilişkiler arkası arkasına tekrar başladı. Şu anda İstanbul'da hiçte az olmayan sayıda Alman vatandaşı yaşamakta.

Versay Antlaşması'nın 260. maddesine göre Almanya, Türkiye'de faaliyet gösteren Alman firmalarındaki payını ve haklarını İtilaf Devletleri'ne devretmişti. Bugün Bağdat Demiryolu'nun sahipleri arasında değiliz. Ancak bu demiryolunu inşa etmiş olmanın şöhretini hiç kimse bizden alamaz. Almanların, Türkiye'de yapacağı işler eski ilişkiler tabanına oturtulacak fakat çoğunluğu ile yeni yapıtlar olacaktır. Omuz omuza savaştığımızı unutmak istemiyoruz. Şanssızlık bizi birbirimizden ayırdı. Biz daha ağır savaş verirken, Türkiye

Levent Şahverdi Arşivi

bambaşka koşullar altında felâketten kurtulabildi. Eriştikleri sonuca hayranlık duymamıza rağmen, bize uymayan metotlarını kendimiz için uygulayamayız. Fakat iki devletin de eski ilişkilerine tekrar başlamalarında büyük yarar olduğu da bir gerçektir."

Yeni Türk Devleti'nin, yeniden yapılanma sürecinde Avrupa ülkeleri ki buna savaştığımız ülkeler de dâhil pay almak için birbirleri ile kıyasıya mücadele veriyorlardı. Savaştan yeni çıkmış Türkiye'nin en kısa zamanda imar edilmesi, savaşın korkunç enkazının ortadan kaldırılması gerekiyordu. İstanbul'un dışında, Ankara dâhil hemen hemen hiçbir şehrinde alt yapı tesisi yoktu. Ulaşım, konutlaşma, elektrik, telekominakasyon bütün bunların modern bir şekilde yapılabilmesi için hem mali kaynaklara hem teknik elemanlara hem de bunları işletecek bilgili ve yetenekli teknisyenlere ihtiyaç vardı. Deniz ve Demiryolu işletmeleri zaten yabancıların elinde idi. İç ticaret ise azınlıklar tarafından paylaşılmıştı. Hava yolu ise henüz kurulmamıştı. Kara yollarının hali malumdu.

Osmanlıda eğitim medreseden geçtiği için bir felaketti, çocuklar safsata ve hurafe arasında sıkışıp kalmış, din hocalarının masalımsı anlatımlarıyla yetişiyorlardı. Mahalle ve sokak aralarındaki mekteplerde verilen eğitim ilim vermek şöyle dursun, doğru dürüst inanç eğitimini dahi veremiyordu. Yemen'de, Trablusgarp'ta, Arap çöllerinde genç ve bilgili nesil telef olduğu için tüm bilim ve sanat dalları cahillerin elinde kalmış, bu arada fırsat ve imkân bulupta bir şeyler yapmak isteyenler kâfirlikle suçlanmıştı. 20. asrın başlarında bırakın Anadolu'yu, İstanbul'daki bir evin duvarında dahi asılı duran bir resim, o evin sahibini kâfir ilan edebilmek için yeterli bir sebep idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlıda kültür ise beste ve güftenin dışında bir mana ifade etmiyordu. Resim, heykel, opera, bale ve benzeri sanat ve kültür dalları Osmanlı için kültürden sayılmıyordu. Orta oyunu ve Karagöz kültür için yeterli görülüyordu.

Hukuk ve adalet ise Kadı'nın iki dudağı arasındaydı. Mecelle ise çok sıkışıldığında başvurulacak bir kitaptı. Osmanlının son günlerinde Anadolu'da adalet dağıtımı için Kadı'ya gereksinim dahi duyulmuyordu. Herkes kendi hukukunu savunuyor, gerektiğinde de kendi elleri ile adaleti yerine getiriyorlardı.

İşte bu başıbozukluğa Yeni Türkiye Cumhuriyeti bir son verecek, eğitimde, hukukta, kültürde çağın gereklerine uygun ve uygarlığın emrettiği şekilde yerine getirilecekti. İşte bu noktada Ankara'nın Batı'ya, batılı düşünürlere ve bilim adamlarına ihtiyacı vardı. Bir zamanlar düşmanda olsa, şayet onların deneyimlerinden istifade edilecek, onların bilgi birikimleri ülkenin yararına kullanılacaksa, ülke kapılarını onlara açacaktı.

***

Yeni Türk Devleti'nin ekonomik politikası ile ilgili olarak "**5 Mart 1924-Hamburgischer Correspondent**" şunları yazıyordu.

"Türklere eskiden olan sevgimiz hep biraz duygusaldı. Her duygusal sevgide olduğu gibi de oldukça mutsuzdu. Türkiye kendi yararına olarak çabalarımızı ve çalışmalarımızı kabul etmişti. Fakat savaş sırasında Alman disiplinini ve Alman enerjisini uygulama konusunda, İslam halkının uyuşukluktan kısmen de olsa uyanıp, Sultan'a rağmen ülke çıkarları için bir şeyler yapmaya kalkışabilen, Almanya'da eğitim görmüş sadece birkaç lider görülmekteydi. Türkiye içyapısında katı Alman prensiplerini daima reddetmişti. Kendi fata-

Levent Şahverdi Arşivi

list yapısı ile çeşitli kez askeri yenilgilere uğramıştı. Bu durum sadece büyük bir çaba ve Alman kanının dökülmesi ile yeniden düzenlenebilmişti. **Fakat bu "İstanbul Türkiyesi" idi. Bugün zafer Ankara'nın. Ankara Hükümeti artık zayıf, kadere bırakılmış bir hükümet değil, kuvvetli olmayı hedefleyen Kemâlist bir güç ve istek. Bu hükümet ile anlaşmalara göre düşman konumunda olmak, İmparator II. Wilhelm'in Abdülhamit ile olan kişisel dostluğundan çok daha kıymetlidir.** Bu nedenle Almanya ve Türkiye arasındaki ilişkilere yeni bir taban hazırlayan bu anlaşmanın (Lozan Antlaşması) yapılmasını, memnuniyetle karşılamaktayız."

Gazete bir yandan da gerçeklere parmak basarak şöyle devam ediyordu:

"Gayet tabii, Almanya'nın Türkiye üzerinde eskiden kurmuş olduğu ekonomik etkiyi bir anda geriye getirmek olanak dışıdır. Anadolu ve Bağdat Demiryolu şimdi başkalarını doyuran eski bir rüya oldu. Bu konuda da her şeyin yeniden ve başından itibaren yapılması gereklidir. Yeni yapılan anlaşmanın, Almanya'nın henüz savunmasız olmasından dolayı politik veya askeri bir pakt veya koruma kapsamı yoktur. Ama buna karşılık savaştan sonra kesilen ama kopmayan kültürel ve ekonomik ilişkilerin çok daha fazla işlenmesi gereklidir.

Türkiye'nin Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Alman- Türk ilişkilerinin yeniden başlaması sadece zamana bağlı bir olaydır. Çünkü Lozan Antlaşması'nın maddelerinde, Almanya için politik ve ekonomik açıdan son derece ilginç noktalar vardı. Anlaşmanın belirli maddeleri Türkiye'nin sınırlarını çizdiği kadar, Almanya'nın da sınırlarını çizmektedir. Ayrıca anlaşmanın koşulları

Levent Şahverdi Arşivi

içinde Türk Devleti'nin borçları, pakt anlaşmalarının geçerliliği, eski konsesyon anlaşmalarının kabulü ve Türkiye'deki yabancı hakların kullanımı konuları Almanya içinde geçerlidir. Gayet tabii Lozan Antlaşması, Türkiye'nin serbestçe hareket edebilmesine belirli bir sınır çizmektedir. Çünkü Lozan Antlaşması'na ters düşebilecek hiçbir anlaşma imzalamayacaktır. Buradaki ve oradaki sınırlamalara rağmen, Türkiye ve Almanya kısa bir süre içinde tekrar ilişkiye geçecektir. Fakat değişen durumların sonucu ortaya çıkan hesap, oldukça yüklüdür. Milliyetçi Türkler eski kapitülasyonları ortadan kaldırdılar ve bu konuyu kurtuluş savaşlarının bir ana noktası olarak görmektedirler."

Gazete kapitülasyonların kaldırılmış olmasının memnuniyet verici olduğunu iddia ederken, bunun olumlu taraflarına da değinerek şöyle yazıyordu:

"Bu konu Türkiye ile olan ilişkilerimizde bir zorluk çıkarmayacaktır. Çünkü Almanya daha önceleri de Türkiye'nin devlet haklarını hukuki ve idari konularda kısıtlayan kapitülasyonlara bir ilgi duymamıştı. Bizim için bağımsızlığını kazanmış bir Türkiye kendisi ile anlaşma yapılacak en iyi bir ülkedir. Onun için genç Türkiye'nin kamuoyu ve ekonomik hayatında ulusal değerleri sultanlık devrinden çok daha değişik uygulayacağını da tümüyle kabul etmekteyiz. Milliyetçi Türklerin ekonomik hayatında Levantenler (Doğu Akdeniz'de yerleşen Hıristiyan tacirler), Ermeniler artık büyük bir rol oynayamayacaklardır. Bilindiği gibi eski Türkiye'de halkın bu yabancılara karşı duyduğu nefret büyük rol oynamış ve zaman zaman kendini koruma sınırlarını aşan olaylar çıkmıştı. Genç Türkiye başından beri büyük bir ulusal bilinç içinde olacak ve yabancı halk kitlelerine Türk topraklarında eski hareket serbes-

Levent Şahverdi Arşivi

tisini tanımayacaktır. Yunanlılar ve Ermeniler Türk ticaret piyasasındaki hâkimiyetleri ile Türk halkına yük olmuşlardı. Onun için yeni metotlar Türk halkına sadece yarar getirebilir. Ankara ve İstanbul'daki yetkililerin sözlerinden anlaşıldığı gibi, devlet organlarında da buna benzer ulusal Türk prensipleri uygulanacaktır. Bundan dolayı devlet dairelerinde ve idari kurumlarda sadece Türklerin çalıştırılması öngörülmektedir. Anadolu Demiryolu kontratında da bütün memurların Türk olması koşulu açıkça belirtilmiştir. Bu yeni gelişmeler Sultan'dan sonra gelen sistem ile ilişkilerimize tekrar başlamak için bir engel değildir. Tam tersine. Milliyetçi Türkler en azından beraber çarpıştığımız savaş yıllarından beri dürüst Alman işbirliğine güvenebileceklerini çok iyi bilmektedirler. Askeri alanda son derece parlak başarılar elde eden genç Türkiye, ekonomik ilişkilerde ve belki de ulaşım idaresinde yardım ve işbirliğine gereksinim duyacaklardır. Almanya'da daha eski yıllarda Türkiye konusunda bilgi sahibi olan pek çok sayıda bilirkişi vardı. Türkiye'de daha önceden çalışmış olan teknisyenler ve mühendisler bulunmaktadır. Ayrıca genç Türk Devleti için Türkiye topraklarında çalışacak endüstri dalları da vardır. Sert savaş yıllarından sonra ülkelerini kalkındırmak isteyen milliyetçi Türkler, her şeyden evvel ulaşım yollarının yapılmasına ve modern taşıt araçlarının ülkelerine getirilmesine hem ilgi duyacak hem de müsaade edeceklerdir. Gelişmiş bir demiryolu ağı olmadıkça, Türkiye'nin motorlu araçlara ve uçaklara da gereksininim duyacağı muhakkaktır. Türkiye ülkesinin ekonomik kalkınmasını istemekte ve buna Almanya ile sıkı işbirliği yaptığı takdirde en kısa zamanda ulaşabileceğini bilmektedir. Bu, Alman-Türk dostluk Antlaşması için en güvenli temeldir."

Levent Şahverdi Arşivi

Almanya'nın Genç Türk Devleti'ne bu denli övgüler sıralamasının, geçmiş savaş ortaklığından övgüyle söz etmesinin elbette pek çok nedeni vardı. Bunların başında da özellikle Türkiye'nin imarından pay almak geliyordu. Ankara'da yapılacak olan yeni Hükümet Binaları, şehir içi ulaşım, şehirlerarası ulaşım, yeraltı ve yer üstü zenginliklerinin ortaya çıkarılması çalışmaları gibi pek çok alanda önder rolü oynamak istemesi, Türkiye'nin Almanya'nın gözünde bir anda çok değerli bir dost haline gelmesine neden oldu. Almanya, rakibi olan Fransa, İngiltere ve İtalya gibi ülkeleri geride bırakabilmek için her türlü gayreti gösteriyor, Türkiye'ye yardım heyetleri, gönüllü elemanlar ve iş adamları gönderiyordu. Basının önde gelen isimlerini Ankara'ya hatta Anadolu'ya gönderen Alman devlet adamları, Türkiye ile ilişkileri sıcak tutabilmek için her türlü fedakârlığa katlanıyordu.

***

"6 Haziran 1924, Frankfurter Zeitung" gazetesinin başlığı şöyleydi:

"Türkiye Almanya'dan ne bekliyor?"

Gerçekte bu yanlış bir başlıktı. Bekleyen ve isteyen Almanya'ydı. Türkiye sadece uygar ülkelerin tecrübelerinden yararlanmak ve ülkeyi en kısa zamanda uygar ülkeler seviyesine çıkarmak istiyordu.

Gazete Dr. Karl Klinghard imzası ile şunları yazıyordu.

"Türk halkının ve önderlerinin bugün eski pakt ülkesi Almanya'dan neler bekledikleri sorusuna cevap verirken, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yapmış olduğum ve haftalar süren gezinin izlenimlerine deyinmek isterim. Diğer taraftan da Türkiye'ye gezim sırasın-

Levent Şahverdi Arşivi

da, Alman ekonomi çevrelerinden gelen Türk-Alman sorunları konusundaki sorular sonucunda, Almanya'nın Türkiye'de kazanacak bazı şeylerinin olduğu kadar, kaybedeceği şeylerin olduğu konusunda da bir şeyler söylemek isterim. İzmir yöresi dışında biz Almanlar, Türk halkının kalbinde ve kafasında bir ruhsal tabaka gibi oluşan büyük bir konuma sahibiz. Çünkü İtilaf Devletleri, özellikle İstanbul'daki ateşkes anlaşmaları sonucunda amaçlarına ulaşabilmek için acımasız metotlarla hareket etmişlerdi.

Fakat Türklerin tutumunu etkileyen olaylar sadece tatsız işgal anılarından ibaret değildi. Daha çok bizim için iltifat olarak tanımlanabilecek deneyimler ve düşünceler çoğunluktadır. Çok yönlü savaş olayları ve Ön Asya'nın 1918 yılından beri geçirmiş olduğu değişimler, Türklere silah, silah tekniği, idari sistem, küçük ve büyük politik işlem yöntemi ve malları tanıma olanağı vermiştir. Böylece yaptıkları kıyaslamada Alman işçiliği önde gelmiştir. Çeşitli kez Almanların büyük bir zihinsel kaliteye ve olağanüstü beceriye sahip oldukları söylenmektedir. Bu konular Türklerin beklentisi ile birleştirilince, verimli bir işbirliğinin ortaya çıkacağı görülmektedir. Bu kulağa hoş gelmektedir. Fakat böyle durumlarda ön çalışmalardan gözle görülecek yapıtlara varana kadar birçok sorunun çözülmesi gerektiğinin unutulmaması lâzımdır. Bunun içine kapital sorunu da girmektedir. Türklerin beklentileri çoğunlukla amacı aşmaktadır. Versay Antlaşması'nın sonucunda Alman halkının ne derece sömürüldüğü bilinmektedir. Bu alanda düş kırıklığına uğranılacaktır. Türk-Alman işbirliğinin "Bir anda değil, adım adım" ilerleyebileceğini her Türk'ün bilmesi gereklidir.

Faiz karşılığı kapital istenmesi, Türk Devleti'nin ekonomik programı ile uyuşmayacaktır. Ankara'daki yetkililer Alman kapital

Levent Şahverdi Arşivi

çevrelerinden büyük beklentiler içinde olmamalıdırlar. 1923 yılının eylül ayından beri sadece teorik düşünceler değil, pratikteki deneyimlerde bunu göstermektedir. Bu konuda hükümet çevreleri ile çok yakın ilişkisi olan az sayıdaki Alman ekonomistlerinden birinin bana söylediklerini burada aktarabilirim.

Yanlış bir şekilde öne çıkan Alman kapitalist çevrelerini, yanlış beklentiler ve metotlar ile çalışmış olan Alman-Türk silah arkadaşlığının akıbeti beklemektedir. Türkiye'de, Almanya'dan farklı olan sadece savaş sırasındaki yaşam değil, aynı zamanda ekonomik yaşamda, batıdakinden daha değişik bir yol izlemektedir. Bizde çok önem verilen organizasyon, Asya bölgesinde bu derece değildir.

Aynı şekilde kapitalinde, Türk-Alman ortak amacına erişebilmesi ve ona ulaşabilmek için, en azından bir diplomatik gelişimden geçmesi gereklidir. Nasıl zaman zaman savaşın bütün askeri neticeleri ve kapsamlı yan etkileri, özellikle politik açıdan yeterince tahmin edilmemişse, bu ekonomik ve yeniden yapılanma sorunlarında da Türk liderlerinin diplomatik duyarlılığı yeterince değerlendirilememiştir. Bu konuda sadece liderler değil, bütün halk duyarlıdır. Kapital yardımı veya ortak yapım konusunda, söz sahibi kişilerle konuşulabilinir. Herhangi bir hâkimiyete veya ekonomik bağımsızlığa yol açabilecek en ufak bir nüve (çekirdek, şey) reddedilmektedir. **Türkler ulusal bağımsızlık konusunda neredeyse kendini beğenmişlik derecesine ulaşan duyarlılıktan dolayı, küçük parmağının tırnağını bile vermek istememektedirler**. Aynı neden ile Alman olmayan bir ekonomi çevresinden gelen ve ödemesi on yıllık taksitlerle yapılabilecek büyük bir malzeme teslimi önerisi de kabul edilmemiştir. Türkler netice olarak, sonucu belli olmayan yükümlülükler altına girmek istememektedirler."

Levent Şahverdi Arşivi

Gazete bu açıklamalardan sonra esasa gelerek şu soruyu soruyor:

"Bu koşullar altında Türkiye'nin Almanya'dan beklentisi nelerdir? Beklentileri ve dilekleri söyleyelim. Anadolu'nun milliyetçi Türkleri, oldukça "Türkçe Düşünen" Alman kapitalistlerinin yardımcı olacaklarını beklemektedirler. Bugün Almanlar konusunda "çok iyi" değimi kullanılıyor ise, bu Alman üreticilerinin güvenilir ve beklentilere cevap verir nitelikte olmalarındadır. Türklerin beklentileri, Almanların dilekleri ile her zaman uyuşmamaktadır. Avrupai bir şekilde hazırlanan Alman önerileri de bu ülkede istenen yankıyı bulamamaktadır. Levantan bölgesindeki iki büyük liman kentine gelecek olan Alman ürünlerini, Ankara büyük bir vergi hareketi olarak nitelendirmektedir. Avrupa'dan gelecek malların miktarının azaltılması öngörülmektedir. İstanbul'daki Kuzey-Güney veya Güney-Kuzey Transit Ticaret Şirketi bu konunun dışında bırakılmıştır. Alman olarak bazı çevrelerin olumsuz görüşlerinin rüzgârına kapılıp, bu Anadolu programını hayal olarak görmekten kaçınmalıyız. Çünkü bu "Hayal" yıkılırsa, onunla birlikte Alman katkısı da yıkılır. Bunu bize 1918 yılından 1923 yılına kadar edindiğimiz deneyimler vermektedir. Bu konuda, yeni Türkiye'de aşırı kazançlar elde eden ve sömüren "Stinnes" adının ve zaman zaman yüksek organizasyon ve diktatörlük kapsamı altında duyulan Loss-w'un, Türk çevrelerini Almanlara karşı güvensizliğe kışkırtan çalışmalarını unutmamak gerekir. Avrupalılar İstanbul, İzmir gibi kentlerin ekonomik yaşamlarının büyük halkalar ile Avrupa-Amerika ticaret merkezinin ağına bağlanabileceğini, bu halkalara Ankara, Konya vs. gibi başka uzak kentlerin de katılabileceğini düşünmektedirler. Ankara'nın, ülkenin ekonomik yaşamında bir merke-

Levent Şahverdi Arşivi

zi regülatör olarak çalışacağı da öngörülmektedir. Gelişmelerin gerçekten bu yolda olacağı konusunda daha bir delil yoktur. Fakat bir Oswald Spengler'in, bir Leo Frowenius'un, bir Graf Keyserling'in düşüncelerinin büyük bir kesimce kabul edildiği bir halktan bunlar beklenebilir."

Avrupa ülkeleri genç Türk Devleti'nin imarından ve atılımlarından kendilerine düşecek pay için birbirleri ile mücadele verirken, Türkiye Mustafa Kemâl Paşa'nın önderliğinde dev adımlarla ileriye doğru yürüyordu. Bu yürüyüşte ne dinlenmeye nede uyumaya vakit yoktu. Anadolu'nun içlerine kadar uzanan demiryolu inşaatı asırlarca geri bırakılmış Anadolu şehirlerini demir ağlarla birbirine bağlıyordu. Cahil hocalardan ve falakadan bıkmış olan yeni nesil için her şehirde, her kasabada arkası arkasına mektepler açılıyordu. Asırlar boyu, İstanbul'u doyurmak için kul-köle olmuş olan Anadolu halkı, bir anda Mustafa Kemâl Paşa'nın dilinde "Ülkenin Efendisi" ve yenileşmenin lokomotifi olmuştu. Köylü tarımıyla, besiciliği ile İstanbul'u değil, Anadolu'yu kalkındırma görevini seve seve yüklenmişti. Kurak ve bataklık alanlara dikilen fidanlarla meydana getirilecek olan ormanlar, olanaklar ölçüsünde kurulan barajlar, sulama tesisleri, şehirlerarası kara yollarının yapımı, eldeki imkânlarla her köye her kasabaya imece yoluyla içme suyu götürme çalışmaları ile Anadolu bir baştan bir başa şantiye haline geliyordu.

Ankara'daki çalışmalar ise bir başka heyecanlı, bir başka güzellikteydi. Mustafa Kemâl Paşa Türk Devletine yakışır bir Başkent yaratabilmek için her türlü çabayı sarf ediyor, Almanya'dan ve İtalya'dan mimarlar ve şehircilik uzmanları getirtiyor onların önerileri ile modern Ankara'nın kalın hatlarını çiziyordu. Alman

Levent Şahverdi Arşivi

mimar ve mühendisleri devletin yeni resmi dairelerini inşa ederken, İtalyan mimarlar geleceğin Ankara'sını güzelleştirme ve modern şehirciliğin en güzel örneklerini verme çabası ile gece gündüz çalışıyorlardı.

Bütün bu cesurca atılımlar yapılırken, Mustafa Kemâl Paşa şehir şehir dolaşarak ülkenin geleceği ile ilgili Anadolu halkını aydınlatıyordu. Gezip gördüğü yerlerdeki Anadolu insanını, Cumhuriyet gazetesi muhabirine anlatırken şöyle diyordu:

"Kesinlikle bir daha gördüm ki, ilerlemeyi, yükselmeyi yüzyılın gereklerini seven ve isteyen güzide bir milletimiz vardır. Türk'e olumlu ve iyi bir şey veriniz; bunu reddetmesi ihtimali yoktur. Halkın karanlığı aşmak refaha ve iyiliğe varmak arzusu elle tutulacak kadar belirgindir. Cumhuriyetin eli bu arzuyu tutmuştur."[28]

21 Kasım 1924 günü, partisinin gizli toplantısında yaptığı konuşmada sanki bugünleri görmüşçesine şunları söylüyordu:

"Biz, büyük bir inkılâp yaptık. Memleketi bir çağdan alıp bir çağa götürdük. **Birçok eski müesseseleri yıktık. Bunların binlerce taraftarı vardır. Fırsat beklediklerini unutmamak lâzımdır.** En ileri demokrasilerde bile rejimi korumak için, sert tedbirlere müracaat edilmiştir. Bize gelince, inkılâbı koruyacak tedbirlere daha çok muhtacız."

Mustafa Kemâl Paşa'nın bahsettiği eski müessese taraftarları cumhuriyetin ilânından bu yana, cumhuriyetin beraberinde getirdiği nimetlerin hiçbirine alışamamışlardır. Hem kafaları hem de cehaletleri ile geçmişe bağlı ve bağımlı olan bu kesim her devirde fırsat

28 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 364.

Levent Şahverdi Arşivi

kollamıştır. İlimle inancı aynı kefeye koyan bu zihniyet Lâik cumhuriyet için daima sorun yaratmış ve sorun olmuştur. Mustafa Kemâl Paşa bu zihniyeti temsil eden ve savunanların elinden safsata ve hurafe silahını alıp onları etkisiz hale getirdiği zaman, Türkiye'nin önü açılmış ve uygarlık yolunda inanılması güç bir hızla, Türkiye uygar ülkeler arasındaki yerini almıştır. Fransızların ünlü gazetesi "La Martin"in yazarlarından Madam Titaniya, Mustafa Kemâl Paşa'ya Ankara'da ziyarete geldiği zaman sormuştur:

- Paşa Hazretleri, Sultan'ı yurdunuzdan kovdunuz ama hilafet yanlıları hâlâ halifeliğin peşinde. Ne diyorsunuz?

Paşa'nın cevabı bıçak kadar keskindir:

"Hilâfet, mazinin bir rüyası olup zamanımızda yeri yoktur."[29]

***

Mustafa Kemâl Paşa'nın önderliğinde Genç Türk Devleti'nin ağırlığı çok kısa bir zamanda dost ve düşman tarafından çok iyi anlaşılır olmuştu. "**26 Mart 1925-The Times**" İngiliz gazetesi, bu konuda şunları yazıyordu.

"Almanya'nın, halkı askere almaya başlama kararını bildirmesi Türkiye'de fevkalade sakin bir biçimde karşılanmıştır. Ayrıca, Bulgaristan'da aynı yönde bir karar alacak olsa Türkiye'nin sakin tavrında belirgin bir farklılık olabileceği yolunda herhangi bir belirti görülmemektedir.

Prensip olarak Türkiye anlaşmaların yeniden gözden geçirilmesine karşıdır, ancak sınırların mevcut durumuyla korunması azminin yanı sıra, bu anlaşmaların içerdiği askeri koşulların ebediyen

---

29 D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 367.

Levent Şahverdi Arşivi

korunmasının pratikte mümkün olmadığı duygusu da güçlüdür. Trakya'daki garnizonlarını takviye etmesi, Türkiye'nin bu görüşünün doğal bir sonucudur. **Ayrıca Dünya Savaşı'ndan sonra kendisine zorla kabul ettirilmek istenen barış Antlaşmasına ilk başkaldıran ve bu anlaşma hükümlerini hiçe sayan bir ülke olarak Kemâlist Türkiye'nin, eski bir müttefikinin aynı şeyi yapmasına karşı çıkması da pek beklenemez.** Böylelikle Balkan Antlaşması Konseylerinde Türkiye'nin sesinin ılımlı olarak çıkması beklenmelidir.

Aynı zamanda, eğer anlaşmanın askeri hükümleri genel olarak geçerliliklerini koruyacaklarsa, Türkiye hiç kuşkusuz geçen yıl en başta İngiltere'nin hatırı için irdelemekten vazgeçtiği, Boğazların kendileri tarafından güçlendirilmesi konusunu yeniden gündeme getirmek eğiliminde olacak ve Lozan Antlaşması'ndaki Çanakkale'nin sürekli olarak yabancılar tarafından kontrolüne imkan tanımayabilecektir."

***

"10 Kasım 1925-Münchener Neuste Nachrichten" çok ilginç bir makale yayımlar. Makalede, Almanlar tarafından Türk diline verilen değer, Türk Tarihi ve Türk Kültürü hakkında geniş bilgi verilirken, Türk Dilinden de övgüyle bahsedilir. "Türkiye'de Alman Araştırması" başlığı ile verilen haberde "Almanların, Türk hayranlığı" dile getirilir ve şöyle denir.

"Alman-Türk silah arkadaşlığı, daha önce hiç düşünülmeyen bir şekilde, Almanya'da Türk olan her şeye karşı büyük bir hayranlık duyulmasına neden olmuştur. Her küçük kentte Türkçe kurslar, çoğunlukla yetersiz kişiler tarafından açıldı. Türkçe dil kitapları ve Türkiye konulu yapıtlar mantar gibi bitmeye başladı. Yüzlerce din-

Levent Şahverdi Arşivi

leyiciye, "Türk Diline Giriş"in anlatıldığı bir Bavyera Üniversitesi'nin ders salonunda gördüklerimi hiçbir zaman unutamayacağım. Bu garip hayranlık artık geçti. Hatta savaş sırasında zayıfladığı dahi görüldü. Öğrenmesi son derece güç olan Türkçe'nin, sonradan bir şey getirmediği en azından halk için görülmüştür. Türkoloji konusunda ilgi azalmadı, çok sayıda Alman öğretmen Türk dili, tarihi, edebiyat ve kültürü ile ilgilendiler ve bu ilgilerini savaş yılları sonrasında da korudular. Önceleri Fransa'da ve Avusturya'da Türkçe eğitimi büyük bir gayret ve başarı ile yapılmaktaydı. Bu konuda temelli ve kalıcı yapıtlar verildi. Eski araştırmacılar dışında sadece J. Von Hammer-Purgstall, D.M. Freiherr von Schlechta-Wischerd, J.Ph.Fallmerayer gibi kişiler anımsansa yeterlidir. Kuzey Almanya'da Türk diline ve kültürüne katılmalar oldukça geç başladı ve hep "Sami" dilleri eğitimi ile birlikte uyandı. Orada önemli Türkoloji konusundaki yapıtlar, ancak son on yıl içinde ortaya çıktı.

Dünya savaşı sırasında uygun zaman kaçırıldığı için, Alman Üniversitelerinde Türkçe için özel kürsüler kuruldu. Öğretim, Türkolog için üniversitelerde kadro olmadığından, İslamcılar tarafından yapıldı. Breslau Üniversitesi'nde saat ücreti ile çalışan Prof. Giese, Berlin Üniversitesi'nde Doğu Dünyası seminerini stajyer Wilhelm Bolland vermektedir. Eski Türkçe için dil profesörü W.Bang-Kaup için Berlin Üniversitesi'nde bir eğitim bölümü kuruldu. Böylece günümüze kadar devlet, Türkçe eğitim konusunda yeterli çalıştı. Türkçeye ilgi duyan gençlerin çoğunun Güney Almanya'dan gelmelerine rağmen, Güney Almanya'da Osmanlıca için belirli bir kadro yok. Sadece Bavyera'da 5-6 genç Türkolog bulunmakta. Mesleki gelecekleri pekiyi görünmemekte. Ancak Kuzey Almanya'da, şu andaki Prusyalı Eğitim Bakanı ve İslam Araştırmacısı Ch.Becker sayesin-

Levent Şahverdi Arşivi

de bazı Sami dilleri kürsüleri İslam Bilimi'ne çevrildiği için, bu gençlere İslam uzmanı olarak bazı olanaklar sağlanabilmektedir.

Türkçe yüksek öğrenimi, bugünkü Almanya için önemini burada açıklamaya gerek yoktur. Yeni Türkiye'nin Doğu Dünyası'ndaki, her yıl daha da etkili olan, büyük rolünü herkes bilmektedir. Türkiye'deki ulusal uyanıştan sonra, Türk dili bugüne kadar olduğundan çok daha fazla önem kazanmıştır. Birkaç Avusturyalı ve Fransız bilginin dışında, geçen yüz yıllarda Türk tarih, kültür ve edebiyatı daha ziyade Arap gözlüğü ile incelenmiş ve ondan dolayı da az değer verilmişti. Savaştan sonraki yıllarda, özellikle Alman bilginlerinin gayreti ile Türkolog dalı, kendisine bilim dalları içinde bir yer yapacaktır. Bunun kaderi Bavyera dahil, Karl Krumbacher'in yaptığı Bizans araştırmaları ile imkân dahilinde olacaktır. Bilimin öncüsü olarak ortaya çıkmak için herkeste Krumbacher 'in bedensel ve ruhsal gücü yoktur.

Türkçe yüksek eğitimi konusunda Almanya'da bir şeylerin yapılması gereklidir. Kısa bir süre önce altı Alman yüksekokul öğrencisi ile İstanbul ve Ankara'ya yaptığım uzun inceleme gezisi sırasında, bu kanaatim daha da derinleşti. Alman ihmalkârlığından dolayı, Alman etkisinin gerilediğini acı ile saptadım. Hemen hemen her yerde Fransız reklâmlarının arttığı görülmekteydi. Çoğu da başarı kazanmakta. Bunun yanı sıra, Türk halkında ve hükümet çevrelerinde Almanya'ya duyulan ilgi ve ekonomik ve kültürel alanlarda birlikte çalışma isteği gözlenmekte. İlk önce, Türkiye'de yaşayanlara çoğunlukla erişemeyen Alman kültürünün ve Alman kitaplarının reklâmının yapılması gereklidir. Fransız Hükümeti, büyük parasal destek gören iki kitaplık açmış ve bedava denecek derecede ucuz kitaplar satmaktadır. Kısa bir süre önce İstanbul'dan, Alman yüksek

Levent Şahverdi Arşivi

okullarında Türk diline, tarihine ve kültürüne yeterli yerin ayrılmasının gerektiği, Fransızların başlangıçta güçlük çekseler de, İstanbul'da bir "Araştırma Enstitüsü" kurmak istediklerinin haberi gelmiştir. Bu enstitü, görevi ve amacı ne olursa olsun, ilk planda kısmen Türkoloji eğitimi ile uğraşacak olan Fransız bilim adamlarının ve öğretmenlerinin yeri olacaktır. Bu bilim adamlarının çalışmaları, Türkiye'nin günümüzdeki ve geçmişteki yaşam tarzını ortaya koyacaktır. Fakat İstanbul'daki enstitü, Atina ve Roma'daki enstitülerde olduğu gibi, yalnız tarihi ve arkeolojik amaçlar gütmeyecektir. Son derece kapsamlı olarak planlanmıştır. Ve Türkiye ile ilgili yaptıkları bütün araştırmalarda öğretmenlere destek olacaktır. Dil ilmini inceleyenler, coğrafyacılar, tarihçiler, sosyologlar, etnograflar, biyologlar, arkeologlar, ressamlar, müzisyenler, İstanbul'da kalmaları bir fayda sağladığı sürece, bu kuruluşun olanaklarını kullanabileceklerdir. Türk üniversitelerindeki profesörler ile bu enstitünün üyeleri arasında hemen bir bilimsel ilişkinin kurulması ümit edilmektedir.

Fransızların kısa bir süre içinde gerçekleştirecekleri düşünce, yeni değildir. Savaş yıllarında Almanlarda aynı düşünce ile bahçe içinde bir ev satın almışlardı. Türk soyuna akraba olan Macarlarda, savaş sırasında, amacı Fransızlarınkinin aynı olan ve mükemmel bir kitaplığı içeren bir Macar Araştırma Enstitüsü kurmuşlardı. Th. Wiegand'ın üstün çalışma gücü ve organizasyon yeteneği sayesinde, bir Alman binası arkeolojik çalışmaların yapıldığı bir kurum haline getirilmiş ve arkeolog Martin Schede bu Alman Enstitüsünün başkanı yapılmıştı. Fakat o da Doğu Dünyasında, Türkiye'de oriyentalistik dalında Almanya'ya, arkeologların uzun bir süreden beri Roma ve Atina'da sahip oldukları gibi bir yer kazandırmayı düşünmemiştir. Kahire ve Damaskus'tan (Şam) sonra, tarihi sanat eserleri ve kazılar-

Levent Şahverdi Arşivi

dan çıkarılan yüz binlerce el yazısı ile bezenmiş eserleri ile İstanbul'dan daha uygun bir yer bulunamaz.

Kısıtlıda olsa, elimizdeki maddi olanaklar ile nihayet Alman üniversitelerinde Türkçe eğitimi için bir yer açılması ve İstanbul'da kısa bir sürede Fransız enstitüsünden üstün olabilecek, bir araştırma enstitüsünün kurulması gerektiğini anlamamız lazımdır. Günümüzde Fransa da"Ecole des Langue Ariantales"deki Jean Dean'den başka hiç kimse Türkçe ile uğraşmamaktadır. Hiç kimse Fransızların İstanbul'daki enstitüyü çalıştırabilmek için, hangi elemanları oraya göndereceklerini bilmemektedir. Almanya'dan ve Avusturya'dan, daha önceki Türkiye çalışmaları ile isim yapmış ve yeteneklerini ispat etmiş en azından bir düzine araştırmacı sayılabilir"

Genç Türkiye'nin kalkınma çabaları sırasında yabancıların bu kalkınma çabalarından pay alabilmek için öncelikle Türkçeye hâkim olmanın gerekliliğini vurgulayan yazar, konu ile ilgili Alman-Fransız çekişmesine de önemle yer veriyor. Ayrıca yazar, bir ülkede bir başka yabancı ülkenin kendi menfaatlerini koruyup kollamak açısından bir enstitütünün kurulmasının ne kadar hayati bir değerde olduğunu da kanıtlamaya çalışıyor.

***

Lozan Konferansı'na gözlemci olarak katılan Amerika, Lozan Konferansı'nın bitiminde imzalanan anlaşmayı imzalamamıştı. Bu davranış Türkiye ile Amerika arasında uzun müddet soğuk rüzgârların esmesine neden olmuştu. Amerika'nın önde gelen bazı senatörlerinin ve hatta devrin Başkanı'nın (Warren Gamaliel Harding) kapalı bir ifade ile vermiş olduğu sözlere rağmen Lozan Antlaşması'nın Amerikan Senatosu tarafında imzalanmaması, sadece diplo-

Levent Şahverdi Arşivi

matik ilişkileri olumsuz yönde etkilememekle kalmamış, iş dünyasını da etkilemişti. Gerçi bir takım ticari alışverişin yapılabilmesi için geçici bir çözüm bulunmuş ve hayata da geçirilmişti ama Türkiye, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras aracılığı ile anlaşmanın bir an önce senato tarafından onaylanması için büyük bir çaba sarf etmiş, ne var ki bu çabalarda etkisiz kalmıştı. Özellikle Amerika'daki Ermeni ve Rum Lobilerinin yoğun çabaları sonucu, anlaşmanın onaylanması Amerikan senatosu tarafından ret edilmişti. Böylesi bir karar ne Türkiye nede Amerika tarafından beklenmiyordu.

Konu ile ilgili olarak "**14 Şubat 1927-Frankfurter Zeitung**" Amerika'nın tutumunu şu makale ile eleştiriyordu.

"Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının Amerikan Senatosu tarafından kabul edilmemesinden doğan ilk tepkiler, Türk kamuoyunda yerini, duruma soğukkanlılıkla bakılmasına bırakmıştır. Bir kısım basında söz edilen, Amerikan eşyalarına ve okullarına misilleme yapılması çağrısı, başından beri hiç kimse tarafından ciddiyet ile karşılanmadı. Amerikan Senatosu'nun bu kararı, burada yaşayan Amerikalılar ve özelliklede buradaki Amerikan iş dünyası üzerinde, Türkler üzerinde yaptığı etkiden çok daha fazlasını yaptı. Tevfik Rüştü (Aras) Bey'in kısa bir süre önce yaptığı açıklamalara bakılırsa, anlaşmanın imzalanması beklenmekteydi. Amerikan ticaret dünyasının, anlaşmanın imzalanmasına duyduğu ilgi, NewYork'taki Amerikan Ticaret Odası'nın yaptığı çeşitli açıklamalardan belli olmaktaydı. 1924 yılından beri ve en son 1926 tarihinde yaptıkları yıllık toplantılarında, senatodan bir an evvel bu anlaşmanın imzalanmasını istemekteydiler. Şu anda geçerli olan gümrük işlemlerinin karşılıklı olacağından ve her iki ülke yararına olarak, geçerliliğinin süreceğinden emin olunmaktadır. Geçici anlaşma 21 Şubat tarihinde sona er-

Levent Şahverdi Arşivi

mekte fakat altı ay daha uzatılabilmektedir. Bu konuda ne gibi çalışmaların yapılmasının gerektiği, Birleşik Devletler Başkanı'nın anlaşmayı Senato önüne çıkarması sonucu ortaya çıkacaktır.Başkanın harekete geçip geçmeyeceği ise bu Aralık ayı oturumundan önce belli olmayacaktır. Buradaki Amerikalılar, Türkiye de düzenli bir diplomatik ve konsolosluk sahibi olmadıklarını bilmektedirler. Var olan temsilciliklere ise Türkler sadece göz yummaktadırlar. Ayrıca iki ülkenin ilişkileri bir anlaşma ile tespit edilmediği sürece, bu iki taraftan biri için hoş olmayacak bir şekilde, Amerikan kapitalinin ve işletmecilerinin geri çekilmesi durumunu yaratabilir.

Amerikan okulları konusuna gelince, İstanbul'daki üç Amerikan kolejinden başka, Batı Anadolu'da 10/12 okul daha vardır. Merzifon'daki büyük misyoner okulu geçen sene kapatılmıştı. Eski Ermeni vilâyetlerindeki okullarda bir daha açılmamıştı. Amerikan çevrelerinde, eğer azınlıklara yardım edilmesi isteniyorsa –Zira azınlık sorununun Senato kararının esası olduğu sanılmaktadır- bunu Amerika'nın şimdi Türkiye'ye karşı değil de, on yıl önce Almanya, Avusturya-Macaristan'a savaş açtığı zaman yapması gerektiği söylenmektedir. Bugün Türkiye'deki azınlıklar tek bir şey istemektedir, o da dış ülkelerin kendilerini rahat bırakmalarıdır."

Avrupa'nın en önde gelen araştırmacı, biyografist ve tarihçisi Profesör Emile Ludwig, 1929'da Ankara'ya geldiği zaman, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemâl tarafından Çankaya Köşkü'nde kabul edilir. Çok samimi bir şekilde geçen görüşmede, Mustafa Kemâl Profesör Ludwig'e şöyle der:

"... Kapıda duran nöbetçi bile benden korkmaz; isterseniz kendisine sorunuz. Korku üzerine egemenlik kurulamaz. Toplara dayalı

Levent Şahverdi Arşivi

egemenlik yaşamaz! Böyle bir egemenlik ve hatta diktatörlük, ancak ihtilâl halinde geçici bir zaman için geçerlidir."

Mustafa Kemâl Paşa ile görüştükten sonra, Ankara İstasyonu'ndan ayrılırken, Profesör Ludwig gazetecilerin sorularını yanıtlarken şöyle der:

"- Gazi Hazretleri ile görüşmem o kadar kıymetlidir ki, bunu bir iki kelime ile sınırlamak mümkün değildir. Bütün dünya Gazi Hazretleri'nin yalnız faaliyetlerini bilirler. Fakat ben kendileri ile görüşürken dünyanın meçhulü olan diğer bir meziyetini keşfettim. **Gazi Hazretleri eylem adamı oldukları kadar da "Düşün Adamı"dırlar.**

***

Profesör Emile Ludwig Almanya'ya döndükten sonra "**3 Aralık 1929-Le Milliett"** gazetesinde Ankara'da Mustafa Kemâl Paşa ve İsmet Paşa'yı ziyareti ile ilgili olarak şunları yazar

"Her şeyden önce şunu belirtmek isterim ki, Gazi çok çalışkan ve büyük bir fikir adamıdır. Türkiye'ye ilk ziyaretim sırasında iki Türkçe kelime öğrenmiştim. "Çabuk" ve "Yavaş". Eski rejimin gidişi çok yavaştı. O zaman arabacılara (idarecilere) çabuk demek zorunda kalmıştım. Şimdiki ziyaretimde öyle bir hızlanma tespit ettim ki şoförlere (idarecilere) yavaşlamalarını tavsiye etme mecburiyetini hissettim."

Profesör, Gazi Hazretleri'nin ve İsmet Paşa'nın kendisini candan kabul ettiğini söyledikten sonra yazısına şöyle devam ediyor:

"Gazi tarafından kabul edilme şerefine nail oldum. Büyük adam ile yaklaşık iki saat kadar görüştüm. Majeste, bana Goethe'nin bir deyimini hatırlattı; "Aynı zamanda düşünen ve faaliyete girişen in-

Levent Şahverdi Arşivi

sanlar". Gazi ile görüşmem o kadar kıymetli ki, iki kelime ile ifade etmeye imkân yoktur. Bu konuyu uzun uzun anlatabilirim. Gazi Hazretlerinin, etkinliklerini dünya biliyor. Görüşmemiz esnasında kendisinde, dünyanın bilmediği başka bir yeteneğini daha keşfettim. Gazi Majesteleri, çalışkanlığının yanı sıra, aynı zamanda büyük bir fikir adamı da.

Kendisini Mussolini ile mukayese edemeyiz. Çünkü girişimlerindeki ilke, ülkelerinin sosyal düzeni hatta karakteri farklı. İkisinin de ülkelerine yeni bir hayat ve yeni bir güç vermek istedikleri bir hakikattir fakat bulundukları durum ve nitelikleri mukayese dahi edilemez.

Meclis Başkanı Majesteleri de beni kabul etmek nezaketinde bulundular. İsmet Paşa beni ilk gördüğünde samimi olarak fethetti ve bir anda hayranlığımı kazandı. Meclis Başkanı'nı, büyük Alman Bilgin Einstein ile mukayese ettim.

İsmet Paşa benimle derin bir samimiyet içinde sohbet etti. Gazi ile İsmet Paşa'nın karakterleri arasındaki fark çarpıcı. Bu tür durumlara tarihte rastladım. Şahsiyetlerin karakterleri arasındaki fark, ülkelerinin mutluluk ve refaha kavuşmalarında yardımcı olmuştur."

Berlin'deki Politik Yüksek Okulu ve Hamburg'daki Dış Politik Enstitüsü çıkardıkları derginin 7. sayısında savaştan hemen önceki Türk-Alman ilişkileri bütün ayrıntıları ile incelenirken şimdiye kadar bilinmeyen pek çok konuya da ışık tutulmaktadır. Konuyu inceleyen yazar, Türkiye'deki, Alman Askeri Misyonu'nun Şefi General Liman von Sanders'in emir subayıdır. Bu nedenle de Türkiye'de çalışan Alman subayları içinde, olayların gelişimini tam olarak izleme olanağını bulmuştur. Kişisel izlenimlerini, İmparatorluk Arşi-

Levent Şahverdi Arşivi

vi'ni, Deniz Kuvvetleri Arşivi'ni ve Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ni de inceleyerek tamamlamıştır. Ondan dolayı, Türkiye'nin savaşa girmesine kadar olan ilişkilerin gelişimini, inanılır bir şekilde anlatma olanağı bulmuştur. Yazar kendisine sadece bu sınırlar içinde bir araştırma yapmayı öngörmüş ve bunu da başarmıştır.

Yazar uzun araştırmasında özetle şöyle diyor:

"Genç Türkler akımının ortaya çıkması ve Abdülhamit'in indirilmesi ile Türk Ordusu'na gerçek reform çalışmalarının yolları açılmıştır. Balkan Savaşı'ndaki yenilgiden sonra Türkler, kaybedilecek hiç zamanları olmadığını anlamışlardı. Danışmanlar ve çalışmaları daha önce durdurulan Alman devrimcilerinin yerine Türklerin ricası üzerine, daha fazla haklar verilmiş bir resmi askeri misyon Türkiye'ye gönderilmişti. Alman Generali, İstanbul'daki I.Ordu'nun başına getirilmişti. Onun üzerine Ruslar da şüphe uyanmıştı. Daha 1913 yılında, Fransa Rusya'nın attığı adımı kabul etmiş ve Rusya'nın arzu ettiği gibi davranabileceğini açıklamaktan çekinmemişti."

Yazar Alman politikasının içinde bulunduğu güç durumu da açıklamaktadır.

"Bu güçlükten çıkmanın tek yolu, kimsenin memnun olmadığı bir anlaşma idi. Rusya'nın hırçın tutumu sürüyordu. İstanbul'un durumu ise aydınlanmamıştı. Savaşlar ve iç huzursuzluklar ile yorulan Türkiye'nin dinlenmeye gereksinimi vardı. Türkiye'nin bu iki güçlü devletten hangisine katılacağı konusunda kararsızlık vardı. Gerçekten de Saraybosna'daki olaydan sonra, Almanya ile 2 Ağustos günü resmi bir anlaşma yapılmıştı. Almanya'nın ilk zaferinden sonra, Türkiye'yi idare eden kişiler, Sadrazam Halil, İçişleri Bakanı Ta-

Levent Şahverdi Arşivi

lât, Savaş Bakanı Enver ve sonunda Deniz Kuvvetleri Bakanı Cemal, Türkiye'nin bizim yanımızda savaşa girmesine karar verdiler. Bu da bir yalpalama yapmadan son anda oldu. Fakat tarafsızlığı koruma olanağı kalmamıştı. İlk savaş yılının 22 Ekim'in de, Türk Savaş Kuvvetleri'nin Başkumandan Vekili Enver, Türk Filosu Kumandanı Amiral Souchon'a, Rus filosuna saldırması için yazılı emir göndermişti. Artık zarlar atılmıştı."

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemâl Paşa'nın önderliğinde Türkiye, savaş sonrası harap olan vatanın onarılması için halkla beraber el ele büyük mücadele veriyordu. Her sorunun eğitim ve bilim yolu ile çözüleceğine inanan Ankara yönetimi, yetişecek olan genç neslin eğitimine de çok önem veriliyordu. Çeşitli ülkelerden gelen bilim adamları açılan fakültelerde konferans ve dersler veriyorlardı. Almanya'dan gelen bilim adamları yeni yeni fakültelerin açılmalarına öncülük ediyorlardı. Türkiye'nin bu gayretli çalışması, dış basında da yankı buluyor, pek çok yabancı gazete Türkiye'nin çabalarını takdirle karşılıyorlardı.

***

"28 Mayıs 1933-Hamburger Fremdenblatt", "Yeni Türkiye bir yüksekokul kuruyor" başlığı ile verdiği haberde şunları yazıyordu.

"Bu yılın sonbaharında, yeni Türkiye'nin Başkenti Ankara'da, biz Almanların çok ilgi duymamız gereken bir yüksekokul açılacak. Bu yüksekokulun Rektörü ve Profesörleri Alman, eğitim dili de sadece Almanca olacak. Muhabirimiz, Yüksekokulun Rektörü Prof. Dr. Falke ile Ankara'ya gitmesinden önce, Almanya ve Türkiye için eş değerde olan bu önemli konuda görüşme olanağı buldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'nin Başkenti'nin kenarında son derece yeni, Avrupai ve modern görünüşlü bir kuruluş bulunmaktadır. Bu, Ankara'da kurulan yüksekokulun enstitüleri ve diğer binalarıdır. Yeni eğitim merkezi, ilk olarak "Ziraat-Veteriner Yüksekokulu" olarak adlandırılacaktır. Fakat şu anda bile bir süre içinde bugüne kadar kurulan ve daha plânlaması devam eden Ankara Üniversitesi, sonradan gelişerek yeni Türkiye'nin Küçük Asya'daki ilk ulusal kültür ve bilim merkezi olabilecektir. Hukuk Fakültesi Ankara'dadır. Tıp Fakültesi bir Sağlık Enstitüsü ve bazı hastaneler ile hazırlık safhasındadır. Resmi Türk Üniversitesi'nin ne zaman kurulacağı, sadece zaman ve para konularına bağlıdır. Yeni yüksekokulun binaları son derece modern inşa edilmiştir. Odaları sağlam, aydınlık ve havadardır. İç mimariside bu tip modern bir eğitim merkezinde istenen her şeye cevap verebilecek durumdadır. Enstitünün büyük bir bölümü tamamlanmıştır. Diğer binalarda açılış gününe kadar bitmiş olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 10. yıldönümü olan 29 Ekim tarihinde, yüksekokul törenle açılacaktır. O gün, Türkiye'de olduğu kadar Almanya'da da heyecanla beklenmektedir.

Bu iki devletin savaş yıllarında silah arkadaşlığı ile güçlenen bağlar, savaştan sonrada azalmadan sürmüştür. Türk Bakanlığı tarafından Prof. Falke'nin (Leipzig) bir Alman eğitimci, organizatör ve yeni yüksekokulun rektörü olarak çağrılması ve bütün kürsülerin sadece Alman profesörlerce kurulması, buna en iyi örnektir. Bu atamalar aynı zamanda diğer ülkelerden gelen büyük rekabete rağmen, Alman bilgisinin ve becerisinin dünyaca tanınmış olmasını da göstermektedir. Bu önemli kararın, her iki ülke için kültürel ve fikirsel ilişkiler açısından ne derece etkili olacağı kolayca ölçülebilinir.

Levent Şahverdi Arşivi

Kurulmakta olan tabii bilimler, Ziraat, Veteriner ve Teknik Fakültelerinde toplam 22 profesör görev alacaktır. Bunlardan üçü, Türkiye'de halen çalışmakta olan Alman bilirkişileri arasından seçilmiştir. On dokuz Profesör Almanya'dan gelecektir. Profesörlerden bir kısmı yavaş yavaş Ankara'ya gelmeye başlamıştır. Yeni yüksekokulda eğitim dili, en azından genç Türk öğretmenler yetişene kadar, sadece almanca olacaktır. O zamana kadar herhalde 6–10 yıl geçecektir. Çünkü Türkiye'nin tabii bilimler alanında yetişen genç elemanlarının hemen hemen tümü Almanya'da yüksek eğitim görmüş, doktora çalışmalarını orada yapmışlardır. Bu kişilerin, önce doçentlerimizin ve profesörlerimizin geçtiği yoldan geçmeleri gereklidir. Alman profesörlerin yanında yapılacak doçentlik süresi 5–6 yıl sürecektir. Ancak ondan sonra eğitimini gördükleri dalın temsilcisi olabileceklerdir. Ondan dolayı, Alman profesörleri en az 6 yıl, çoğunluğu da daha da fazla bu görevlerde kalacaklardır.

Yüksek eğitim yapan Türk gençlerinin Almanca eğitimi anlayabilmeleri ve Almanca kitapları izleyebilmeleri için, almanca dil kurslarına katılmaları zorunludur. İngilizce, Fransızca ve İtalyanca seçme dersleridir. Devlet sınavına giren her Türk, bir yabancı dili anladığını ispatlamak zorundadır. Öğrencilerden en az % 80'inin bu sınavı Almanca'dan vereceği sanılmaktadır.Yüksek okul ile öğrenciler arasında sıkı bir ilişki kurabilmek amacı ile, aşağı yukarı 300 öğrenciyi barındırabilecek, büyük, mükemmel ve modern bir öğrenci yurdunun da yapılması öngörülmüştür. Yurt hemen enstitü yakınında, yüksekokul çevresi içinde ve yapımı nerde ise bitmek üzeredir."

***

"28 Ekim 1933-Völkischer Beobachter" gazetesi, Türkiye Cumhuriyeti'ni ve onun hükümetini onurlandıracak bir haberle okuyucularının karşısına çıkıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

"Almanya Türkiye Cumhuriyeti'nin 10.Yıl Dönümü Kutlamalarına Katılıyor"

Haber şöyle devam ediyordu.

"Alman Büyükelçisi bugün uçakla, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun Ankara'da yapılacak olan 10. yıl kutlama törenlerinde Almanya'yı temsil etmek üzere Ankara'ya hareket etti. Aynı zamanda Moskova'ya atandığını da bildirecektir. Uçağa binmeden önce Büyükelçi şunları söylemiştir:

"Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıldönümü kutlamalarına katılarak, Ankara'da bir kez daha Almanya'nın elçisi olarak bulunacağımdan ne kadar kıvanç duyduğumu söylememe pek gerek yok. Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından bu yana geçen 10 yıllık devre içinde Alman Büyükelçisi olarak, genç Türk Devleti'nin olağanüstü aşamasını birlikte yaşadım. Dahi Mustafa Kemâl Paşa'nın akıllı idaresi gerçekten mucizelere yol açtı. Özellikle eski Osmanlı İmparatorluğu'nu tanıyanlardan kim, bu kısa süre içinde o imparatorluktan bir Ulusal Türk Devleti'nin ortaya çıkabileceğini düşünebilirdi? Savaştan sonra 6 yıl süre ile tamamen kesilmiş olan karşılıklı ilişkiler, bugün gene kalpten ve dostçadır. Ankara'daki törende ileteceğim kutlamalar, dostluk ilişkileri ve ruhu içinde söylenmiş olacaktır."

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunun 10.yıl kutlamaları Ankara'da yapılırken, bu kutlama Alman devlet adamlarının da katılımı ile Almanya'da da yapılıyordu. Şimdiye kadar Almanya'da hiçbir devletin kuruluşu böylesine coşkulu ve devlet töreni ile kutlanmamıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

29 Ekim 1933 sabahı Berlin rengârenk Türk Bayrakları ile süslenmişti. Brandenburg kapısının üzerine büyük bir Türk bayrağı asılmıştı. Almanya'da okuyan Türk gençleri ellerinde Türk bayrakları ve Mustafa Kemâl Paşa'nın resimleri ile Alman sendika ve dernekleri ise ellerinde pankartlarla bu coşkulu kutlama törenine katılıyorlardı.

***

Öte yandan Almanya'nın Başbakan Yardımcısı Franz von Papen'de Alman Hükümeti adına Kaiserhof Oteli'nde konu ile ilgili olarak bir konuşma yapıyordu.

"1 Kasım 1933-Kölnische Zeitung", bu konuşmayı gazetesinde birinci sayfadan okuyucularına şu sözlerle duyuruyordu.

"Papen'den Silah Arkadaşlarına. 10 Yıllık Muhteşem Kalkınma"

"Türkiye Cumhuriyeti'nin mutlu günü olan 29 Ekim'e, bütün Alman halkı ve Hükümet yetkilileri içtenlikle katılmışlardır. Neden özellikle Alman halkı için o gün kendine özgü bir gün olarak görülmüştür? Çünkü tarih boyunca, kendi varlığını koruma zorunda bırakılan halklar içinde hiçbiri, fedakâr Türk halkının parlak özelliklerini ve özverisini taşımamaktadır. Omuz omuza çarpıştığımız silah arkadaşları olarak biz, Türk halkının amacı uğruna ne kadar fedakârlıkta bulunduğunu, bağımsızlığını ve varlığını korumak için yıllar boyunca ne kadar kanını döktüğünü biliriz. Ondan dolayıdır ki, bu on yıl içinde erişilen kalkınmanın büyüklüğünü bizden daha fazla kimse bilemez. Hepimiz, tümüyle yenilmiş, zayıflamış, cesaretini ve ümidini kaybetmiş bir halktan, bu yapıtı gerçekleştirebilen yeni Türkiye'nin liderinin enerjisine hayranlık duymak zorundayız.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir şans eseri olarak bu büyük adamın yanında bulunmuştum. Alman ordusundan birçok arkadaşım ile onunla ve onun kumandası altında ortak bir amaç için savaştığımız günleri, bugün saygı ile anmaktayım. onu tanıdığım zaman şöhreti, Çanakkale'deki kahramanca savaşları ile tarih sayfalarına geçmişti. onu Filistin Cephesi'nin kumandanı olarak, sayıca ve silah olarak kendisinden çok daha üstün İngiliz kuvvetlerine karşı direnirken tanımıştım. Ve son anım; kendisi ile yenilgi günlerinde yaptığım bir görüşmedir. O 1918 yılının Ekim ayında bana şöyle demişti:

- Kader, kararını bize karşı verdi. Her birimizin bundan sonra halkını bu korkunç durumdan kurtarmak için, yeni bir yol araması gerekmektedir. İlk perde kapandı ikincisi açılıyor.

"İkinci Perde" tarihe geçti ve bugün büyük kahraman ve devlet adamının yapıtını haklı olarak kutluyoruz. Bu "İkinci Perde"nin temeli, ülkesinin politik açıdan uyanması ve yıllardan beri halkın karakterine ters etki yapan ve Türk olmayan her şeyden ayrılmaktı.

23 Nisan 1920 günü Ankara'da ilk Büyük Millet Meclisi toplandığı zaman, "Barış Diktası Olan Sevr Antlaşması"nın altındaki İstanbul imzasını tanımamıştı. Ermenilerin yenilgisi ve Yunan istilasına karşı elde edilen zafer ile sona eren Kurtuluş Savaşı başlamıştı. Eski dostumuz ve silah arkadaşımız İsmet Paşa, galip ordusu ile İzmir'e girdi, sonra devlet adamı olarak Türkiye'nin bağımsızlığı için savaşmak üzere Lozan'a gitti. Bugün, bir zamanların yenik, cesaretini ve ümidini kaybetmiş bir halkın, yeniden yükselmesini gerçekleştiren bir devrimin yapıtını kutluyoruz. Bu yeniden doğuş, fikirsel ve ekonomik açıdan bütün alanlarda şaşılacak ilerlemeler gösterdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk halkında yeni bir tarih kavramı uyandı.

İçinde yatan büyük kuvvetlerin ve kalitenin bilincine varan Türk halkı, Asya ile Avrupa arasındaki tarihsel rolünü, Avrupa politikasındaki önemini kavramıştır. Bugün hala eşitlik hakları için çarpışan Alman halkı, Türkiye'nin bu tarihsel gelişmesine, Avrupa'daki bütün halklardan çok daha fazla, büyük bir sevinçle katılmaktadır. Alman halkı bu arada, bir ülkenin onurunun zorla imzalatılan barış anlaşmaları ile kırılamayacağını ve ilerde bağımsız bir halkın temel yaşam ilkelerine karşı gelen hiçbir şeyin imzalanamayacağını öğrenmiştir."

***

Amerika'nın Ankara Büyükelçisi **Charles H.Sherill** ise bir gazeteciye verdiği beyanatta **29 Ekim1933**'te kutlama günü için şöyle diyordu:

"Ortadoğuda'da barış ve güvenliğin Gazi Mustafa Kemâl'den başka daha ateşli bir dostu yoktur."

Türkiye kuruluşundan bu yana geçen 10 yıl içinde, cumhuriyet rejimini kabul etmiş, halk egemenliğini lâiklik ilkesi ile harmanlamış, hürriyet ve bağımsızlığı ulusun karakteri olarak özümsemiş bir devlet olarak uygarlık yolunda emin ve hızlı adımlarla ilerliyordu. Ülke çok kısa zamanda bir baştan bir başa demir ağlarla örülüyor, Avrupa'dan alınan medeni, ticaret, ceza kanunları ile modern bir hukuk sistemi oluşturuluyor, eğitimde, eğitim eşitliği sağlanıyor, kültürde, sanatta, sporda, inanılmaz gelişmeler sağlanıyordu. Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar ulaşım sağlanıyor, alt yapı tesisleri, su, elektrik, telefon, kanalizasyon sistemleri konusunda yabancı teknisyenlerin de yardımı ile çözümler yaratılıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Öte yandan asırlar boyu, adını ve sanını dahi doğru dürüst bilmediği bir adama kulluk etmiş olan topluluk önce "Millet" haline geliyor sonrada bu milletin bireyi olarak, kadını ile, erkeği ile inanılması güç hakların sahibi oluyordu.

Tekke ve zaviyeler kapatılıyor, milletler arası saat ve milletler arası takvim, medeni kanun ve Lâtin alfabesi kabul ediliyor, Türk insanına çok yakışan kılık ve kıyafet devrimi yapılıyordu.

Şüphesiz bütün bu atılımlar ve reformlar Avrupa Basını tarafından da dikkatle izleniyordu.

***

"1 Aralık 1933-Hamburgerischer Correspondent"in başlığı şöyleydi.

"Modern Türkiye'nin Gerçek Yüzü"

"10 yıl önce cumhuriyetin kurulmasıyla Türk halkının kaderinin değişimi tamamlanmış oldu. Bu değişim tesadüfen değil, 5000 yıllık Türk tarihinin sonucunda olmuştur. Geçmişin Sultanlık İmparatorluğunu simgeleyen ve sallantılı ayaklar üzerinde duran heykel yıkılmış, yerine halkının desteğini alan güçlü bir devlet geçmiştir.

Türkiye'nin son on yıl içinde aşmış olduğu yol, şaşılacak derecede zor engeller ve büyük özveriler ile doluydu. Fakat büyük Türk liderinin söylediği gibi, bir büyük halk onursuzca yaşamaktansa, ölmeyi tercih eder. Bugün biz Almanların çok iyi anladığımız gibi, modern Türkiye'nin yüzünde, bugünün Almanya'sına benzeyen çok çizgiler vardır. Ağustos 1920 de yapılan Sevr Antlaşması, Türkler için bir Versay Antlaşması ve Sultanlığın sonuydu. Onu, halkın psikolojik gerekçelerden doğan hayranlığı sayesinde iç ve dış düşmanlara karşı verdiği savaştan galip çıkaran üç yıl izledi.

Levent Şahverdi Arşivi

1923 yılında tekrar yeşil masaya oturulduğu zaman, yeni Türk halkı dünya ile gerçek barışı imzaladı. Modern Türkiye'nin literatürüne bu üç yıllık savaş hâkim olacaktır. Orada iki kutup olarak, gece ve gündüz gibi birbirinden farklı iki barış Antlaşmasına rastlanacaktır. Eğitim sistemi 1923 yılından bugüne kadar iki kat zenginleşti. İstanbul Üniversitesi beklenmeyen bir gelişme gösterdi. Ankara'daki ekonomi okulları dünyaya örnek olmakta. Ayrıca dış ticaretin canlandırılmasına çalışılmakta. Çünkü Türkiye ucuz satabileceği birçok hammaddeye sahip. Diğer taraftan hazır mala gereksinimi var. Yerli tekstil endüstrisi yerel gereksinimlere cevap verebilmekte.

Bu tek partili sistemin, Halk Partisi'nin başında, dâhi idareci Mustafa Kemâl'in bulunduğu Türk halkının, geçmişi ve bugünü elle tutulur gözle görülür bir farklılık arz etmektedir. Partinin simgesi olan kırmızı zemin üzerine altı ok, genç ulusun kutsal ilkelerinin esasını teşkil etmekte. Bu altı okta, belli başlı altı ilke bir araya gelmiştir:

Cumhuriyetçilik,

Milliyetçilik,

Halkçılık,

Devletçilik,

Lâiklik,

Devrimcilik.

Bu görevlerin yerine getirilmesi, Türklüğün geleceğini koruyacaktır."

Levent Şahverdi Arşivi

Dr. Reinhard Hüber 3 Mayıs 1935'te Mustafa Kemâl Paşa ile ilgili olarak şunları söylüyordu.

"Atatürk'ün hudutsuz iradesi ve devlet yönetimindeki eşsiz ustalığı sayesinde İmparatorluğun dağınık kalıntılarından, yeni, kuvvetli bir devlet ortaya çıkmış ve Türklüğün tarih boyunca ölçüsüz uzaklıklarda boşuna yıpranan, harcanan gücü, asıl yurdunun içinde yeniden toplanmıştır."

"1 Aralık 1935-Hamburger Fremdenblatt"gazetesi, İstanbul Asliye Mahkemesi ilk Türk Hâkimi Bayan Suad Hilmi'nin Almanya'yı ziyareti ve Senatör Herr Rotebenberger ile yaptığı görüşmeye yer verirken, **21 Nisan 1936** tarihli yazısında da, Genç Türk Tiyatrosu'nun çalışmaları hakkında geniş bir makale yayımlıyordu.

"Batı Dünyasının yüz yıllardan beri yapmış olduğu aşamayı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür devrimleri sayesinde çok çabuk başardığını" yazan gazete, Türk tiyatrosu içinde şöyle diyordu: "Türk Hükümeti aralıksız olarak, tiyatro alanında ilerlemeler kaydetmek için büyük emek vermektedir."

***

Yunanlı Tarihçi **Thomas A. Vaidis,** yazdığı kitabın tanıtımını yaparken **18 Şubat 1936**'da Türkiye ve Mustafa Kemâl hakkında şunları söylüyordu:

"Kemâl yüce bir kişilik kazanmış, Yurdu'nun sınırlarını aşmış, Türk için daha çok anlam, düşünce ve efsane, bütün dünya içinde olağanüstü bir varlık olmuştur.

Kemâl, uygarlık yönünden geri kalmış bir ülkede, inanılmaz devrimleri ile bir eseri gerçekleştirmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

O, Türk ulusuna bozgunun eşiğinde ve ulusal bir çöküş anında ulusal bilinci aşılamıştır.

Türkiye'ye kendisini ileri ve çağdaş bir devlet aşamasına eriştiren kuruluşları da getiren O'dur"

***

Alman Merkez Bankası Genel Başkanı Kasım 1936 yılında Türkiye'ye resmi bir ziyaret yapar. Bu ziyaretinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemâl, Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı tarafında kabul edilir ve karşılıklı uzun görüşmeler yapılır.

"19 Kasım 1936-Deutscher Reichanzeiger" gazetesi bu görüşmelerle ilgili olarak günlü sayısında şunları yazıyor.

"Görüşmelerden sonra Dr. Schacht gazetecileri kabul ederek, Türkiye gezisi ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. İlk önce Çanakkale Kahramanı, yeni devletin kurucusu, Devlet Başkanı Atatürk'ten büyük bir övgü ile söz etmiştir. Dr. Schacht daha önceden de Türkiye'de bulunmuş, ülkeyi Abdülhamit zamanından, sonraları da Genç Türkler devrinden tanımakta. Bu, onun Genç Türkiye'yi ikinci kez ziyareti. Halkın tümü ile yapmış olduğu gelişimden hayranlık duymakta. Bu konuda ne demek istediği sorulduğunda, Dr.Schacht kendi alanı olan bankacılık konusunda bir örnek göstermiştir. Alman bankalarının Türkiye'deki şubelerinin müdürlerinin, yeni Türk bankalarının, bankacılık alanında Batı ülkelerine eriştiklerini, hatta birçok konuda onlara örnek olduklarını bildirdiklerini söylemiştir. Ankara'yı ilk gördüğünden dolayı, eskisine göre bir kıyaslama yapamayacağını açıklamıştır. Fakat yeni Türkiye'nin Başkenti'nin gelişiminin, Amerikan şehirciliği ile kıyaslanabileceğini söylemiştir. Ankara'nın birkaç yıl içinde dünyanın en

Levent Şahverdi Arşivi

güzel ve modern kentleri arasına gireceğinden emin olduğunu bildirmiştir.

Ziyaretin maksadına ulaştığını ifade eden Dr. Schacht, özellikle yönetici konumundaki kişiler hakkında duyduğu hayranlığı dile getirmiştir."

***

"16 Ocak 1937-Neue Basler Zeitung" Mustafa Kemâl Atatürk ile ilgili olarak yazdıkları sadece Türkiye'de değil Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde de ilgiyle karşılanıyordu.

"Zirveden Geçmişe Bakış" başlığı ile yayımlanan yazıda, Gazi'nin çeşitli özelliklerine değiniliyor,"Aşağı yukarı Ankara'yı Başkent ilân etmesinden bu yana on yedi yıl geçti. Düş gerçekleşti. Aşağılanan isyancı Mustafa Kemâl Paşa, şimdi Gazi, yeni Türkiye'nin Kurucusu" deniyordu.

Yazar Çankaya'yı ve Köşk'ü şöyle tarif ediyor:

"Yamaçta üzüm bağları vardı. İğde ağaçları, yeşil acı portakalları ile çevreye bir cennet görünümü vermekteler. Yamacın eteklerinde Engürü ırmağı akmakta. Burada bir Ermeni tüccarının beyaz bir evi bulunmaktaydı. Ankara kentinin yıkık-dökük barakalarından, bu gri-mavi dağ eteğine kadar bu siluet görülmekteydi. "Kemâl Paşa bu siluet arasından Ankara'ya bakıyor. Bataklığın içinde kümelenmiş parçalar görünümündeki eski kentin yerinde, geniş caddeleri, asfalt meydanları ve parkları ile büyük, modern bir kent. On yıldan daha az bir süre içinde, Küçük Asya'nın ortasında bir "Amerika" kurulmuş. 1000 km.lik demiryolu döşendi veya eski yabancı sahiplerinden geri alındı. Nüfus artmakta. Bütün ülkede fabrikalar kurulmakta"

Levent Şahverdi Arşivi

"1953 yılında 40 milyon olacağız" Bu bir slogan ama gerçekleşmesi olanak dışı değil. Kısa bir süre önce büyük Meydan Muharebesi ile bağımsızlığını kazanmış olan modern Türkiye, ileride büyük bir güç haline gelmek istiyor. Soyadı kanunundan sonra ATATÜRK adı verilen Kemâl Paşa'nın, pencerenin camından yüzünün yansıması görülüyor. Yüzünün çizgileri derin ve incecik. Bu siluetin arkasından Doğu ile Batı Dünyası arasında yaşayacak bir metropol olarak Ankara gözüküyor."

"Bir Zamanların Türkiyesi" başlığı ile gazete devam ediyordu:

"Türk Milleti.....Bu tanım 15 yıl önce söylenebilir miydi? diye Atatürk sormakta. Türkiye, Arapların, Suriyelilerin, Kürtlerin, Ermenilerin, Dürzîlerin, Mısırlıların ve Osmanlıların birbirlerini tanımadan yaşadıkları büyük bir imparatorluktu. "Yaşamak" sözcüğü yanlış, sürünüyorlardı! Okuma-yazma bilmeyenlerin oranı, bulaşıcı hastalıklar, "Sarayın" kan emici valileri, cinayetler, savaşlar, "Boğaz'daki Hasta Adamı" imparatorluk doktorlarının "yardım edilemeyecek durumdaki hastası" durumuna getiren felâketlerden sadece bazılarıydı. Osmanlı İmparatorluğu parça parça yabancılara satıldı. Belçika İstanbul'da su kanalları yapmakta, Almanlar, İngilizler ve Fransızlar demiryollarını döşemekteler. Amerika Petrol bölgelerini satın almakta. Halifeler paraya gereksinim duydukça, yabancılara arkası arkasına, Musul'daki petrol yataklarında olduğu gibi bazen iki-üç defa, nerede ise silahlı çatışmalara neden olacak şekilde, kullanma-işletme haklarını satmaktadırlar. Genç Kemâl için hiçte kolay olmayan bir miras. Ülkesini İkili Pakt Ülkeleri'nin yanında, Dünya Savaşı'nı kaybetmiş ve İtalyanlar, İngilizler ve Fransızlar tarafından işgal edilmiş bir şekilde bulmuştur. İstanbul'daki Halife yabancıların elinde bir kukla ve tutsak, ayrıca Sevr

Levent Şahverdi Arşivi

Antlaşmasını imzalıyor. Buna göre Türkiye, küçük, önemsiz ve Anadolu'nun içlerine kapatılmış bir ülke olacaktı. Fakat daha Sevr'de zaferlerini kutlayan devletler bu parçalanmış ülkenin haritasını çizerken, Türk halkı bu korkunç Antlaşmay,ı Kahramanının önderliğinde yırtıp atıyor. Ordunun başında, Nisan 1920 tarihinde halkı bir Millet Meclisi seçimine çağıran **"İSYANCI"** Mustafa Kemâl Paşa bulunuyor.

Birkaç on bin kişilik ordu Ermenilerden kurtuluyor, İtalyanları, Fransızları ve sonunda İngilizleri bile işgal etmiş oldukları topraklardan geri çekilmeye zorluyor. Dumlupınar Savaşı'nda Yunanlıları eziyor ve yeniden yaratılan, yeniden elde edilen Türkiye'nin bağımsızlığının tanınması için 1923 yılında galip ülke olarak delegelerini Lozan'a gönderiyor. 29 Ekim'de yeni Başkent Ankara'da Büyük Millet Meclisi "Cumhuriyet İdaresi"ni tanıyor ve "Kahraman Mustafa Kemâl Paşa" bu Cumhuriyetin Başkanı seçiliyor."

Türkiye'nin inanılması çok güç bir zaman parçası içinde hızla reformlarını yaptığına, fes ve haremi ortadan kaldırdığına da değinen gazete şöyle devam ediyor:

"Türkiye, galip gelen devletlerin, Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan ülkeler üzerindeki etkisini ortadan kaldıran ilk ülke oluyor. Verdiği örnek ile devrim yaratıyor ve Versaille kuvvetlerinin diktatörlüklerini sonsuzluğa kadar sürdürme çabalarını önlüyor. Şimdi Gazi'nin yüzyıllardan beri süre gelen İslâm'ın eski etkilerine karşı koyması gerekiyor. İslâm Türkiye'de doğmuş değil. Muhammed'in orduları tarafından Türkiye'ye getirildi. Modern Türkiye, gelenekleri İslâm kanunları ile yönetilen diğer ülkelerden çok farklı konuma gelmiştir. Kuran'ın, Muhammed'in kurallarının yerini, Batı ülkelerinin kanunları almakta. Ticaret Kanunu Almanya'dan, Medeni Ka-

Levent Şahverdi Arşivi

nun İsviçre'den alınıyor. Kemâl Doğu Dünyası'ndan kopuyor. Yalnız, Japonya Türkiye ile birlikte, bir Asya ülkesi olarak batıya dönük durumda.

Arapça geçmişle önemli bir bağ. Kemâl, latin alfabesinin kullanılmasını emrediyor. Beyaz sakallı adamlar, ikinci kez okuma-yazma öğrenmek için okul sıralarına oturuyorlar. Bir diğer önemli bağ da, örf ve adetler. Kemâl Paşa kadınlara peçelerini açmalarını emrediyor. Erkekler, eski Türkiye'yi anımsatan kıyafetler yerine, modern kıyafet ve şapka taşıyacaklar. Polisler en uzak bucaklara kadar gidip, emirlerin yerine getirilmesini sağlıyorlar. Hanımlarının peçelerinin açılmasından dolayı incinen kocalar ile kanlı kavgalar oluyor. Köylülerin saflığından yararlanan bazı dükkân sahipleri her çeşit şapkayı satmalarından dolayı, bazı köylerin sokaklarında kadın şapkaları ile dolaşan erkeklere rastlanılıyor. Harem ortadan kaldırılıyor ve İslâm 1928 yılında "Devlet Dini" olmaktan çıkarılıyor. Türkiye büyük adımlar ile geleceğe doğru yürümekte."

***

Türkiye'deki devrim hareketini ve Mustafa Kemâl Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen atılımları, özellikle de Alman Basını dikkatle izliyordu.

"**19 Şubat 1937-Hamburger Fremdenblatt"** gazetesi, "Millet Mektepleri"ni ve Türkiye'nin genel durumunu konu alan bir makale yayımlıyordu.

"Bir Halk Yazmayı Öğreniyor- Kemâl'in En Büyük Yapıtı"

"Yeni Türkiye'ye şekil veren Kemâl Atatürk, dokuz yıllık kısa bir süre içinde kendine özgü ve modern, tarihte eşi görülmemiş bir devrim yaptı. Büyük çoğunluğunun okuma-yazması olmayan halkı-

Levent Şahverdi Arşivi

na 1928 yılından beri (Harf Devrimini kastediyor) aşağı yukarı 15 milyon Türk'ün öğrendiği yeni yazıyı, yani Lâtin Alfabesi'ni getirdi.

Eskiden Arap yazısını okuyamadıklarından dolayı sokaklarda yolunu şaşıran yabancılar, bugün Türkiye'ye gittikleri zaman, dükkânlardaki, kamu binalarındaki ve bunlara benzer yerlerdeki yazıyı kolaylıkla anlayabilmektedirler. 1928 yılında yapılan bu devrim, Kemâl Atatürk'ün ülkesine yaptığı birçok yenilikler içinde en önemlilerden birisi olarak sayılabilir.

Yüksek tabaka sayılmaz ise, 1928 yılından önce Türk halkının büyük bir çoğunluğunun, okuma-yazması yoktu. Yüzyıllar boyunca öğesel bilim yalnız ruhani kesimin elindeydi ve çoğunlukla Kuran'ın mekanik olarak okunmasından meydana geliyordu. Halkın içinden sade bir kişinin, bir tek "Z" harfi için 15 ayrı yazı şekli bulunan son derece karışık Arap yazısını öğrenmesine nasıl imkân olabilirdi.

Modern Türkiye'nin **"ATASI"** Kemâl Atatürk bugünden yarına Arap yazısının yerine Lâtin Alfabesi'ni getirerek, bu duruma son verdi. Çoğunluğunun bu konuda herhangi bir fikri olmayan 18 milyon insana yeni bir yazı sistemi getiren bu devrimin, ne derecede atılgan bir yapıt olduğu düşünülmelidir.

Bu devrimi karalayarak "Babil Diline" benzeterek, büyük kargaşalıklara yol açacağını yayanlar da az değildi. Yeni yazının öğretilmesine başlanmasından bu yana dokuz yıl kadar kısa bir süre geçti. Bugün Türkiye'de, bu yeni yazıyı tam olarak bilmeyen tek bir kişiyi bulmak son derece güçtür. Yeni yazı devrimi, yetişkinlerin de tekrar okul sıralarına oturmalarına neden olmuştur. Açılan devlet okullarında halka, ücretsiz okuma-yazma öğretilmiştir. 1932 yılında iki milyondan fazla yetişkin bu okullara devam etmiştir. Bugün, okul

Levent Şahverdi Arşivi

çocukları da sayılırsa 15 milyon kişi, yani halkın %85'i bu yazıyı tam olarak bilmektedir. Yeni yazıda bütün kelimeler, konuşulduğu gibi yazılmaktadır. Ondan dolayı da, bugün İstanbul'da bazı ilginç tabelalara rastlanmaktadır. Örneğin, yeni Türk Deutsche Bank için "Doyçe Bank und Diskonto Geselschaft" veya Fransızcadan alınmış "Ambassadeur" lokali için "Ambasadör" yazılmaktadır. Her şeye rağmen çalışmalar büyük güçlükler altında yapılmaktadır. Kemâl Atatürk'ün ortada kullanabileceği bir sermayesi de yoktur. Yenileşme için kredi almıştı fakat Hükümet, dış ülkelere borçlanmanın tehlikesini görerek, yeni alanlardaki yatırımlarını olanaklar içinde vergi gelirlerinden karşılamaya başlamıştı. Ekonomik alanda iyi ve ciddi bir idare gerekiyor. Çünkü hala yenileşme giderleri devlet gelirlerinin büyük bir kısmını alıyor. Yatırımlara yön verilmesi gerektiğinden, fabrikalar yalnız devletin izni ile açılabiliyor. Eğer devlet bir kuruluşa devlet yardımı yapıyorsa, o kuruluşun teknik kontrolü ve verimi konularında da gözlemci olma hakkını alıyor. Türkiye'nin sürekli olarak sanayileşmesi, Türk dış ticaretinin azalmasına da neden olmadı. 1934/1937 yılları arasında Türk ihracatı 92 milyon Türk Lirası'ndan, 138 milyon Türk lirasına ve ithalatı 86 milyon Türk Lirasından 114 milyon Türk Lirası'na yükseldi. Birçok malzemenin artık yurt içinde yapılmasından dolayı da, gümrük ücretleri artırılabildi. Almanya, Türkiye'den aldığı mallarda %42 ile ve sattığı mallarda % 37 ile ilk sırada bulunmakta. Türk ekonomisinin şu andaki gelişiminde, Almanya ideal bir ticaret ortağıdır. Türkiye'ye fabrika makineleri satmaktayız. Türkiye'den dünya piyasasına pazarlamakta güçlük çektiği tarım ürünleri almaktayız. Kemâl Atatürk'ün idaresi altında Alman-Türk ekonomik ilişkileri her zaman iyiydi ve son yıllarda daha da iyi oldu. Milliyetçi Almanya, Türkiye'deki iler-

Levent Şahverdi Arşivi

leme çabalarını son derece iyi anlamakta ve her iki ülkede de, ekonomik politika alanında halkın yararı başta gelmektedir."

1937 yılının sonlarına gelindiğinde Avrupa Basınındaki Türkiye ile ilgili haberlerde bir hüzün başlar. Bu hüznün nedeni de Mustafa Kemâl Atatürk'ün sıhhati ile ilgili olarak duyulan kaygılardır. Geçen onca mücadeleli ve hırçın yıllar Atatürk'ün zaten hassas olan bedenini çok hırpalamıştır. Savaş alanlarından döndükten sonra da rahat bir nefes alacak ne zaman ne de imkân olmamıştır. Mucizevî bir şekilde elde edilen zaferin yorgunluğu atılmadan, bu insanın bedeni üzerine birde arkası arkasına yapılan olağanüstü reformların sorumluluğu yüklenmiştir. Bütün bunlara bir de sabahlara kadar aralıksız çalışmanın verdiği yorgunluk ve uykusuzluk ta eklenince, narin bir bünyeye sahip olan Paşa'nın bedeni yorulmuştur. Hayatı boyunca, istirahat ve tatil nedir bilmeyen Atatürk'ün hastalığı sadece Türk ulusunu değil, savaş meydanlarında takdirlerini kazandığı düşmanlarını bile içten üzmüştür. Avrupa'nın önde gelen devletleri, gönüllü olarak kendi hekimlerini Türkiye'ye, Atatürk'ün tedavisi için göndermek istemişlerdir. Bir kısım yabancı doktorlarda gelmişlerdir. Ancak sıhhati ile ilgili olarak en ufak bir titizliği olmayan Atatürk son günlerine kadar ciddi bir tedaviye müsaade etmemiştir. Daha doğrusu sıhhati ile ilgili olarak harcanacak zamanı ülke yararına harcamayı tercih etmiştir. Bunun en inandırıcı kanıtı da, çok hasta ve yüksek ateşli olmasına rağmen, Hatay Davası için Adana'ya yapmış olduğu gezidir. Zaten bu da o yüce insanın en son gezisidir.

***

Macar **19 Ekim 1938-Pester Lioyd Budapest"** gazetesi Atatürk'ün hastalığı ile ilgili şu haberi veriyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

"Kemâl Atatürk için Kaygılar"

"Bugün öğleden evvel, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kemâl Atatürk'ün sağlık durumunu bildiren doktor bülteni ile hastanın genel durumunda bir değişiklik olmadığı açıklanmıştır. Atatürk geceyi biraz daha iyi geçirmiştir. Bu iyi duruma rağmen Cumhurbaşkanı'nın hastalığı yenemeyeceğinden ve saatlerinin sayılı olduğundan korkulmaktadır.

Bundan dolayı resmi ve politik çevrelerde, Atatürk'ten sonra kimin geçeceği düşünülmektedir. Anayasaya göre, Cumhurbaşkanı'nın görevi, ölümünden sonra yerine yenisinin seçilmesine kadar, Büyük Millet Meclisi Başkanı tarafından görülür. Büyük Millet Meclisi Başkanı, Cumhurbaşkanı'nın ölümünden sonra 24 saat içinde Büyük Millet Meclisini, yeni Cumhurbaşkanını seçmek üzere toplantıya çağırmak zorunda. Milletvekillerin büyük bir çoğunluğu İstanbul'da bulunmaktadır. Kendilerini gerektiğinde Başkent Ankara'ya götürmek üzere özel bir tren hazır bulundurulmakta.

Kemâl Atatürk'ün, Cumhurbaşkanlığı adaylığına üç isim önerdiği ve ilk derecede Londra Büyükelçisi Fethi (Okyar) Bey'in seçilmesini istediği söylenmekte. Onun dışında Türk Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ı ve uzun yıllar Başbakanlık yapmış olan İsmet İnönü'yü aday olarak gösterdiği, haberleri duyulmakta. Anayasa, Cumhurbaşkanı'nın Büyük Millet Meclisi içinden seçilmesini öngördüğünden, Büyükelçi Fethi Bey'in adaylığı söz konusu olamayacaktır. Mareşal Fevzi Çakmak'ın ise, adaylığı kabul etmediği söylenmekte. Böylece aday olarak sadece İsmet İnönü kalmaktadır. Eğer İnönü tek aday olarak kalmazsa, Başbakan Celal Bayar ve İçiş-

Levent Şahverdi Arşivi

leri Bakanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Şükrü Kaya arasında seçim yapılacaktır."

***

"29 Ekim 1938-Hamburger Fremdenblatt" gazetesi, "Kemâl Atatürk 15 Yıl Cumhurbaşkanı" başlıklı yazısında şunları yazıyordu.

"Cumhurbaşkanı Kemâl Atatürk'ün iyileştiğinin haberi, genç Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesinin 15. yıldönümüne rastladı. 29 Ekim 1923 tarihinden bu yana geçen 15 yıl, kişisel bir kutlamadan, tek bir kişinin geçmişindeki bir tarihten çok farklıdır. Kemâl Atatürk Türkiye'nin tarihinde yeni bir çığırdır. Bugünün güçlü Türkiye'si, Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa politikası için belirli bir deyim olan "Boğazdaki hasta adam" ile karşılaştırılırsa, Türkiye'nin nereden nereye geldiği daha da açık belirlenir. Bir zamanların oryantal gevşekliği, üşenikliği ve çöküşü yerine, kuvvetli reformlar ve ilerleme arzusu, fes yerine Avrupai kıyafet, harem yerine kadının eşit haklara sahip olması, lâiklik ilkesi, bilimin inancın önüne geçmesi ve okuma yazma bilinmemesine karşı savaş, Türkiye'nin bugünkü kuvvetli hale gelmesinin nedenleridir.

Halkı tarafından önceleri "Gazi", zaferden sonra da "Atatürk" diye isimlendirilen Mustafa Kemâl, bütün bu değişimlerin dinamiği olmuştur. Savaştan sonra genç bir General olarak milli hareketin bayrağını açan, yiğitçe verdiği savaşta tamamen kendi başına bırakılmış kişi, Sevr'in diktatörlüğünü parça parça ederek, zaferden sonra bütün kuvvet ve enerjisini iç reformlara vermiştir. Yüzyıllar eskiliğindeki, içi koflaşmış ve zamanı geçmiş gelenekler, bir insan hayatı süreci içinde halkını Orta Çağ'dan Yeni Çağ'a geçirmek isteyen "Devrimci"nin sert vuruşları altında yıkılıp gitmiştir. Halkına yabancı Sultan, Boğaz'daki debdebeli sarayından ka-

Levent Şahverdi Arşivi

çarken, hem saltanat hem hilafet kaldırılıyor hem de cumhuriyet ilan ediliyordu.

Bugün Türkiye'nin güçlü, sıhhatli bir devlet olması, diğer büyük devletler tarafından dost olarak tanımlanması ve Akdeniz politikasında tekrar söz söyleme hakkına sahip olması ve içişlerinde yenilik yolunda şaşmadan ilerlemesi, bugün 15 yıldan beri milletin Başkanı olan insanın hizmetidir.

Alman halkı, dört yıl süre ile kendisi ile birlikte çarpışmış olan Türk halkını candan kutlar"

***

Atatürk'ün "Devlet Adamı" ve "Asker" vasıfları öylesini etkileyiciydi ki, Avrupa'nın önde gelen gazeteci, yazar ve hatta diplomatları, bu büyük insanın özelliklerini, yapıtlarını ve yaptıklarını gazetelerinde uzun uzadıya anlatıyorlardı. Bunlardan birisi de Dr. Karl Viererbel'dir.

Diplomat-Yazar, "**1 Kasım 1938-Völkischer Beobahter**" gazetesinde "Asker ve Devlet Adamı" başlıklı yazısında Atatürk'ten şu övgü dolu sözlerle bahsediyordu:

"Minnettar halkının kendisine "Gazi" ve daha sonra "Atatürk" adını verdiği Mustafa Kemâl Paşa'nın hayatı, tanınmamış bir asker olarak başladı ve bir halkın en büyük Devlet Adamı olarak mükemmelliğine erişti. Yükselme yılları zorlu hayat okulundan geçmiştir. Hiçbir ödün vermeden, kendini her konuda yetiştirmeye devam etti. Vücudunu çelikleştirdi ve bilgisini artırdı. Matematik eğitimi, en sevdiği konusu oldu ve boş zamanlarında matematikle uğraştı.

Manastır'da Askeri Okul'da okurken, arkadaşlarının kendisine neden o kadar çok çalıştığını sormaları üzerine.

Levent Şahverdi Arşivi

"Günün birinde ben bir şey olacağım" yanıtını verdi.

O zamanlar daha içinde yatan kuvvet, yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştı. Birkaç yıl sonra Selânik'te bir kahvede, ileride bir devlet adamı olarak halkının kaybettiği yüzyılları aşabilmesi için gerçekleştirdiği planları yaptığında, bir arkadaşına:

"Ben bir şey olduğum zaman sen de Başbakan olacaksın" demişti. Arkadaşı şaşkınlıkla sormuştu:

"Peki, sen ne olacaksın?"

Genç Yüzbaşı:

"Ben Başbakanları atayacak bir durumda olacağım!" diye yanıt vermişti.

Bu ileriyi görürcesine yapılan şaka, genç askerin isteklerinin ne derecede kuvvetli olduğunu ve hangi yöne doğrulduğunu göstermektedir. Yalnız asker olmakla kalmamıştır. Büyük bir hırs ile anavatanın politik kalkınmasını izlemiştir. En önemli anlarda, tartışan oydu. Dünya Savaşı'nda kendisini asker olarak ispatlamıştı. onun soğukkanlılıkla hesapladığı stratejilere, Türkler birçok zaferlerini ve İngilizler Akdeniz'deki yenilgilerini borçludurlar.

Filistin'e doğru ilerlediği sırada, anavatanının her köşesindeki yenilgi, onu şaşırtmıştı. Halkının lideri olarak kendisini göstermenin zamanını geldiğini işte o anda anlamıştı. Savaş sırasında asker olarak başarılıydı. Şimdi ise, halkının politik lideri olarak çöküşten koruması gerekiyordu. **Mustafa Kemâl İtilaf Devletleri'nin emri ile Anadolu'nun silahsızlandırılması görevini üstlenirken, yapacakları bu emrin tamamen zıttıydı.** Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'daki sarayda Sultan VI. Mehmet'in elinden "Başmüfettiş" olarak atandığına dair belgeyi aldığında, iki ayrı dünya karşı karşıya gelmişti. Bir yan-

Levent Şahverdi Arşivi

da batan Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluş için kuvvetini toplayamayan, yorgun ve çaresiz temsilcisi, diğer yanda da yeni bir devlet kavramını geliştirecek olan Türk halkının genç Lideri. Sultan'ın kurtuluş için herhangi bir eyleme geçmemesi, o'na tek başına hareket etmesi gerektiği kararını verdirmişti.

Kemâl Paşa ülkesinin silahsızlandırılması için kendisine verilen emri, halkının tarih önündeki Kurtuluş Savaşı'nı başlatması için kullanmıştı ve bu savaşı da olağanüstü bir çalışma ile sürdürdü.

Aslında aldığı emre göre evlerine göndermesi gerektiği askerlerine:

"Ordular! İlk hedefiniz Akdenizdir. İleri" komutunu verdi.

Ona Akdeniz'e kadar yol açan zafer, yeni Türkiye'nin doğuşu olmuştur. O devrede Ordular Başkumandanı'ndan, yeni Türkiye'nin Devlet Adamı oluştu. Subay olarak kullandığı stratejiyi, devlet adamı olarak ta kullanmaya devam etti. Yalnız verdiği kararların konuları değişmişti. Bir orduyu başka zaferlere götürmek yerine, on beş yıl kadar kısa bir sür içinde halkını tümü ile kalkındırdı. Subay olarak verdiği kararların doğruluğu başarıları ile nasıl onaylandı ise, devlet adamı olarak verdiği kararlarda aynı derecede doğru çıktı. İlk birkaç yıl içinde bütün ülkenin iç ve dış görünümü değişti. Nesiller boyunca kutsal olan görüşler ortadan kaldırıldı, yeni düşüncelere yer açıldı. Devlet Adamı olarak yaptığı işlerin önemini, ancak bundan sonraki nesiller değerlendirebileceklerdir.

Türk halkı en büyün insanını kaybetti.

Atatürk, bir ulusun kader saatinde, eyleme geçmek üzere gerekli emirleri verebilecek yetenekte doğmuş büyük insanlar arasındadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemâl Atatürk 1881 yılında Selânik'te bir gümrük memurunun oğlu olarak dünyaya gelmişti. Olağanüstü yetenekleri, onun Selânik'te gittiği okulda örnek öğrenci olarak kendini göstermesine ve sonraları, Askeri Akademi'ye girdiği zamanlarda da arkasından başarılarından dolayı uzun uzun konuşulmasına neden olmuştu. Askeri Okulda matematik dersinin en iyi dersi olmuş olması, kendisi açısından çok karakteristiktir. Bu karakterin göstergesi olarak kişiliği yansımaktadır: Cesaret, yerinde ve anında yalın karar verme ve açık düşünme yeteneği. Mükemmel başarıları, kendisine sonradan verilen Kemâl adının, ne kadar uygun olduğunu göstermektedir. Anavatanın iç organizasyonundaki zayıflıklarını devrimci çevrelerle çok erken görerek, Türk Devleti'nin sıhhatli bir yapıya kavuşması çalışmalarına hemen başlamıştı. 1908 yılında Abdülhamit'i Anayasayı yeniden yürürlüğe koymaya ve 1909 da tahtan inmesine zorlayan Genç Türkler Grubu'nun içindeydi.

Sultan VI. Mehmet, bu genç Kurmay Subayı'nın politik etkisinden çekinmiş ve onu askeri ateşe olarak Sofya'ya göndererek, etkisiz hale getireceğini ümit etmişti. Türkiye'nin Dünya Savaşı'na girmesi ile Atatürk orduya dönmüş ve Gelibolu'da İngilizleri yenen Çanakkale Birlikleri'nin kumandanı olmuştu. Ondan sonra çeşitli yerlerde kumandanlık yapmıştı. Filistin'de başarı ile çarpışırken, İtilaf Devletlerinin zafer haberi gelmişti. Anavatanın çöktüğü o günlerde, Türkiye'yi yeniden kurma planları da zihninde gelişiyordu.

1919 yılı Mayıs ayında İtilaf Devletleri'nin emri ile Sultan'dan Anadolu'daki orduyu dağıtma görevi aldığı zaman, birliklerden Türkiye'yi kurtuluşa götürecek bir ana orduyu kurmaya kesin olarak karar vermişti. Asker, bir anda politikacı oluyordu. Ancak politikacı olarakda halkının askeri olmaya devam etti. 1919 yılının sonbaha-

Levent Şahverdi Arşivi

rında, İstanbul ile ilişkilerini koparan Ulusal Hükümet'in (Ankara Hükümeti) başına geçti. Türk halkını, Osmanlı İmparatorluğu'nu kendi aralarında bölüşmeye kalkışan herkese karşı savaş açtı. İlk savaşını Sevr Antlaşması'na göre, Atatürk'ün kurmuş olduğu Ulusal Hükümeti yıkmak için çalışan Osmanlı'ya ve Sultan'a karşı verdi."**Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir, İleri"** komutu ile birliklerini zafere götürdü. Sonra İngilizlerden İzmir ve Bursa'yı geri alarak Ağustos 1922'de Eskişehir yakınlarında Yunanlıları perişan etti.

24 Temmuz 1923 tarihinde yapılan Lozan Antlaşması ile Atatürk tarafından ulaşılan devlet sınırları kabul edildi. Ondan sonra Kemâl aynı enerji ile iç yapıya yöneldi. Asya tipi Türkiye'den, Avrupalaştırılmış bir Türkiye kurma çalışmalarına başladı. Her yerde yollar ve demiryolları yapımı başladı. Endüstri ve halk eğitim merkezleri kuruldu, yenilenmeye engel olabilecek bütün alışkanlıklardan arınıldı. Bunları peçe ve fes yasağı izledi. Kültür alanındaki en büyük yapıtı olarak Latin Alfabesinin getirilmesi gösterilebilir. Atatürk, bütün bu iç kalkınmayı ve devrimlerini, komşuları ile dostluk ilişkisi içine giren dış politikası ile garanti altına aldı. Çanakkale ve Sancak sorunlarının çözümü, yeni Türkiye'nin dış politikasının tacı oldu.

Atatürk Türk tarihinin mükemmel kişilerindendir. O eş zamanda hem asker hem devlet adamıydı. 1918 yılından 1922 yılına kadar kazanmış olduğu zaferlerden elde ettiği defne yapraklarının arasına, barış içinde yaşamasını gerçekleştirdiği devletinin defne yapraklarını da ekledi."

***

Atatürk'ü yakından tanıma fırsatını bulmuş olan Alman tarihçi Profesör Dr. Herbert Melzig, Atatürk'ün ölümünden bir hafta önce

Levent Şahverdi Arşivi

"2 Kasım 1938-Nasionalsozialistische Landpost" gazetesinde "Şimdi vergici ağalardan kurtuldunuz..." başlığı ile şunları yazıyordu.

"Kemâl Atatürk, Türk çiftçilerinin kurtarıcısı. 1923 yılında bugünkü Türkiye bağımsız bir devlet olarak Ön Asya'da kurulduğu zaman, yaratıcısı Kemâl Atatürk Dünya Tarihi Kitabı'ndaki, dünya büyükleri arasındaki yerini yeni almıştı. Asker ve devrimci olarak, başlangıçtaki düş kırıklıklarının sonunda başarıya ulaşmıştı. Uzun ve mücadeleli yollardan geçtikten sonra, devlet adamı olarak Türkiye'nin politik ve ekonomik alanda yenileşmesine başlamıştı. Asker olarak arkadaşlarına nasıl yorulmayan bir kimse olarak örnek olmuşsa, aynı şekilde ekonomik kalkınma konusunda da çiftçilerine örnek olmuştur.

Asker ve devrimci olarak alışmış olduğu kararlılık ile ilerlemenin ve kalkınmanın karşısına çıkan her şeye karşı savaşmıştır. Bu konuda İslâm inançlarına sıkı sıkıya bağlı bazı yobazların ve genellikle de imamların karşı koymalarının üstesinden kararlılıkla gelebilmiştir. Bağımsız Türk Devleti'nin kurulmasından bir yıl sonra, Türkiye'de tarımın kalkınmasına mani olan en önemli unsur ortadan kaldırılıyordu. Bu alınan önlemle Türk tarım ekonomisine dolayısıyla da Türkiye ekonomisine kalkınma yolu açılmış bulunuyordu. Türkiye'nin ekonomik, özellikle de tarımın kalkınmasında, bu konuda tecrübe sahibi Almanların, araştırmacı ve öğretmen olarak büyük katkıları olmuştur.

Ülkesini, halkını çok iyi tanıyan Gazi, tarım ürünlerinden alınan kira vergisini kaldırarak, tarım ekonomisini şimdiye kadar erişemediği bir şekilde kalkınmaya açtı. Bu değişiklik büyük mücadelelere neden oldu. Fakat bu konuda kesin kararlı olan Kemâl Atatürk, bu güçlükleri pek kamuoyuna yansıtmadı. Kendisi zaten sus-

Levent Şahverdi Arşivi

kunluğu ve retorik (güzel söz söyleme) yeteneği ile tanınmıştı.Yapıtlarını halkın, özellikle çiftçilerin gözü önüne sermeyi başarma yeteneği herkes tarafından biliniyordu. Bu verginin kaldırılmasından bir yıl sonra, Ekim 1925 tarihinde, çiftçiler vergiden arınmış ilk ürünlerini aldıklarında, Atatürk bir köy girişinde köylülerle konuşmaktaydı:

- Ürün nasıl, memnun musunuz?

- Ürün fevkalâde, Şikâyetimiz yok.

- Her yerde bana aynı şeyi söylediler. Bu beni son derece memnun etti. Vergici ağalardan kurtuldunuz, değil mi?

- Evet, bu dertten kurtulduk. Şimdi kimse bize eziyet vermiyor.

- Bu verginin kaldırılmayacağını çünkü bunun bir şeriat kanunu olduğunu, vergi kaldırılırsa, şeriatında kaldırılmış olacağını söyleyenler vardı. Sizin buralarda da böyle kişiler çıktı mı?

- Böyle kişiler burada da çıktı

- Şimdi onların yalancı olduğunu biliyorsunuz, değil mi?

- Evet, her şeyi gördük ve anladık.

Hem de özellikle çiftçiler bunu nasıl anlamışlardı!

Bunu hissetmeleri gerekiyordu. Çünkü toplam 100 milyon liralık devlet gelirinin 40 milyon lirasını bu vergi oluşturuyordu. Bu arazi kullanım vergisi, araziyi kiraya veren ağalar tarafından istedikleri gibi artırabiliyordu. Bu verginin kaldırılması ile devlet kasasında çiftçilere yüklenen vergi 10 milyon liraya düşmüştü. Türk tarımının çiçek açmasının nedeni böylece anlaşılmaktaydı. Kemâl Atatürk, o güne kadar çoğunluğu ile yabancılar tarafından işletilen ticaret, ulaşım ve parasal alanları da ele alarak, bunları Türklere devretmeye ve

Levent Şahverdi Arşivi

bunun yanı sıra devleti de güçlü bir şekilde ortak etmeye çalışmıştı. Bu yoldan giderek, Türkiye'nin tarım ürünlerini daha iyi değerlendirmek ve ürünleri işleyecek yerli endüstri kurma planını da gerçekleştirebilmişti. Gerekli kullanım malları, mümkün olduğu kadar yurt içinde üretiliyordu.

Ekonomik alandaki bu çalışmaların karşısında, Osmanlı İmparatorluğunun bozuk ve köhne ekonomisi ve İslâm inancından gelen engeller bulunmaktaydı. Ondan dolayı Kemâl Atatürk, Yeni Türkiye'ye fanatik sorunlar ve engeller getiren "İslâmi Ortaçağı" felsefesini ortadan kaldırdı.

Bütün bu güçlüklere rağmen, asker ve devrimci Kemâl Atatürk, Türkiye ekonomisini, tarım ekonomisi üzerinde bir temele oturtarak, büyük bir başarı elde etmiştir.

10 Kasım 1938: Atatürk hayata gözlerini kapatmıştır. Bin bir mücadele ve inanılması güç tehlikelerle ve boynundaki idam fermanı ile gerçek bir yaşam savaşı veren Gazi artık hayatta değildir. Yaşamının her anını ülkesinin bağımsızlığı ve yükselmesi için sarf etmiş olan bu büyük insan, sadece ülkesi insanlarını değil, bağımsızlık ve hürriyet uğruna canlarını vermeye hazır olan insanları da öksüz bırakmıştır."

***

"10 Kasım 1938-Neue Basler Zeitung" gazete, ne acı bir tesadüftür ki, övgülerle, takdirlerle yazılmış olan şu satırları yayımladığı zaman, artık Atatürk hayatta değildir. "Türklüğün Ata'sı" başlığı ile kaleme alınmış olan yazıda, kısaca Gazi'nin özgeçmişine değinildikten sonra askeri başarıları ve Türk halkı için yaptığı devrimlere değinilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

"Mustafa Kemâl Atatürk, Türk kaynakları esas olarak alınır ise, 1881 yılında Selânik'te doğdu. Tam doğum tarihi şimdiye kadar belirlenememiş, çeşitli biyografilerde, çeşitli tarihler verilmekte. Atatürk'ün babası Ali Rıza Bey; sahil gümrüğünde memur, sonradan da odun tüccarı idi. Annesi Zübeyde Hanım Selânik yakınlarında bir köylü ailesinden gelmekteydi.

Ailesinin din eğitimi yapmasını istemesine rağmen, Mustafa buna ilgi duymuyordu. Askeri okula yazıldı ve 1903 yılında Manastır Askeri Okulu'nu bitirdi. 1904 yılında yüzbaşı oldu ve 1905 yılında İstanbul Harp Akademisi'ne girdi. 1908 yılında Selânik'e III. Kolordu Kumandanlığı'na atandı. Daha o zamanlar Genç Türkler akımına katıldığı için, Askeri Merkez Dairesi ile arasında sürtüşmeler çıktı. Ceza olarak Suriye'ye gönderildi. Genç Türklerin 1908 yılındaki devrim harekâtında yanlarında olabilmek için izin almadan gizlice Selânik'e geldi.

1910 yılında Türk Askeri İnceleme Delegasyonu'nun üyesi olarak ilk kez Avrupa'ya, Fransa'ya gitti. Sonra Trablusgarp'ın İtalyanlara karşı korunmasında çarpıştı. Bu savaş sırasında, komutan Enver ile arasında, ileride de, özellikle Enver Paşa'nın Savunma Bakanı olması devresinde de devam edecek olan, önemli sürtüşmeler yaşandı. Mustafa Kemâl, Gelibolu'da Bulgarlara karşı savaştı. Balkan Savaşı'nın bitiminden sonra Askeri Ateşe olarak Sofya'ya gèldi.

Atatürk, Türkiye'nin Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri ile birlikte katılmasının bir hata olduğunu söylemekten kaçınmadı. Gelibolu'da, kara çıkartması yapan İngiliz- Avustralya kuvvetlerine karşı, esas kumandan olan Liman von Sanders'in yanında Tümen Komutanı olarak savaştığında, akıllı ve cesur bir kumandan olarak

Levent Şahverdi Arşivi

kendisini göstermişti. En önemli savaş başarısı, Nisan 1915 tarihinde Anafartalar'daki saldırıyı cephe kumandanı olarak geri püskürtmesidir. Gelibolu Savaşı'ndan sonra Mustafa Kemâl Kafkasya cephesinin kumandanı oldu ve son derece güçlük altında bulunan birliklerin ve yardıma gelen kuvvetlerin durumlarının düzelmesinde büyük bir çaba ile çalıştı. Kurtuluş Savaşı'nın Başkumandanı olarak en yüksek noktasına çıkan Kemâl, kısıtlı olanaklar ile organizasyon yapma yeteneğini de burada göstermiştir.

Atatürk, Arabistan-Filistin cephesinde, bu cephenin çözülmesine kadar kumandanlık yaptı. Geri çekilme sırasında Liman von Sanders kendisine en yetenekli Türk subayı olarak, Ekim 1918'de Yıldırım Orduları Kumandanlığı'nı devretti.

Şaşkınlığın ve çaresizliğin hâkim olduğu İstanbul'a döndüğünde, Atatürk ilk kez olarak galip devletlere karşı gelmenin tek yolunun, isyan hareketi olduğunu düşünmeye başladı. Bunun gerçekleşmesine, 9. Anadolu Ordusu'na Müfettiş olarak atanması yardımcı oldu ve böylece Anadolu'ya geçme olanağını buldu. Gerçekten de 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkması ile Türk halkının tarihinde onun tarafından gerçekleştirilen yeni bir devre açılmış oldu. O zamanın Tümgenerali Kemâl Atatürk, daha sonra yalnız bir devrimin organizatörü olmakla kalmadı, devlet adamı, politikacı ve halkının lideri oldu.

1919 yılının sonbahar ve kışında Mustafa Kemâl, ilk devrimci kongreler olan Erzurum ve Sivas Kongrelerini idare etti. Sonra, Sultan'ın makamı olan İstanbul'a karşı milli devrimci, Başkent olan Ankara'ya geçti. İtilaf Devletlerine, sonradan da Yunanistan'a karşı olan savaş başladı. Ağustos 1920 tarihinde, Mustafa Kemâl Büyük Millet Meclisi Başkanlığı görevinin yanı sıra, Devrimci Ordu'nun

Levent Şahverdi Arşivi

Başkumandanı olarak, 22 gün ve gece süren Sakarya Savaşı'nı da kazanarak, Yunanlılara karşı en büyük zaferlerinden birini elde etti. Kendisini daima kayıtsız-şartsız desteklemeyen Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemâl'e "Gazi"lik ve "Mareşal"lık unvanlarını verdi. Bir yıllık aradan sonra Gazi, son savaş malzemelerini ve çarpışabilecek durumdaki erkekleri toplayarak, İtalya'nın ve Sovyet Rusya'nın silah yardımı ile Yunanlılara karşı ilk büyük çarpışmaya hazırlandı. 26 Ağustos 1922 tarihinde "Başkomutanlık Savaşı" diye adlandırılan Afyonkarahisar- Dumlupınar civarındaki savaşta Yunanlıları yendi.9 Eylül 1922 günü de İzmir'in alınması ile düşmanını Akdeniz'e döktü. İzmir'in alınması ile Kurtuluş Savaşı'da zafer ile sonuçlanıyordu.

Atatürk'ün, Türkiye'nin politik, kültürel ve diplomatik lideri olması, belki de askeri alandaki başarılarından daha da üstündür. Lâtife Hanım ile evliliği bu devreye rastlar fakat bu evlilik yalnız birkaç sene sürer. Atatürk, Türk halkını adım adım Batı'ya yaklaştırdı. Halifelik ve sultanlık kaldırıldı. Türkiye demokratik bir cumhuriyet oldu. Atatürk bununlada yetinmedi, fesi de kaldırdı. Onun yerine şapkayı aldı, Avrupa takvimini ve saat sistemini benimsedi. Sonra kanlı Kürt isyanlarını ve 1926'da da İzmir'deki suikast planına kadar giden iç politika komplolarını bastırmak zorunda kaldı.

Cumhuriyetin ilân edildiği 29 Ekim 1923 gününden bugüne kadar, Atatürk üç yeni seçimde de Cumhurbaşkanı olarak seçildi. 1934 yılındaki soyadı kanunu o'nun da isminin değişmesine neden oldu. Büyük Millet Meclisi "Gazi"ye "Türklüğün Atası" anlamına gelen "Atatürk" soyadını verdi. Atatürk bu adı hakkı ile taşıdı. Demokratik parlamenter bir cumhuriyetin tek partili bir sistem ile ida-

Levent Şahverdi Arşivi

re edilmesinden, ekonomik, politik ve kültürel ilerlemelerin Cumhurbaşkanı'nın isteği ile yapılmış olmasından dolayı, rejimi otokratik olarak yorumlanabilir.

Atatürk'ün yaşam öyküsü, 1919 yılından beri kesintisiz olarak yeni Türkiye'nin gelişimi ile bağlantılıdır. Atatürk'ün yaşamındaki önemli tarihler, Türk Cumhuriyeti'nin tarihsel önem taşıyan günleri ile aynıdır."

***

"10 Kasım 1938-Hamburger Tageblatt", Atatürk'ün aramızdan ayrılışını şu başlıkla veriyordu.

"Kemâl Atatürk Bugün Öldü. İsyancıdan Türklerin Atasına"

"Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemâl Atatürk bu sabah saat 9.05'te İstanbul'da öldü. Parlamento Başkanı, Anayasa uyarınca geçici olarak Cumhurbaşkanlığı görevini üstlendi. Parlamento yarın saat 11.00'da toplanacak ve Atatürk'ten sonra yerine geçecek Cumhurbaşkanı'nı seçecektir.

Bu sabahki Türk haberlerine göre, Cumhurbaşkanı'nın sağlık durumunun kötüye gitmesinden dolayı, bugün ölebileceği düşünülmüş. Başbakan Celâl Bayar acele İstanbul'dan Ankara'ya gelerek, Halk Partisi'ni toplantıya çağırmıştır. Atatürk'ün ölüm döşeğinde yattığı saray, polis tarafından kordon altına alınmıştır.

Kemâl Atatürk'ün ölümü ile Türkiye'nin yol göstericisi ve Dünya Savaşı'ndan sonraki ilerleyişini borçlu olduğu lideri, Türklerin elinden alınmış oldu.

İlk olarak bu yılın 31 Mart'ında resmen Cumhurbaşkanı'nın dinlenmeye gereksinimi olduğu bildirilmişti. 17 Ekim günü, Atatürk'ün ağır hasta olduğu açıklandı. Cumhurbaşkanı ondan sonra

Levent Şahverdi Arşivi

hayatının son haftalarını Savanora yatında ve İstanbul'daki sarayda geçirdi.

Kemâl Atatürk, Türkiye'deki eski hükümdarların yaşam ve idare şekillerine ters düşen ve eserlerini oluşturmadaki düşünce tarzını şu sözleri ile açıklamaktadır:

"Bir çiçek yetiştiricisi çiçeklerinden bir şey bekler mi? İnsanlara şekil veren kişide de, bir çiçek yetiştiricisinin düşünce tarzı olmalıdır. Ancak bu şekilde düşünen ve çalışan bir insan, ülkesine ve halkına hizmet edebilir. Ülkesine ve halkına bağlı bir insan eğer yalnız kendi varlığını düşünerek bencilce hareket ederse, halkına hizmet edenler arasına giremez."

Mustafa Kemâl fakir bir gümrük memurunun oğlu olarak 1881 yılında Selânik'te doğmuştu. Yeteneklerinden dolayı önce askeri okulda, sonrada İstanbul'daki Harp Akademisi'nde askeri başarıları ile öğretmenlerinin ki, bunların içinde birçok Alman öğretmenin de dikkatini çekmişti. Bükülmez enerjisi, derin ulusal duyguları ile kaynaşmış zekâsı, organizasyon yapmadaki dehası, O'nun daha Enver Paşa zamanında Genç Türkler akımında ön plana çıkmasını sağlamıştı. 1910'larda bu "Mustafa Kemâl"den konuşulmaya başlanmıştı. Anavatanı için, özellikle Türkiye'yi son hükümdarlarının uyuşuk ve uydurma rejimleri ile içine sürüklediklerı, Avrupalı ülkelerinin soygunundan ve vasiliğinden kurtarmak için çalışmıştır.

Kemâl, Dünya Savaşı çıktığında, o zamanlar Türklerin elinde olan Selânik'de, Mahmut Şevket Paşa'nın kurmayında yüzbaşıydı. Sonra Filistin de birliklere kumanda etti. 1918 yılında Sevr Antlaşması'nın korkunç koşulları karşısında, yorgun ve yenilmiş ülkeyi kurtaracak bir çalışmaya başladı. Mustafa Kemâl Paşa Türk ordusu-

Levent Şahverdi Arşivi

nun en yüksek tabakasıyla Anadolu'nun kalbinde yeni ayaklanmayı başlattı. Sultan Muhammet (Vahdettin) tarafından ordudan uzaklaştırıldı. Ama taraftarlarının bağlılığı ve yardımı ile kendi başına hareket etmeyi başardı. Ankara'da, İstanbul'a karşıt bir hükümet kurdu. Kemâl 23 Ekim 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'ni topladı ve Sultanı indirdi. Türklerin yüzyıllarca dünyevi başkanı olan sultanlık ve halifelik ortadan kaldırıldı. 29 Ekim 1923'te Ankara'da Türkiye Cumhuriyeti ilân edildi. Yeni bir ruh kazanılmıştı.

1923 yılında Gazi'nin Cumhurbaşkanlığı, aynı zamanda da kalkınma çalışmaları başladı. Sanayi'nin kurulması, eğitim sisteminden orduya kadar uzanan reformlar, Ankara'nın Başkent olarak ilan edilmesi ve şehrin Alman mimar Jansen'in planlarına göre yapılması, bunların hepsi hemen gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Peçe, harem ve çok kadınla evlilik kaldırıldı. **Hayret edilecek bir şekilde akılı ve uyanık olan Türk kadını, erkekle birlikte çalışmak üzere desteklendi**. Türkçe-Arapça alfabe kaldırıldı, yerine Lâtin Alfabesi'ne geçildi.

Bu yapıtın temeli, granitten bir irade ve istek, yorulmaz ve tükenmez bir çalışma gücüydü. Atatürk'ün zekâsı, sayısız alanlarda yapıcı ve destekleyici etki göstererek, yeni bir ulusal bilinç ve durmadan işleyen bir devlet sistemi yarattı."

Aynı gazete özel baskısında **(10 Kasım 1938 Hamburger Nachrichten)** "Türkiye'nin Kurtarıcısı, Yeni Seçim Cuma Günü" başlıklı bir başka yazı yayınlıyordu:

"Türkiye'yi Sultan'dan, Halife'den ve İtilaf Devletleri'nin diktasından kurtaran, ordular kumandanı, devlet adamı ve diplomat olarak Almanya'da en büyük hayranlığı kazanmış olan Gazi Mustafa

Levent Şahverdi Arşivi

Kemâl Atatürk sadece 57 yıl yaşadı. Yeni Türkiye'nin reformcusu haftalardan beri eski hastalığı karaciğer rahatsızlığından dolayı hastaydı. Büyük (Cumhuriyet Bayramı) bayramından kısa bir süre önce 29 Ekim'de doktorlar kendisinden ümidi kesmişlerdi. Fakat on bir yıl boyunca savaşlarda ve sonraları çeşitli suikastlarda gösterdiği kuvvet ile ölümü yeneceği ümit edilmişti.

Kendisi ile birlikte savaş sonrası yıllarının en büyük devlet adamlarından birini kaybettik.

Yakın Doğu'da bundan sonra da bağımsız olarak politika yapma konusu, Kemâl'den sonra yerine seçilecek kimsenin, onun olağanüstü kişiliğine erişip erişmeyeceğine bağlı olacaktır.

Daha Selânik'te okurken fen alanındaki başarısı ile örnek öğrenci olarak ve aynı zamanda da içine kapanıklığı ve birilerine dayanma gereği duymaması ile göze çarpmıştır. Burada, özellikle matematik dalındaki başarısından dolayı kendisine ikinci bir ad olarak "Kemâl" verilmiştir. Aynı durumu Askeri Okulda da sürdürmüştür. 1908 yılında genç bir kurmay subay olarak, Enver, Talât ve Cemal ile Sultan Abdülhamit'i, Anayasayı tekrar yürürlüğe koyması ve 1909 yılında kardeşi Reşat'ın tahta çıkması ve de V. Muhammed'i indirmeye zorlayan Genç Türkler akımının liderleri arasında görülmektedir.

Dünya Savaşı'nda ilk önce olağanüstü bir başarı ile Çanakkale'de çarpıştı. İngilizleri Gelibolu'dan denize döken, oydu. Sonra Diyarbekir'e Mart 1917 tarihinde Kafkasya'daki II. Ordu Kumandanlığına atandı. General Fakenhayn kumandasındaki orduya gönderildiği zaman, Süveyş Kanalı'na yapılması düşünülen hücum plânına karşı çıktı ve Halep'te kumandanlığı bıraktı. Ancak Liman von San-

Levent Şahverdi Arşivi

ders'in kumandayı almasından sonra, Kemâl tekrar eski yerine döndü ve Türk birliklerini başarıyla son Filistin ve Halep çarpışmalarında yönetti. Osmanlı'nın yenilmesinden sonra Adana'da Mareşal Liman von Sanders'den, Başkomutanlık görevini devir aldı.

Sonra ateşkes koşullarına uyarak, geriye kalan savaş malzemesini toplaması ve İtilaf Devletleri'ne vermesi gerekiyordu. Ama onun yerine geriye kalan askerler ve malzemelerle birlikte Anadolu'ya çekilerek, İtlaf Devletleri'ne karşı halk hareketini başlattı. Aynı zamanda İstanbul'daki hükümeti de uyarmayı ihmal etmedi.

Böylece 1919 yazında Erzurum'da bir ulusal kongre yapmaya cesaret etti. Sivas'ta kurulan Ulusal Hükümet, 12 Eylül 1919 günü İstanbul ile ilişkisini kesti ve 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya geldi. 18 Mart 1920 günü İngilizler İstanbul'u işgal ettiler. Kemâl Türkiye'nin bağımsızlığı için bir çağrı yaptı:

"Anavatanın bağımsızlığı için başlattığımız kutsal savaşta, Tanrı yanımızdadır"

23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi açıldı ve Kemâl Başkanlığa seçildi.

Sevr Antlaşması'ndan sonra, Yunanlılara Kemâlistleri ezme görevi verildi. Kemâl savaştan yorgun çıkmış fakat liderlerine tam güveni olan birliklerin başına geçerek, Kurtuluş Savaşı'nı başlattı. "Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir! İleri!" komutu ile onları zafere götürdü. Baş karargâhtan geri döndüğü zaman, Büyük Millet Meclis ona "Gazi" unvanını verdi. 20 Ekim 1920'de Fransızlar Ankara'da onunla barış Antlaşması imzaladılar. Ağustos 1922 tarihinde Eskişehir yakınlarında Yunanlılara karşı, gene Kemâl'in zaferi ile sona eren, Büyük Taarruz başladı. 24 Temmuz 1923'te, Türk zafe-

Levent Şahverdi Arşivi

rini belgeleyen Lozan Barış Antlaşması imzalandı. 13 Ekim 1923'te Ankara kesin olarak Başkent oldu. 29 Ekim 1923 günü cumhuriyet ilân edilerek, Kemâl Cumhurbaşkanlığına seçildi.

Kemâl, Asyalı Türkiye'den modern bir devlet yapabilmek ve Türk halkını en son geleneklerine kadar yenileştirmek için olağanüstü bir güç ile işe başladı. Son derece hızlı bir tempo ile ülkeye düzen getirdi. 24 Kasım 1934 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi, bütün Türkler için geçerli olan "Soyadı Kanunu" çerçevesi içinde, ona **"Atatürk"** soyadını verdi."

Dünya basınının, savaştan yeni çıkmış ve köhne bir İmparatorluğun kalıntılarından, dinamik ve çağdaş bir devlet kurmuş olan bir kimse için övgüler yağdırması alışılmışın çok dışındadır. Daha da ilgi çeken taraf, Atatürk'ün bütün bu övgüleri duymuş, okumuş ve yaşamış olmasıdır.

Halkını, eskimiş örf ve adetlerden kurtarmış, "Kul" konumundaki toplumu "Ulus" haline getirmiş ve hatta kendisini ve yapıtını anlamayanlar tarafından "Diktatör" olarak yorumlanmış bir "Asker"in ve sonra bir "Devlet Adamı"nın bu övgülere fazlası ile lâyık olduğu bir gerçektir. Şu da bir gerçektir ki, Atatürk hayatta iken ve ölümünden sonra hakkında yazılanlar, hiçbir asker veya devlet adamı için yazılan ve söylenen sözler değildir.

"Bu doğuştan gelen lider yapısını, yalçın, sert, istediğini bilen ve bükülmez kişiliğini kontrol edici, her şeyi delip geçercesine mavi-gri bakışları ile kuvvetli yapısını, ağarmış sarışın saçlarını, bu "Bozkurt"u, bu kadife eldivenli çelikten eli, Türk halkı daha çok ve sık özleyecektir" diye yazanlar abartısız, Mustafa Kemâl Atatürk'ün özelliklerini sıralamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemâl Atatürk, hayatta iken ve ölümünden sonra bütün bunların yazılması için ne yapmıştır? Nasıl olmuştur da istisnasız dostu ile düşmanı ile bir dünya basını ona övgüler yağdırmış, arkasından matem tutmuştur?

Bunu bir veya iki nedene bağlamak mümkün değildir. Çünkü o, çok yönlü bir asker çok yönlü bir devlet adamı idi.

***

"11 Kasım 1938-Hamburger Fremdenblatt", Mustafa Kemâl Atatürk'ün Dünya ve Türkiye için "Örnek bir Lider" olduğunu anlattığı "Gazi Mustafa Kemâl Atatürk" başlıklı yazısında şunları yazıyor.

"Türkiye Cumhurbaşkanı'nın adını Almancaya çevirirsek, zaferler kazanmış Mustafa, Türklerin Atası anlamına gelir. Anne ve babası ona yalnız Mustafa adını vermişlerdi. Kemâl adını, askeri okulda matematik dalında gösterdiği olağanüstü başarısından dolayı verdiler. Babasının ölümünden sonra, çocuk yaşında köyde akrabalarının yanına gönderilmişti. Ordudaki, özellikle kurmaydaki eğitimi sırasında, bir Doğu'luda çok az görülen soğukkanlı ve hesaplı düşünme yeteneğini geliştirmişti. Bu sayede her durumu ve olanağı soğukkanlılıkla değerlendirerek, yanılmayan askeri kararlara varmıştır. Daha genç bir Yüzbaşı iken dahi, hiçbir zaman "Kısmet" düşüncesi ile ve gerçekleşmeyecek romantik, renkli rüyalardan yola çıkmamıştır. Bu başarılı matematikçi, 1909 yılında Genç Türklerin Sultan Abdülhamit'i tahtan indirip yerine kardeşi VI. Mehmet'i geçirmesinde aktif olarak çalışmıştır.

Aynı kararlılıktan ve Türkiye davası için, içinde yanan kuvvetli ateşten dolayı 1915 yılında bu başarılı genç subay, Gelibolu'da

Levent Şahverdi Arşivi

verilen geri çekilme emrine uymayarak, saldırıya geçmiş ve İngilizleri denize dökmüştü. Enver Paşa, Mustafa Kemâl'in yükselen yıldızından korkmuş ve onu Kafkasya Cephesi'nde yalnız bırakmıştı. Fakat Kemâl, Ekim 1918 tarihinde Osmanlının çökmesinden sonra, kendi saati gelinceye kadar beklemesini bilmiştir. İtilaf Devletleri'nin diktasını uygulayacağı yerde, Anadolu'da bütün dürüst ve cesur Türkleri, Ermenilere ve Yunanlılara ve İtilaf Devletlerine karşı çarpışmak için toplamıştı. Mustafa Kemâl, Sevr Antlaşması'nın diktatörce koşullarını kabul etmiş olan zayıf İstanbul Hükümeti'ne karşı, herkesin seve seve izlediği kararlılık içinde karşı çıkmış ve Şubat 1920 günü Kilikya'da Fransızları ağır bir yenilgiye uğratmıştı. Yunanlıları, Küçük Asya'nın İzmir şehrinden atarak, 1923 yılının yazında, Sevr'in karşıtı olarak Türkiye'ye, Anadolu esas olmak üzere, bağımsız bir devlet anlamını kazandıran Lozan Antlaşması'nın yapılmasını sağlamıştı. Büyük Millet Meclisi kurtarıcısına "Gazi" unvanı vermiş ve onu Cumhurbaşkanı seçerek, kaderini onun eline teslim etmişti. Bu seçim 1927, 1931 ve 1935 yıllarında tekrarlanmıştı. Öyle ki 29 Ekim Tarihinde, 15 yıl süre ile başarılı bir Cumhurbaşkanı olarak geriye bakabilmekteydi.

Türkiye'nin bu zamana kadar sahip olmuş olduğu en başarılı Generaline 1923 yılında yeni Türkiye'nin kalkınması için yol açılmıştı. Mustafa Kemâl, doğuluların düşünce yapısını en ufak detayına kadar tanımaktaydı. Büyük taarruzda ordularına verdiği "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir!, İleri!" emri ile onları zafere götürdüğü gibi, halkını iç yenilenmeye ve reformlara da, yolda takılıp kalmamacasına götürmüştür.

"Kurtuluş yalnız bütün halktan gelir" sözü, sorunların çözümüydü. Milliyetçilik ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bölünmez bütün-

Levent Şahverdi Arşivi

lüğü, Mustafa Kemâl'in ilerleme gücünü ve hedefini oluşturuyordu.Enver'in Turancılık planları geçip gitmişti.

Mustafa Kemâl 15 yıl boyunca yılmadan, adım adım hedefini son derece iyi bilerek ilerledi. Ankara yeniden inşa edilerek Başkent oldu. Halifelik kaldırıldı ve Osmanlı sülalesi kovuldu. Eğitim reformu ve üniversitelerin kurulması gerçekleştirildi. Kadınlar eşit haklara sahip oldular, peçe ve eve kapatılma yasaklandı. Kadınlar toplum hayatında yer almaya başladılar ve aynı zamanda çok kadın ile evlilik yasaklandı. Yeniçağa yatkın bir kanunla Türk resmi dairelerinde rüşvet alma önlendi, temizlik ön plana çıkarıldı. Türk halkına medeniyetin ve tekniğin yararlarından faydalanma olanağı açıldı. Türk dilinin arındırılmasına ve Lâtin Alfabesi'nin uygulanmasına başlandı. Halkın sağlığının düzeltilmesi için yapılan çalışmalar sonucu, nüfus son 20 yıl içinde altı milyon arttı. Ekonominin sistemli bir biçimde organizasyonu, bir mali kapitalin yaratılması ve maden kaynaklarının kullanılması işlemleri birbirine bağlı olarak yürütüldü. 1934 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi bu reformlar dizisi içinde soyadı kanununu da çıkarınca, Mustafa Kemâl'e özel bir onur nişanı olarak "Atatürk" soyadı verildi.

"Sağlam olarak ayakta durana kadar ve doğru yolu tanıyana kadar halkımın elinden tutacağım. Ondan sonra kendi seçimini kendisi yapacak ve kendi başına idare edecektir. O zaman benim yapıtım tamamlanmış olacaktır"

Mustafa Kemâl yanında muhakkak birçok yetenekli kişiler yetiştirdi. Fakat bu doğuştan gelen lider yapısını, yalçın, sert, istediğini bilen ve bükülmez kişiliğini kontrol edici, her şeyi delip geçercesine mavi- gri bakışları ile kuvvetli yapısını, ağarmış sarışın saçları-

Levent Şahverdi Arşivi

nı, bu "Bozkurt"u, bu kadife eldivenli çelikten eli, Türk halkı daha çok ve sık özleyecektir.

Hem Doğuluların hem de Avrupalıların düşünce sistemini tanımaktaydı. Ondan dolayıdır ki, Avrupa metotları ile iç kalkınmayı idare edebilmiş ve karışık iç politikayı Türkiye'nin yararına düzenlemeyi başarmıştı.

Hayatı yalnız Türk halkına aitti. O, halkının Ata'sıydı ve Gazi Mustafa Kemâl, onurlu ismi Atatürk'ü hakkı ile taşımıştı."

Atatürk'ün ölümü bütün dünyada büyük bir üzüntü yaratmıştı. Hele genç denecek bir yaşta hayattan kopması ve daha yapacağı ve başaracağı pek çok şey varken hayata veda etmesi, dost-düşman bütün ülkeleri kedere boğmuştu. Hemen hemen dünyadaki bütün ülkeler, Türkiye'nin bu onarılmaz acısına içtenlikle katılıyor ve bayraklarını yarıya indiriyorlardı.Afganistan,, Hindistan gibi uzak doğu ülkeleri haftalık yas ilân etmişler, günlerce müzik yayınlarını durdurmuşlardı. Özellikle Atatürk'ün ölümü Almanya'da derin bir üzüntü yaratmıştı. I. Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemâl'i yakından tanıma fırsatı bulan Alman halkı, Türk halkının bu büyük acısına yürekten katılıyordu. Alman ve İsviçre gazeteleri, Atatürk'ün ölüm haberini ön sayfalardan verirken, bu büyük devlet adamının insanlık âlemi için yaptıklarını anlatan uzun makaleler yayınlıyorlardı.

Almanya'da bütün bayraklar yarıya indirilmişti. Başkent Berlin'de bir ölüm sessizliği vardı. Berlin'deki Türk Büyükelçiliği, bu büyük insanın ölümü dolayısıyla bir anı defteri açmıştı. Almanya'nın o devirdeki tüm devlet adamları bu anı defterine Atatürk ile ilgili düşünce ve anılarını iki satırla da olsa yazmak için sıraya gir-

Levent Şahverdi Arşivi

mişlerdi. Alman halkı sanki kendi liderleri ölmüşçesine üzgün ve kederli idi.

Berlin 11 Kasım sabahı yağışlı ve olağanüstü soğuktu. Sabahın alaca karanlığında ellerinde şemsiyeleri ile işlerine gidenler yavaş yavaş dükkânlarının kepenklerini açanlar, hızla zafer anıtının altından geçen tramvaylar tıklım tıklım doluydu.

Hemen zafer anıtının altındaki gazete bayiinde gazeteleri tasnif eden küçük çocuk, Deutsche Allgemeine Zeitug gazetesinin baş sayfasındaki resmi görünce, başlıktaki yazıyı okumaya başladı. Başlık şöyle idi: "Der Schöpfer der Neuen Türkei Kemâl Atatürk gestorben".

"11 Kasım 1938-Deutsche Allgemeine Zeitung", siyah başlıklarla okuyucularına şu haberi veriyordu.

"Yeni Türkiye'nin Kurucusu Kemâl Atatürk Öldü"

"Türkiye Cumhurbaşkanı Kemâl Atatürk Perşembe günü saat 9.05'te safra kesesi ve karaciğer rahatsızlığı sonucu 57 yaşında öldü.

Mustafa Kemâl'in kişiliği ve yapıtı konusunda son karar, politik vasiyeti açıklandığı zaman verilecek. **Bu insanın düşünce dünyasının içine tam olarak girebilmiş, Atatürk'ün plânlarını ve çalışmalarını, sorunlarını ve başarılarını, başından son saatlerine kadar onunla paylaşmış hiç kimse yok. Ne oğlu ne mirasçısı ne de yerine geçecek aynı değerde bir başka kişi var.**

Atatürk'ün hayatı üç bölümde incelenebilir:

İlk Bölüm; Dünya Savaşı'ndan Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasına ve barışa kadar geçen on sene. Bu süre, durmaksızın yürüyen bir subaylık hayatının en önemli askeri çalışmalarının ve başarılarının görüldüğü dönemdir.

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Bölüm: Mustafa Kemâl'in Dünya Tarihi'nin karatahtasına yazmış olduğu görkemli ve kalkınma çalışmalarının yer aldığı bölüm. Gölgesiz geçmiş 15 yıllık barış süreci. Yorulmaz devrimcinin ülkesini ileriye götürme çalışmalarını, ülkenin birlik ve bağımsızlığını kapsayan dünya görüşünü ortaya koyan bölüm. Bu devrede "Gazi", "Atatürk" olmuştur.

Üçüncü ve son Bölüm: Türkiye'nin dış politika tutumunu belirleyen bölüm. Bu, Atatürk için en yakın arkadaşı İsmet İnönü'den ayrılması gerektiğinden dolayı en zor devredir. Sovyet dostu politikadan dönüş, İngiltere ile yapılan pakt sonucu mali durumun sağlamlaştırılması, ordunun kuvvetlendirilmesi ve Doğu Akdeniz Bölgesi'nde en kuvvetli devlet haline gelmesi. Aynı şekilde Yakın Doğu İslâm Ülkeleri ile-Mısır, İran, Irak, Afganistan- ile dostluk ilişkilerinin kurulması. Bu bölümün sonunda tek bir bütün haline gelmiş olan halk, Cumhurbaşkanı'nı taparcasına sevmekte. Atatürk'ün politik vasiyetnamesi gelecek kuşaklara yol gösterecek şekilde olacak.

19 Mayıs 1919 günü Mustafa Kemâl Samsun'a çıktı. Ve böylece Kurtuluş Savaşı başladı. Onun açtığı sancak altında, özgürlük savaşçıları ve subaylar, Sultan'ın politikasına ve Sevr Antlaşması'na karşı savaşmak için birleştiler. **Bu savaş parlak sözlerle değil, çarpışarak yapılacaktı**. Bunu zor günler izledi. Saraylılar ve Ruhaniler "İsyancılara" karşı olduklarından, bir iç savaş kaçınılmaz görünüyordu. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde, Sultanın İstanbul'daki Parlamentosunu iptal edecek bir Millet Meclisi'nin Ankara'da kurulmasına karar verildi. Mustafa Kemâl 1919 yılının sonunda İngilizleri Ankara'dan kovdu. General İsmet İnönü Moskova'dan Düzenli Ordu kurulması için yardım ile ona yardımcı olacak, İzmir'den Anadolu içlerine doğru ilerleyen Yunanlılara ve İngilizlere karşı savaşacaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Fransa adına Franklin Bouillon Ankara Hükümeti ile anlaşma imzalayacaktı.

1922 yılındaki Sakarya ve Dumlupınar Savaşları, Yunanlıların geri çekilmesi ve İzmir'in geri alınması ile sonuçlanacaktı. Mustafa Kemâl bu sıralarda evlendi.

Gerçek başarı, İngilizlerin birden bire barışa hazır olduklarını bildirmeleri ile oldu. Bütün ümitler Mustafa Kemâl'in üzerinde toplanmıştı. İsmet İnönü Lozan'a gitti. Büyük mücadelelerden sonra, Anadolu'dan yabancı kuvvetler geri çekildi. Sultan bir İngiliz gemisi ile kaçtı. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkanı olarak Mustafa Kemâl, 1927 yılında düşman elinden kurtulmuş olan İstanbul'a geldi. Böylece bütün Türkiye onun eline geçmiş oluyordu. Ama o diktatörlük istemiyordu. Halkını politik düşüncelerinin yanında görmek istiyor ve bunun için de Cumhuriyet Halk Partisini kuruyordu. 1924 yılında Halifelik kaldırılıyor, 1925'te de dini bayrak yapan bir ayaklanma daha başlamadan bastırılıyordu.

Ülke uzun yıllardan sonra barış devrine giriyordu. 15 yıldan beri savaşan Anadolu köylüsü köyüne dönüyordu. Son savaşlarda top arabalarını çeken köylü kadınları, gene mangallarının başına oturup yemeğini yapacak, çocuğunun beşiğini sallayacaktı. Fakat para yoktu, ülke perişan, yetişkinler çaresiz, aç, çocuklar bakımsız, yüksek tabaka fanatik ve dinci ve yobaz. Kapitülasyonlar Osmanlı Türkiyesini dış ülkelere bağımlı yapmışlar. Avrupa'nın gözünde Gazi, ölü bir ülkenin mirasçısıydı.

Mustafa Kemâl, gece ve gündüz çalışmaya başladı. Hayatını, fakir ve hırpalanmış bir halkı hür, bilinçli ve batılı komşularıyla eş bir hale getirmeye adadı. Doğulu kıyafetler fes, şalvar ve çarşaf ortadan

Levent Şahverdi Arşivi

kaldırıldı. Türk milletini zayıflatan İslâmı hatırlatacak, hiçbir dış görünüme izin vermedi. Derviş tekkeleri kapatılıp, gizli tarikatlar yasaklandı. Türklüğü Arap etkisinden kurtarmak için 1928 yılında Lâtin Alfabesi uygulamasına geçildi. Türk dili yabancı kelimelerden arındırıldı. Türkistan'daki kaynaklardan tarihi araştırmalar yapılmaya başlandı. Reformların gerçekleşmesinden sonra metre sistemi, batı takvimi, İsviçre Medeni Kanunu alındı.

Şimdi ülkenin en uzak köşelerinde bile uygulanan, büyük eğitim çalışmaları başladı. Gazi ve yardımcıları şehir şehir dolaşıp, yeni harfleri öğrettiler, kontrol ettiler ve açıklamalar yaptılar. Her yerde Millet Mektepleri açıldı. Yeni Başkent Ankara'nın en güzel binaları, kız ve erkek çocuklarının parasız okuduğu, ziraatçı, öğretmen, sanatkâr ve sanatçı olmak üzere eğitildikleri yatılı okullar haline getirildi. Örnek hastaneler, doktorların inceleme gezileri, gençlik ve izci çalışmaları, spor organizasyonları, temizlik ve halk sağlığı kavramlarının en uzak köylere kadar ulaştırılması için büyük çalışmalar harcandı.

Şu anda bile Türk mühendisleri büyük bir demiryolu programını uygulamakta. Bütün tarım kuruluşları, büyük bir çalışma içindeler. Yeni Türk endüstrisi kendi hammaddesini kullanmakta ve ilk önce Türkiye'de pazarlanabilecek malları üretmekte. Mustafa Kemâl'in önderliğin de, Ankara'dan parasal destek görerek ve devletin kontrolünde, Türkiye'nin kalkınması bir endüstrileşme zorunluluğu şeklini almakta. 1938'in sonunda ilk beş yıllık plân sona ermekte. Türkiye'nin elektriklenmesini sağlayacak ikinci beş yıllık plâna hemen başlanacak. Türkiye'nin bugüne kadar en büyük ihracat-ithalat yaptığı Almanya, Atatürk'ün akıllı yönetimi altında Türkiye'nin alış gücünün ne kadar geliştiğini ve satışının da arttığını göstermektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemâl'in, kendi halkının kendi ulusal sınırları içinde çalışması ve gelişmesi olan politik hedefine ulaşılmış olundu.

Dış politikada beklenilmez bir kuvvete erişildi. Kurtuluş Savaşı Kahramanı'ndan, reformistten bir Devlet Adamı oldu. Kalkınma için de olan Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkanı aktif bir dış politikaya zorlanmakta. Böylece Atatürk'ün hayatında ve etkinliklerinde üçüncü devre başlıyor. Türkiye Cumhurbaşkanı 1932 yılında Başbakan İsmet İnönü'yü ve Dışişleri Bakanı Rüştü Aras'ı yurt dışı incelemelerine gönderiyor. Bağdat'ı, Tahran'ı, Moskova'yı ve Roma'yı ziyaret ediyorlar. Yurt dışına çıkmayan Atatürk Kral Faysal'ı ve İran Şahı Rıza'yı Ankara'da, İngiltere Kralı VIII. Edward'ı İstanbul'da kabul ediyor.

Türkiye Yakın Doğu'daki kuvvetli konumunu Ön Asya Ülkeleri arasında Saldırmazlık Paktı yapılması için kullanıyor. Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasındaki Sadabad Paktı, yakın tarihimizin en önemli anlaşmalarından birisi oluyor.

1936 yılında Montreux'de Boğazlar konusunda anlaşmaya varıldığı sıralarda, Türkiye Mareşal Fevzi Çakmak'ın yönetimi altında büyük bir silahlanmaya gidiyor. Sovyet Rusya ile olan ilişkiler soğuyor. Nedeni, o zamanın Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Karahan'ın beceriksizliğinden, belki Türk heyetinin Moskova'da soğuk karşılanmasından, belki de dünya politikası açısından veya gerçek politik nedenlerden dolayı. Ancak kesin neden bilinmiyor. Buna rağmen İsmet İnönü, Sovyet Rusya'ya karşı ılımlı politikasını devam ettiriyor. 1937'de istifa etmesinin nedenlerinden biri de bu. Politik alanda yön İngiltere'ye çevriliyor. İngilizler Türklere Karabük'teki büyük yüksek fırını ve Karadeniz kıyısındaki Çatalağzı Kömür Limanını kuruyorlar. Belki böylece kendilerine bir donanma ve hava

Levent Şahverdi Arşivi

kuvvetleri üssü de kurmuş oluyorlar ve Türkiye'ye 16 milyon Poundluk kredi veriyorlar.

Sınır şehri Hatay ulusal sınırlar içine katıldığı zaman, gene al bayraklar dalgalanıyor ve gene Atatürk'e coşku ile sevgi gösterileri yapılıyor. Mart 1938 tarihinde Fransızlar ile yapılan ve sancak sorununu çözen anlaşma, Türk dış politikasının bir diğer başarısıdır.

Mustafa Kemâl'in yaşamında hiçbir başarısızlık yok. Olayları ve koşulları çok iyi değerlendirmekte, harekete geçilecek anı bilmekte. Sakarya'da olduğu gibi, nasıl askeri yöntemleri çok iyi kullanmış ise, kadın hakları konusunda da yeni kanunlar çıkarmadan önce, bir eğitici ve bir reformcu olarak halkının duygularını da aynı derecede hissetmiş ve devlet adamı olarak da, Bakanları ve üyeleri (Hatay konusunda olduğu gibi) başka düşüncelerde ise, kendi isteklerini arka plâna almıştır.

Sonuç olarak:

Böyle bir insana bir daha rastlanmaz ve yeri de doldurulamaz. Tarihsel büyüklüğünü değerlendirebilmek, geleceğin en önemli ödevi olacaktır"

Türkiye'nin Rusya'dan uzaklaşmasının nedenleri arasında, yukarıdaki gazetenin de belirttiği gibi Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Karahan'ın da beceriksiz tutumu büyük rol oynamıştır. Hem bu Büyükelçi'nin tutumunu yansıtması hem de Mustafa Kemâl Paşa'nın vatan toprağı konusunda ne kadar hassas ve kararlı olduğunu göstermesi açısından aşağıdaki anı çok ilgi çekicidir.

"Rus İhtilali'nin 1935' teki yıldönümünden az önce Moskova'daki Türk elçiliği Atatürk'e, Stalin'in Rus Komünist Partisi Murahhasları önünde verdiği bir nutkun özetini göndermişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu nutukta Stalin, Türkiye, İran ve Yakın Orta Doğu'nun bütün memleketlerini "Rus Bölgesi" olarak gösteriyordu. Her zaman çok ihtiyatlı olarak konuşan Stalin nasılsa ağzından bu tehlikeli sözleri kaçırıvermişti.

Rus İhtilali'nin yıldönümünde Sovyet Elçiliği'nde verilen kokteyl, cevap vermek için Atatürk'e mükemmel bir olanak veriyordu.

Atatürk kokteyle büyük bir kalabalık ile geldi. Paşa önce Büyükelçi ile basit konularda fikir alış verişinde bulunduktan sonra birdenbire sorar:

"Karahan yoldaş, Sovyet Rusya'da işleri kimin idare ettiğini bana söyler misiniz?"

Elçi Karahan şaşırdı, cevaben:

"Rusya'yı kim mi idare eder? Sovyet Rusya'da Proleter diktatörlüğün hâkim bulunduğu ekselânslarınızca malûmdur"

"Canım bırak şu saçmaları şimdi. proleter diktatörlük maskeden başka bir şey değildir. Türkiye'yi idare eden şef benim. Rusya'da kimdir?"

Karahan buz gibi bir ses tonu ile cevap verir:

"Sovyet Cumhuriyetleri'nin Başkanı Yoldaş Kalinin'dir"

Atatürk sinirlenir:

"Canım bırak şu kuklayı... Söylesenize bakayım şu sizin Stalin yoldaşınız ne yapar Allah aşkına?"

Rus Elçi Karahan suratını asar ve kısık bir sesle:

"Stalin yoldaş, Sovyet Rusya Kominist Partisi Polit Bürosu'nun Genel Sekreteri'dir..." derken yan gözle Atatürk'ün hakaret dolu sözlerini tercüme eden ve bir saat sonra Moskova'ya şifreli raporunu bildireceğine şüphesi bulunmayan sefaret tercümanına bakar. Elçi-

Levent Şahverdi Arşivi

nin endişesi yerinde idi. Çünkü tercüman G.P.U.nun yani Sovyet Gizli İstihbaratı'nın adamı idi.

Karahan Atatürk'ü büfeye davet etmekle konuşmanın başka bir yöne gideceğini sanıyordu, telaşla:

"Bir bardak şampanya almaz mısınız, Ekselans? "der.

"Hayır..."

"Ya bir kadeh votka?"

Atatürk yüzünü ekşiterek"

"O Rus içkisinden hoşlanmam. Ben Türküm. Rakı içerim"

Büfedeki garson elleri ile yok işareti yapar.

Karahan:

"Maalesef büfemizde rakı yok Ekselâns"

Atatürk:

"Türk misafirinize Türk içkisi ikram edemeyeceğinizi zaten biliyordum. Onun için kendi rakımı kendim getirdim"

Atatürk yaverine işaret etti. Hemen hizmetkârlar büfeye bir kasa rakı getirdiler. Nihayet Karahan Atatürk'e susuz rakısını ikram edebildi. Atatürk kadehini kaldırdı ve:

"Elçi Beyefendi, buna Türk rakısı derler. Moskava'da Kalinin midir, Stalin midir her ne ise, onlara söyleyin, biz Türkler asırlarca Rusya'nın göbeğinde rakı içmiş bir milletiz. İcap ederse yine de içmesini biliriz.

Bu kadehimi Türk Milletinin hayrına ve hiçbir zaman "Rus Bölgesi" derekesine (en aşağı kat) düşmeyecek olan egemenliğimizin şerefine içiyorum."

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk kadehinden bir yudum aldıktan sonra Sovyetler Birliği ve Stalin hakkında ağzına geleni söyledi. Rus tercüman bu sözleri tercüme etmeğe cesaret edemiyor ve hafifletmeye çalışıyordu. Atatürk sözlerinin kâfi derecede tesir etmediğini, elçinin yüzünden anlayınca, tercümanın vazifesini lâyıkı ile yapmadığına kanaat getirerek herifi yanından kovdu. Su gibi Rusça bilen maiyet zabitlerinden birini çağırttı. Yeni tercüman Atatürk'ün Stalin ve Sovyetler Birliği hakkında sarf ettiği ağır sözleri Büyükelçi'ye bir bir aynen tekrar etti.

Atatürk dans müziği çalan Balalayka orkestrasını susturdu. Maiyetindeki saz ekibine işaret ederek zeybek çaldırmaya başladı. Başta kendisi olmak üzere bütün Türkler zeybeğe kalktılar. Rus İhtilalinin yıldönümünde Ankara'daki Sovyet Elçiliği'nin büyük salonu bir Türk şenliğine şahit oluyordu.

Ertesi gün Karahan, Stalin'in emri ile Türk Hariciye Bakanlığına sert bir nota verdi. Araya Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras girdi. Havayı yumuşatmak istedi. Ama başarılı olamadı. Kısa bir zaman sonra Stalin Büyükelçi Karahan'ı geri çekti.

Elçi vaziyeti idare edemediğinden ceza görecekti. Stalin'e göre, Elçi Atatürk'ün hakaretlerini dinlemeyip elçilikten kovmalı imiş.

Atatürk Karahan'ın kendisine veda edişini şu sözlerle anlatır:

"- Kendisini veda için kabul ettiğim zaman ölü gibi idi. "Gitmeyeceğim" sözünü söylemesini dört gözle bekliyordum. Kendisine bunu ben telkin edemezdim. Fakat kalsa idi, Türkiye'de ona sığınma hakkı verirdim."

Levent Şahverdi Arşivi

Karahan Türkiye'den ayrılırken "Aurevoir" (Orivua) değil yalnız "Adio" demiştir. Gider gitmez başına geleceğini sanki bu iki kelime ile anlatmaya çalışmıştır."[30]

Karahan'ın Rusya'ya gitmesinden çok kısa bir zaman sonra ölüm haberi gelmiştir.

***

Atatürk'ün, savaş ve devrim alanlarındaki mücadelelerini günü gününe çok yakından izlemiş olan, **"11 Kasım 1938-Hamburger Tageblatt"** gazetesi "Gazi Halka ve Ekonomiye Şekil Vermişti"başlıklı makalesinde Gazi'yi anlatıyor:

"Bir büyük devlet adamının (Mustafa Kemâl Atatürk) ekonomi politikası modern Türkiye'yi yarattı. Kemâl Atatürk 1923 yılında, kurtarıp kurduğu devletinin başına geçtiği zaman, ekonomik yaşamı hiç gelişmemiş bir ülke bulmuştu. Bütün ülkede birkaç tane yabancı kuruluş vardı. **Fakat bu kuruluşlar, yeraltı zenginliklerini yurdun yararına değil, kendi kazançları için çıkarmaktaydılar.** Bazı küçük ve orta derecedeki işyerleri ancak yöresel gereksinimleri karşılayabilecek kapasitedeydiler. Geri kalanı ile Türkiye tam bir tarım ülkesiydi. Son derece basit metotlar ile elde edilen tarım ürünleri, halkın ihtiyacını karşılamaktan uzak olmasına rağmen ihraç edilmekteydi. Bu da Türkiye'nin ihracatının %80'idi. Ülkeyi dalmış olduğu uykudan uyandırmak ve bir dünya devleti gücüne eriştirmek için, son derece büyük çalışmaların yapılması gerekiyordu. **Kemâl Atatürk'ün hayata gözlerini kapamasından sonra Türkiye, bugün Dünya Devletleri ilişkilerinde**

---

30 6 Ekim 1951 tarihli İstanbul'da yayımlanan İstanbul Ekspres gazetesine Alman Profesörü Herbert Melzig'in verdiği beyanattan)

Levent Şahverdi Arşivi

adı geçen sayılı endüstri ülkeleri arasında yerini almıştır. Bütün temel ilkeler kurulmuş, yollar çizilmiş ve yerine geçecek kişilerin yalnız bu büyük devlet adamının izinden gitmesi yeterli olacaktır. Atatürk'ün planları, kendisine politik alanda bir güç yaratmak amacı ile değil, halkını perişanlıktan kurtarmak için yapılmıştır. Bundan dolayı ilerleme temposunu hızlandırmak veya yavaşlatmak yanlış olacaktır. Kriz yıllarında Türk çiftçisi dünya pazarlarında ürünlerinin tam karşılığını alamamış, buna karşılık ithal edilen endüstri ürünleri için yüksek ücret ödemek zorunluluğunda kalmıştır.

Savaş zamanında halkın yaşam seviyesi daha da düşmüştü. Kemâl Atatürk bu durumu değiştirmek istiyordu. Başından beri ülkede kendi tarım ürünlerine ve yeraltı zenginliklerine dayalı bir endüstrinin kurulmasının gerekli olduğunu biliyordu. Hiçbir zaman Türkiye'nin yaşamının esasının tarıma bağlı olduğunu ve tarımın devlet yardımı ile güçlendirilmesi gerektiğini görmemezlikten gelmemişti. Piyasada fazla ürün olduğu zaman, büyük kooperatifler vasıtasıyla bunların satın alınmasını, böylece çiftçinin ürününün karşılığı olan değerini bulmasını sağlamıştı. Yeni açılan tarım okullarında, yeni nesil, yeni tarım aletlerini kullanmayı öğrenmişti. Çiftçilere daha fazla endüstri hammaddesi ürünlerin yetiştirilmesi önerildi ve pamuk üretimi sıkı devlet kontrolü altında yapıldı. Merinos koyunları çoğaltılarak, yün üretimi kuvvetlendirildi. Birkaç yıl içinde tarım ürünleri verimi olağanüstü arttı. Endüstri sektörü için, Türkiye'yi dış ülkelerden bağımsız kılmak amacı ile beş yıllık bir plan yapıldı. Pamuk ve yün yeterince ithal edildiği için ön plânda tekstil endüstrisi bulunmaktaydı. 1928 yılında tekstil maddeleri ithalatın %40'nı kapsıyordu. Bugün ise yerli işyerleri gereksinimin büyük bir bölümünü karşılayabilmektedirler. Bütün kuruluşlar ça-

Levent Şahverdi Arşivi

lışmaya başlayacakları zaman, dış ülkelerden tekstil ürünleri almaya gerek kalmayacaktır.

Çadır bezi, kâğıt, keramik ve cam endüstrileri geliştirildi ve çimento, gübre fabrikaları kuruldu. Şeker pancarı yetiştirilmesinden sonra, şeker fabrikaları açıldı. Madenciliğe büyük önem verildi. Kömür, linyit, bakır ve kurşun ocakları, Türk işçileri tarafından işletmeye açıldı. 1918 yılında 0,8 milyon ton olan kömür çıkarımı, 2 milyon tona yükseldi. Kömür ithalatı 0,6 milyon tondan 0,5 milyon tona indi ve Türk kömürü belirli ölçülerde satılmaya başlandı. Demir yatakları işlenmeye başladı ve demir endüstrisinin kurulması çalışmalarına başlandı. Bakır yatakları modernleştirildi ve kısa bir süre içinde Argama madeninin açılmasından sonra senelik 22.500 ton bakır elde edilmeye başlandı. Doğu Anadolu'da büyük bir krom fabrikası çalışır duruma getirildi. Doğu Anadolu'nun belirli bölgelerinde petrol sondajları yapılmakta. Trakya'da ve Güney-Doğu Anadolu'da petrol bulundu. Bu petrol yataklarının zenginliği hakkında henüz tam bir bilgi yok. Gelecek yıllarda ülkenin elektriğe kavuşturulması çalışmaları başlayacak. Bugünden kömür ile veya su ile işleyen bazı santraller açıldı. Türkiye endüstrisinin özelliği, ana endüstri dallarının devletin elinde olmasıdır. Halkın bazı para düşkünü, diktatör ticaret adamlarının eline düşmesini önlemek için, planlamalarda özel sektöre bilinçli olarak yer verilmedi.

Eğer Gazi Kemâl Atatürk, ülkenin ulaşım olanaklarını geliştirmemiş olsaydı, sanayileşme bu derece de ilerleyemezdi. Savaştan önce Türkiye'de 4.000 km. lik bir demiryolu bulunmaktaydı. Son 10 yıl içinde ortalama yarım milyar mark'a çıkan 2.000 km. demiryolu daha yapıldı, 1.000 km. de yapılmakta. Modern kara yol-

Levent Şahverdi Arşivi

ları hiç yoktu. 3.000 km. birinci sınıf yol yapıldı. 5.000 küçük veya büyük köprü inşa edildi ve 8.000 eski köprü tamir edildi. Telefon ve telgraf ulaşımı en uzak köşelere kadar gerçekleştirildi. Sahil gemileri devlet yönetimi altına girdikten sonra tonajlarını dört katına çıkardılar."

***

Almanya'nın önde gelen gazetelerinden **"11 Kasım 1938-Frankfurter Zeitung"**, başlıktan şu haberi veriyordu.

"Yeni Türkiye'nin Yaratıcısı Kemâl Atatürk Öldü"

"İsmine "Gazi" ve Türklerin Atası (Atatürk) gibi onurlu tanımlamalar yapılan Mustafa Kemâl'in ölümü ile Türk ulusu bugün erişmiş olduğu seviyeyi borçlu olduğu yegane kişiyi kaybetmiştir. Anadolu'nun ulusal bilincinden, "Boğazdaki Hasta Adam"ın yerine Anadolu'nun kalbinde doğan yeni, kuvvetli cumhuriyet, O'nun, bir tek kişinin yapıtıdır. Bizim tarihimizde, Türkiye'de olduğu gibi derinlere inen devrimlere rastlanamaz.

Dünya Savaşı'ndan evvel Osmanlı İmparatorluğu uluslararası politikada kargaşalıklara yol açmıştı. Organizasyon bozukluğu ve sınırları içinde yaşayan çeşitli halk topluluklarını baskı altında tutması dış ülkelerin tepkisine neden olmuştu. İstanbul kıskançlık içinde birbirleri ile çarpışan büyük devletlerin savaş alanına dönmüştü. Halife'nin can çekişmesinden ve Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra, Türkiye bilinçli olarak Anadolu'daki ana topraklarına çekilerek, gelişmenin ve Doğu Akdeniz ve Yakın Doğu Ülkelerinin barış sembolü bir ülke haline gelmiştir. Yaşamış olduğu ani ve kesin gelişim, Mustafa Kemâli'in yaşamı ile aynıdır. Bu gelişim çok yönlü karakterinin bir parçasıdır ve çalışma hızı onu sürekli olarak ileriye

Levent Şahverdi Arşivi

götürmüştür. Böylece kendi düşünceleri, halkının da düşünceleri haline dönüşmüştür.

Bir gümrük memurunun oğlu olan Mustafa Kemâl'in yaşamı başından beri hiç de kolay geçmemişti. Kendisini güçlü bir duruma götüren yolda beklemeyi, adım adım savaşarak ilerlemeyi acı bir şekilde öğrenmişti. Babasının erken ölümü, gencin belini bükmüş ve doğduğu şehir olan Selânik'ten ayrılarak, dayısının köyünde hayvanlara bakmak zorunda kalmıştı. Günün birinde Selânik'teki ortaokul kendisine kapılarını açmıştı. Kısa bir süre sonra kendine özgü düşüncelerinden dolayı bu okuldan ayrılarak, Selânik'teki Askeri Okulda uygun bir eğitim ortamı bulmuştu. 1906 yılında Mustafa Kemâl 23 yaşında Yüzbaşı olmuştu. Bağımsızlık sevdalısı davranışlarından dolayı önce hapse atıldı sonra Şam'a sürüldü. Herhalde Havran'da isyancı kabilelere karşı savaşırken, asker olarak ölmesi beklenmekteydi. Ama Kemâl ölmedi. Genç Türkler akımı ile ulusal düşüncenin uyanmaya başladığı 1908 yıllarında, Yüzbaşı Selânik'teki Ordu Kurmayına atandı. Etrafında kendisine bağlı küçük bir gurup toplandı. O küçük çevre içinde yapılan toplantılardaki konuşmaları, Anavatanı için kesin devrimleri ne derecede içten planladığını göstermektedir.

Devir, genç aktif subayların "İttihat ve Terakki" partisine girdikleri devirdir. Kemâl geçici olarak bu partinin kongresinin başkanlığını yapmıştı. Fakat parti gizli komitesinin kendisine yaptığı suikastlerden kurtulduktan sonra, partiden ayrılmıştı. Genç Kurmay Subay, askeri yetenek ve karakterinin sağlamlığı sayesinde, kendinden yüksek rütbeli subaylar üzerinde etki yapabilmiş ve birçok düşüncelerini kabul ettirebilmişti. 1911 yılında İtalya, Trablusgarp'ı geri aldığında, gönüllü olarak cepheye gitmiş ve Afrika'da Türk si-

Levent Şahverdi Arşivi

lahlarının başından beri bir şansı olmamasına rağmen, bir avuç asker ve subay ile çeşitli yollara başvurarak çarpışmıştır. (O sırada İttihat ve Terakki Partisi Hükümeti düşmüş ve muhalifler iş başına gelmişti.)

Birinci Balkan Savaşı sırasında Mustafa Kemâl, tekrar Mısır, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Romanya üzerinden dolambaçlı bir yol ile anavatana dönmüştü. Akıllı subay, savaşın "Genç Türkler" ve Sultan için kötü sonuçlanmasına hiç de şaşırmamıştı. Karşı savaşa geçen birkaç kişinin içindeydi ve Gelibolu'nun geri alınmasında kendisini göstermişti. Albay rütbesine yükseltilerek, barıştan sonra Sofya'ya askeri ateşe olarak gönderildi. O zamanlar sözünü sakınmayan, kararlı bir kişi olarak tanınıyordu.

Mustafa Kemâl daha Dünya Savaşı'nın başında, Türkiye'nin bu savaşa girmesine karşıydı ve bunu pek çok kez arkadaşlarına yazdığı mektuplarla onlara da iletmişti. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun bu adımı atmış olmasından dolayı, Kemâl için yalnız bu göreve hizmet etmek mecburiyeti kalmıştı. İstanbul'a dönmesinden sonra, Balkan Savaşı'nın sonunda, tekrar İttihat ve Terakki Partisini hükümete getiren Enver Paşa tarafından Generalliğe yükseltildi, ve kendisine Ordu Kumandanlığı verildi. Kemâl ülkede serpilmiş ve dağınık şekilde bulunan askeri birliklerden bir tümen meydana getirerek, General Liman von Sanders'ten de izin alarak kumandasını üstlendiği Gelibolu'ya geçti. Birçok askeri başarılardan sonra Başkumandanlığa yükseldi ve Anafartalar Zaferi'nden sonra bütün ülke O'nu İstanbul'un kurtarıcısı olarak kutladı. Çanakkale'de kendisiyle çalışmış olan Alman subaylar O'nu geçinmesi zor fakat kişisel cesaretini çeşitli durumlarda gösteren, fedakâr bir subay olarak tanımlamaktadırlar. İngiliz-Fransız saldırılarının

Levent Şahverdi Arşivi

geri püskürtülmesinde çok önemli bir konumu vardı. Ruslara karşı yaptığı çarpışmaları kaybeden Enver Paşa'nın karşıtları, O'nun kişiliğinde geleceğin liderini görmekteydiler. Ondan dolayı Anafartalar Zaferi'nden sonra Enver, bir fikir anlaşmazlığını bahane ederek, O'nu cepheden geri çekti ve daha sonrada uzaktaki Kafkas Cephesi'ne gönderdi.

Türkiye'yi felaketten kurtaracak bir ordunun başkumandanlığı Mustafa Kemâl'e verilecek yerde, o savaşın sonlarına doğru Suriye'deki ordunun başına gönderildi. Orada Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü yaşadı. Filistin'den geri kaçan ordunun perişan halini gördü. Kendi birliklerini düzenli bir şekilde kayıp vermeksizin geri çekti. Halep'in kuzeyinde son çarpışmayı yaptı. Oradaki son çarpıştığı yer, bugünkü Türkiye-Suriye sınırını çizmektedir. Ateşkes Antlaşması'ndan sonra, o zamanlar Adana'daki birliklerin başında olan Mustafa Kemâl, galip devletlere kayıtsız-şartsız teslim olmanın tamamen karşısındaydı. O zamanın Savaş Bakanı'na (Enver Paşa'ya) göndermiş olduğu telgrafı kamuoyu bugün bilmektedir. Kendisi Savaş Bakanı olmak istemekteydi. Böylece hükümeti kontrol altına alarak, ilerde daha iyi koşullar ve olanaklarla Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak istiyordu.

Ümidini kaybetmek istemiyordu. Ulusal Devlet'in kuruluşu sırasında, İmparatorluk zaten parçalanmış, devlet de, saltanat da çökmüştü. Fakat İstanbul ve Sultan bunun farkında değildi. Sultan, İtilaf Devletleri'ne sırtını dayadığı takdirde emniyette olacağını düşünüyordu. Kemâl nihayet Karadeniz kıyısındaki İngiliz-Fransız-Rum birliklerine karşı isyan edenleri yatıştırmak görevini Sultan'dan alma olanağı bulmuştu. İstanbul Hükümeti ve Sultan, ondan bu şekilde kurtulduğuna inanarak seviniyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden dört gün sonra, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Bu çıkış aslında Yeni Türkiye'nin doğuş saati idi.

Üç yıldan fazla bir süre ile esas planlarını gizli tutan bu kişi, ancak Sakarya Zaferi'nden sonra politik hedefine ulaşmak için ilk adımlarını atabilmişti. Savaş alanlarının kahramanından devlet adamı oldu. Zafere ulaştı, otoritesi kabul edildi. Zamanla küçük çarpışmalar içinde bulunan grupları disiplin altına sokarak, bir idare altında toplamayı başardı. Önce Erzurum'da ve Sivas'ta kongreler, sonra da Ankara'da Büyük Millet Meclisini topladı. 1 Kasım 1922 tarihinde sultanlık kaldırıldı. Kemâl, 6 Aralık günü bir partinin kurulacağını bildirdi. Lozan Antlaşması'ndan 14 gün sonra, 9 Ağustos 1923 tarihinde bu parti kuruldu. 13 Ekim 1923'te Ankara Başkent oldu. İki hafta sonra da Cumhuriyet ilan edildi. Gazi'den başka başkan olacak aday yoktu. Aynı zamanda Başbakan, Bakanlar kurulunun Başkanı ve Parti Başkanıydı. Muhalefetten bir milletvekilinin kendisine Devlet Başkanı'nın ve Parti Başkanı'nın aynı kişi olmaması konusundaki ricasına şöyle cevap vermişti:

"Ülkede yalnız bir politik parti var. Devlet Başkanı ve aynı zamanda Parti Başkanı olmak bana onur verir"

1923 yılı sonunda onun tarafında yaratılan Yeni Türkiye'nin devlet hukuku gelişimini tamamlamıştı."

Yazar "Reformlar" başlığı altında da Atatürk'ün şu sözlerine yer veriyor:

"Gazi, 3 Mart 1924'de Büyük Millet Meclisi'nde şu açıklamayı yapıyordu:

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı İmparatorluğu mantık dışı, parçalanıp dökülen dini temeller üzerine kurulmuş bir binaydı. Yeni Cumhuriyet'in sağlam temelleri ve bilinçli, bilimsel bir yapısı olacaktır. Halife ve Osmanlı hanedanı'nın artıkları ortadan yok olmalıdır. Eski dini mahkemelerin ve kanunların yerine modern, bilimsel sivil kanunlar getirilecektir. İmam-hatip okulları yerine dünya görüşüne açık devlet okulları açılacaktır. Din ve devlet birbirinden ayrılacaktır. Cumhuriyet nihayet bir dünya devleti olmalıdır."

Bütün bunları, gücünün sırrı olan sebatı ve direnci ile gerçekleştirdi. Çok kadın ile evlilik kaldırıldı. İsviçre Medeni Kanunu alındı, İtalya Ceza Kanunu Türk gereksinimlerine uyduruldu, fes yerine şapka geldi. Arap yazısı yerine Latin Alfabesine geçti. **Lâikliğin gerçekleşmemesi için elinden gelen her şeyi yapan bir halk için ilginç bir değişim.**

Temelinden yenilenen kültür politikasında, bütün gerçek dışı unsurlar dışlandı. O'nun devleti mirasa değer vermiyordu. Ekonomi yeniden organize edildi, kilometrelerce yeni demiryolu yapıldı, yeni endüstri kuruldu, köylere öncelik tanındı ve sönük bir pazaryeri olan eski Ankara Başkent yapıldı. Aynı şekilde, Kemâl Atatürk devletin dış politikadaki konumunu da emniyet altına almaya gayret gösterdi. Sovyetler Birliği ile yaptığı anlaşmadan sonra, Sadabad Antlaşması ile Irak, İran ve Afganistan'ı da birleştirdi. Montreux Antlaşması ile Çanakkale Boğazı'nın bağımsızlığını sağladı ve Fransa ile Sancak'taki Türk haklarını garanti altına aldı. Birçok biyografi yazarı, bu alışagelmemiş insanın nasıl yaratıldığı ve olağanüstü etkisini nereden kazandığı sorusuna cevap aramışlardır. Dış görünüşü basit bir şöhrete engel olacak çok şeye sahipti. Onu ulusunun lideri yapan güç, asker ruhlu halkının onun askeri ve politik yetenekleri-

Levent Şahverdi Arşivi

ne duyduğu hayranlık idi. Daima gerçekçi bir politika güden liderliği, asker bir insanın idare sistemi, Kemâl'in başarısının nedeni idi. Bunun böyle olduğunu kanıtlayan şu sözler Mustafa Kemâl' e aittir:

"Hükümet, tek gayesi ulusun varlığını ve bağımsızlığını ve sınırlarını korumak olan, sağlam temeller üzerine kurulmuş bir politika gütmelidir. Ne hayaller ne de duygular etki etmemelidir. Geçmişte bize bu kadar zarar veren rüyaları ve hayalleri bırakın. Biz bir tek prensip tanımaktayız. Bütün sorunları bir Türk'ün gözü ile görmek ve Türk çıkarlarını korumak."

O büyük bir miras bıraktı fakat bu mirasın içinde büyük görevlerde var."

Bu yazılanların hiçbiri Mustafa Kemâl Atatürk'e birer methiye değildi. Gerçekte Atatürk bunların hepsini hak ettiği gibi daha fazlasını da hak etmişti. Gerek Kurtuluş Zaferi gerekse Kuruluş Zaferi sadece ülkeyi bir baştan bir başa işgal etmiş düşmanlara karşı değil, **"Gaflet","Dalâlet"** ve hatta **"Hıyanet"** içinde olan iç düşmanlara karşı da kazanılmıştı. Asırlar boyu, vatanı kendi malı, halkı koyun, kendisini de çoban olarak gören bir zihniyete karşı kazanılan inanılmaz bir zaferdi. Karanlığı aydınlık, hurafeyi bilim, dini her kapıyı açan bir anahtarmış gibi gösterenlere ve **"Ben Tanrının yeryüzündeki gölgesiyim"** diyenlere karşı kazanılan bir mucizeydi. Ya bir bir nakış işlenir gibi yapılan reformlar demeti, bunların gerçekleştirilmesine Avrupa'da Avrupalı da inanamamıştı. Asırlar boyu, bilek kuvveti ile ayakta kalmış, son zamanlarında adı "Hasta Adam"a çıkmış, ordusu, savaşacak parası olmayan ama düşmanı çok olan, geri kalmış bir halk. Nasıl olur da, bu halk, 15 sene gibi, tarih sahnesinde bir gün bile sayılamayacak böylesine kısa bir zaman parçası içinde medeni ülkeler seviyesine çıkabilirdi? Ülke bir anda demir ağlarla örülür,

Levent Şahverdi Arşivi

eğitim de, kültür de ve hukuk alanında böylesine bir atılımı nasıl gerçekleştirebilirdi? Bunu kim ve nasıl gerçekleştirebilirdi?

Bunun cevabını gene bir Alman gazetesi veriyordu:

"Türk halkına en zor anında Tanrı tarafından gönderilen bu insanın adı Mustafa Kemâl Paşa'dır."

***

Avusturya'nın önde gelen gazetelerinden **"13 Kasım 1938-Wiener Neuste Nachrichten"** gazetesinin başlığı şöyle:

"Yeni Türkiye'nin Kurucusu Artık Yok"

"Türkiye Cumhurbaşkanı Kemâl Atatürk Perşembe günü saat 9.05'te öldü. Anayasaya göre Parlamento Başkanı Abdülhalik Renda Cumhurbaşkanlığı makamını üstlendi. Türkiye Parlamentosu Cuma sabahı yeni Cumhurbaşkanı'nı seçmek için toplanacak. Buradaki politik çevreler, Atatürk'ün ölümünden sonra iç ve dış politikada bir değişiklik olacağını düşünmemekteler. Atatürk'ün bir politik vasiyet bıraktığı sanılmaktadır. Hükümet yönetimini elinde tutan Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürk'ten sonra seçilecek kimse konusunda karar verecektir. Büyük bir olasılıkla General İsmet İnönü bu makama geçecektir. Atatürk ile aralarında fikir ayrılığı çıkana kadar uzun yıllar Başbakanlık yapmış ve Ekim 1937 tarihinde istifa etmişti.

Birçok savaşa katılan ve Başbakan olan İsmet İnönü, Atatürk ile birlikte "Beş Yıllık Plan" uygulamıştı. Bu konuda özellikle demiryolu ve karayollarının yapımı, Lâtin Alfabesi'nin getirilişi ve büyük kapsamlı eğitim çalışmaları sayılabilir. İnönü çeşitli zamanlarda becerikli bir diplomat olarak görev yapmıştır.

İnönü'nün yanı sıra şimdiki Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ta aday olarak görülmekte. Kendisi adaylığını isteme-

Levent Şahverdi Arşivi

mekte ve devlet adamı değilde, bir asker olarak kalmak istediğini söylemekte. 1920 yılında Mustafa Kemâl'e silah ve cephane yardımı yaparak, Sultan VI. Mehmet'e karşı yapılan Kemâlist Savaş'a katılmıştı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi dört yıl evvel özel bir kanunla, kişisel yapıtı modern Türkiye olan, parlak bir Kurtuluş Savaşı askeri olduğu kadar, ileriyi de gören bir devlet adamına, daha yaşarken ulusal kahraman olarak kutlanan bu kişiye "Atatürk", "Türklerin Atası" adını vermişti.

Genç Türkler devrimci akımı ile başlayarak, Dünya Savaşı sırasında Çanakkale'de, Filistin'de ordu kumandanlığı yapmış, 1918/1919 yıllarında çöküşün tam ortasında bütün dünyanın nefesini tutarak seyrettiği Kurtuluş Savaşı'nı başlatmıştı.

Silahkes Antlaşması koşullarına göre elde kalan savaş malzemesini toplayıp, İtilaf Devletleri'ne teslim edeceği yerde, geride kalan askeri birlikleri toplayarak, Anadolu'ya açılmıştı. Oradan ülkeyi, İtilaf Devletleri'ne ve İstanbul'daki zayıf hükümete karşı ulusal bir harekete geçmeye çağırmıştı. Kısa bir süre içinde yeni bir devletin temellerini atarak, 1920 yılında başkanlığına seçildiği Büyük Millet Meclisi'ni kurmuştu. Ulusal Kurtuluş Savaşı Yunanlılara, İngilizlere ve Fransızlara karşı başlamıştı. Üç yıllık bu savaşın sonunda Kemâl amacına ulaşmıştı. Türk Versayı olarak tanınan Sevr Antlaşması'nı o hiçbir zaman kabul etmemişti. Şimdi bu anlaşmada ortadan kalkmıştır.1923 yılında yapılan Lozan Antlaşması ile Ulusal Kurtuluş Savaşı belgelenmiş oluyordu.

Kurtuluş Savaşçısından kısa bir süre içinde, Asyalı Türkiye'yi Avrupalılaştırmaya ve Dünya devletleri arasında Türkiye'ye kuvvetli

Levent Şahverdi Arşivi

bir konum vermeye çalışan bir Devlet Adamı oluştu. Savaş öncesi Türkiye'sindeki duruma ters bir tempo ile çalışmalara başlanarak, ülkede düzen sağlandı. Yollar ve demiryolları yapıldı, endüstriler ve eğitim merkezleri kuruldu. Kemâl kamuoyu ve özel yaşamında radikal değişiklikler yapmaktan çekinmedi. Halk peçe, doğu tipi giyim, Arap yazısı gibi son derece eski alışkanlıkları bırakmak zorunda kaldı. Kemâl, devrimlerini Soyadı Devrimi ile noktaladı.

Bütün bunlar Türkiye'yi devrimler ile yenileyip, dışa karşı durumunu güçlendirmek için yapılmıştı. Atatürk dış politikasını da iç politikada yaptığı gibi, hedefini bilen ve enerjik bir şekilde yürütmüştür. Bu dış politika komşusu Sovyetler Birliği ile iki yönde gerçekleştirilmişti. Ön Asya ülkeleri ile dostluk bağları kuruldu. Türk-İslâm Dostluk Paktı olarak kuvvetli bir blok meydana geldi. Diğer taraftan da Balkan Ülkeleri ile politik ve ekonomik dostluk ilişkileri içine girildi. Türkiye Balkan Ülkeleri ile pakt yaptı. Kemâl kuvvetli ülke politikası oyunundan kendi ülkesine yarar sağlamayı da başardı. Dış politika konusunda, her şeyden evvel fanatik bir şekilde Türkiye'nin başka ülkelerden tamamen bağımsız olmasını ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı, uluslararası politikada da gerçekleştirmek istiyordu. Lozan'dan on üç yıl sonra Montreux Antlaşması ile Kemâl Atatürk Çanakkale'nin de bağımsızlığına ulaşmış oluyordu.

Türkiye tekrar kendi ülkesinin sahibiydi.

Ne var ki ağır bir hastalık, dirençli, dur durak tanımayan savaşçıyı yendi. Fakat Kemâl Atatürk, yalnız ülkesi ve halkı için büyük işler başaran insanlar içine değil, aynı zamanda çalışmalarının tam başarısını da görebilen nadir insanlar içine de girmektedir."

Levent Şahverdi Arşivi

Kemâl Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'na nasıl başladığını en güzel anlatanlardan biri de Alman Diplomat Konrad Joachim Schaub'dur. Olayları incelemekteki duru ve kıvrak zekâsı, olayları aktarırkenki tarafsızlığı Schaub'ın kaleminin ana hatlarını oluşturuyordu.

"15 Kasım 1938-Hamburger Nachrichten" gazetesinde Atatürk ile ilgili olarak yazdığı makalede de bu detayları görmek mümkündür. Schaub, yazısına şöyle başlıyor.

"General Kemâl Paşa, hemen İstanbul'a dönün..."

"Bu telgraf emrini 8/9 Temmuz 1919 gecesi Türk Savaş Bakanı Şakir Paşa, Mustafa Kemâl'e, Erzurum'a göndermişti. Teller suskun kaldı. Cevap gelmedi. İstanbul'da Savaş Bakanlığı'nda beş efendi, Mustafa Kemâl Paşa'dan gelecek cevabı boşu boşuna beklediler.

Ne olmuştu?

16 Mayıs 1919 günü, İstanbul Hükümeti ve Padişah Vahdettin Efendi tarafından, rahatsızlık verici bir tenkitçi ve tehlikeli bir muhalif olan, yenilmez Türk kahramanı Kemâl Paşa kurnazca bir düşünce ile Başkent İstanbul'dan uzaklaştırılmıştı. Anadolu'ya İtilaf Devletleri'nin istediği gibi Anadolu'nun silahsızlandırılması için gönderilmişti. Kendisine özel yetkiler verilmişti ama zayıf Sultan ve çevresindeki oyuncakları, onun bu yeni görevi sırasında Küçük Asya'da belki de "kahramanca öleceğini" ümit ve arzu ediyorlardı. Fakat bütün bu ümitler gerçekleşmedi. Tam tersine, altı hafta içinde General Kemâl Paşa Anadolu'da, İstanbul'daki kof sistemi yıkmak ile tehdit eden ulusal harekâtı başlatmıştı....

Sadrazam Damat Ferit'e, Kemâl'in çağrısı ulaştırıldı:

"İstanbul'daki merkezi hükümet artık görev yapacak durumda değil. Onun için bağımsız ve hür olarak karar verebilecek bir Millet Meclisinin kurulması gereklidir."

Levent Şahverdi Arşivi

Bu duyuru ile Kemâl Paşa bütün milliyetçi Türkleri Sivas'taki ilk Milliyetçi-Türk Kongresi'ne çağırıyordu. Bağımsız ve hür bir Türk İmparatorluğu kurmak istiyordu. İstanbul'daki Osmanlı sisteminin İtilaf Devletlerine karşı almış olduğu onursuz tutumdan dolayı son derece kızgındı.

Kemâl Paşa'nın bu çağrısı İstanbul Hükümeti çevrelerinde büyük bir fırtınaya yol açtı. Ama ne yazık ki, Küçük Asya'nın içlerinde bulunan bu "Kahramana ve karşı insana" hesap sorma olanağı yoktu. Ondan dolayı Büyük Vezir yeniden emir veriyordu:

"General Kemâl Paşa her çareye başvurularak geri getirilmelidir"

Bu telgraf emri böylece Erzurum'daki genç devrimciye gidiyordu.

Mustafa Kemâl telgrafı almıştı. Fakat İstanbul'daki efendileri, bu zararsız görünen telgrafın arkasındaki hileyi anlayacak kadar iyi tanıyordu. İstanbul'da güvenilecek arkadaşlar ne güne duruyordu? Şifreli olarak onlara yalnız bir kelime ile sordu:

"Niçin!"

Cevap aynı derecede kısa idi:

"Dikkat! Tehlike."

Savaş Bakanlığı'nda efendiler hala oturup, bir cevap bekliyorlardı. Nihayet Erzurum'dan haber gelir:

"Şu anda buradaki işimi bırakamam."

Generalin kaçamak cevabı, Savaş Bakanlığı'ndaki efendilerin sabrını taşırıyordu.

"Hemen gelmenizi emrediyorum" tegrafı Erzurum'a geliyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Fakat Kemâl'in bir saat sonra efendilere ulaşan cevabında yalnız bir kelime vardı:

"İmkânsız"

Bunun üzerine Sadrazam kendisi harekete geçiyordu. Kemâl'i İstanbul'a çekmek için kendisine telgraf ile İstanbul'da çok önemli bir mevki teklif ediyor.

Fakat Türk Generali Kemâl kendini satmıyor:

"- Benim en önemli görevim İstanbul'da değil Anadolu'dadır."

Böylece Türk Generali Mustafa Kemâl İstanbul'un emirlerine uyup, geri dönmeyeceğini ispat etmiş oluyordu.

Osmanlı idari sistemindeki bu ciddi durumdan dolayı gece yarısı Sultan VI. Mehmet uyandırılıyor ve acele olarak harekete geçmesi isteniyor. Fakat Sultanının çağrılarını da Kemâl duymazlıktan geliyor. Baygınlık derecesindeki bir öfke ile Sultan bağırıyor:

"Kendisine onu ilk ağaca astıracağımı bildiren telgrafı çekiniz!"

Fakat Sultan, bu sözlerle Kemâl Paşa'yı hiçbir şekilde İstanbul'a geri çekemeyeceğini bildiği için, bu emrini şimdilik geri alıyor.

Ve General şu onurlu sözleri ile geri dönmeme kararında direniyor.

"İmparatorluğumuza bağımsızlığını ve hürriyetini sağlamadan, Anadolu'dan ayrılmayacağıma yemin ettim!"

İstanbul'da, Sultan ve çevresindekiler ile birlikte, Kemâl Paşa'yı hangi hile ile geri çekebileceklerini düşünürken, Mustafa Kemâl Paşa subayları ve askerleri ile birlikte Erzurum'daki Milliyetçi Türk Karargahı'nda ne yapacaklarını konuşuyorlardı. Verilen karar tek ve açıktı:

Levent Şahverdi Arşivi

9 Temmuz sabahı alaca karanlıkta Erzurum ile İstanbul arasında iki telgraf karşılaşıyordu.

Erzurum'dan çekilende şunlar yazıyordu:

"Türk Ordusundan ayrılıyorum.

General Mustafa Kemâl"

Diğeri ise İstanbul'dan geliyordu:

"Ordudan atıldınız.

Padişah VI Mehmet"

Aynı sabah Sultan bildiriyordu:

"Mustafa Kemâl Paşa ölüme mahkum edilmiştir!"

Fakat Sultan tarihin çarkının dönmesini bunun ile de önleyemeyecekti.

Mustafa Kemâl Paşa 8 Temmuz'u 9 Temmuz'a bağlayan gece köhnemiş İstanbul sisteminden ayrılmış ve Türk Devleti'nin bağımsızlığı ve hürriyeti için savaşını başlatmıştı. Bu konuda her şeyden evvel önünde ordu ve Türk gençliği vardı. O garip geceden sonra uzun ve güçlü bir mücadele ile ölümüne kadar Cumhurbaşkanlığı'nı yaptığı Türkiye'yi kurmuştu."

***

Kurtuluş ve Kuruluş Savaşları'nı günü güne izlemiş ve bir diplomat olarak uzun yıllar Türkiye'de bulunmuş olan Graf Storz, **"17 Kasım 1938-Neue Züricher Zeitug"**, günü şu nefis makaleyi yayınlıyordu.

"Türkiye Cumhuriyeti'nin Yaratıcısı" başlıklı yazısında, İtalyan diplomat şöyle diyordu:

"Kemâl Atatürk tarihte tek bir olaydır. Bugüne kadar ilk önce

Levent Şahverdi Arşivi

yapıtını ortaya çıkaran, sonra onu barış içinde geliştiren, tamamlanmasını yaşayan, şöhretinin ve gücünün zirvesinde Türk halkını büyük acılara düşüren tabii bir ölüm ile hayattan ayrılan tek devlet adamıdır. O'nun ile kıyaslandığı zaman bir Cromwell'in, bir Washington'un, bir Bonaparte'ın, bir Cavour'un, bir Bismark'ın yaşamları ne kadar kısa ve önemsiz kalmaktadır.

Eski İslâm bölgeselliğinin yerine Türk vatanseverliliğinin uyanışı, Kemâl'in politik yükselişi ile birlikte olmuş ve hemen hemen yapıtının özüne işlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu'nda da olduğu gibi bir milliyetçiliğe sahip değildi. Ancak 19.Yüzyılda Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya arkası arkasına Osmanlı İmparatorluğu'ndan koptukları zaman, Anadolu Türkiyesi, Türk İmparatorluğu'nun merkezi olmaya başlamıştı. 20. Yüz yılın başında, Anadolu edebiyat açısından da zengindi. Şöyle ki, Kemâl'in okuduğu Selânik'te, Diyarbakır'dan gelen Ziya isimli bir Türk tarafından "Arınmış Türk dili" propagandası yapılmaya başlandı. Bu kişi Kuran'ın Arapçadan Türkçeye çevrilmesini ve cami duvarlarındaki bütün Arapça yazıların kaldırılmasını istiyordu. O zamanlar son derece genç bir diplomat olarak Türkiye'de bulunuyordum. Daha sonraları Kemâl'i daha yakından tanıma fırsatı bulduğumda, ileriye dönük açıklamalarına hiç de şaşırmamıştım. 1904/1905 yıllarında şeytanca diye görülen bu düşünüş, Mustafa Kemâl'in hayranlığını uyandırmıştı.

Mayıs 1919 tarihinde Lord George ve Clemenceau'nun kabulü ile Wilson, Yunanlılara İzmir'i işgal etmeleri yetkisini verdiği zaman, belki de hayatının en ağır hatasını yapıyordu. O sırada Çanakkale kahramanı genç Kemâl, İstanbul'da hiç kimsenin düşünemeyeceği bir karar veriyordu:

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye, Yunanistan'a, gerektiğinde bütün İtilaf Devletleri'ne karşı direnmeliydi. Doğuştan iyi bir konuşmacı olan Kemâl, Samsun'da bir camide Türk halkını savaşa çağırdı. Yapmış olduğu bu konuşma sekiz gün içinde İslâm ülkelerinde şaşılacak bir şekilde çabuk yayılan haberlerde olduğu gibi, Türkiye'deki bütün camilerde ezbere tekrarlandı. İstanbul'da Sadrazam beni arayarak, şöyle dedi (O zaman ben İtalyan Baş Komiseriydim):

"O'nu takdir ettiğinizi ve O'na sempati ile baktığınızı biliyorum. Ama o bir delidir. O'nu kurtarmak gerek. Sultan geri dönmesi için emir verecek. Döndükten sonra kendisini İtalya'ya göndermemize izin verirmisiniz?"

Böylesi mantıksız ve saçma bir saplantının sonucu sorulan bir suale nasıl cevap verebilirdim, güldüm. Sadece:

"O dönmez" diye cevap verdim.

Ve yaşlı Damat Ferid'in gözlerinde korku ve hayranlığı aynı anda okudum. O anda hiçbir Türk'ün o genç devrimciye karşı çıkmayacağını anladım. Öyle de oldu. Kemâl'in ufku büyüdükçe, daha çok sayıda Türk ona katıldı.

Kemâl'in zaferleri, Yunalıların yenilgisi ve İtilaf Devletleri'nin diplomatik yenilgisi tarihe geçmiştir. Bu konuda bir yazı değil, bir kitap yazılmalıdır. Burada yalnız Kemâl'in süreli başarılarının benim açımdan sırrının ne olduğuna değinmek istiyorum. Kemâl'in metodu ile diğer savaş sonrası diktatörler çoğunlukla prestij politikalarını korumak gereksinimi içinde olduklarından, kendi felâketlerine giderler. Yalnız Kemâl Atatürk eski Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu Arap bölgelerine de sahip olmayı düşünmemiş ve bu düşünüşü ile ilgili olarakta sözünü tutmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Kemâl Atatürk ile Chrenaika'daki Araplar konusundaki konuşmamız, uluslararası anılarımın içindedir. İstanbul'da Baş Komiser olarak savaş sırasında Bursa'ya kaçan Senussi'lerin lideri ile Libya'ya geri dönmesi konusunda konuşmuştum. İtalyan hâkimiyetini kabul etmeleri halinde, kendilerine ileride otonom olabileceklerini söylemiştim. Ahmed el Senussi boyun eğmeye hazırdı. Fakat İslâm Dünyası'ndaki olağanüstü bağlılıktan dolayı, Kemâl'in bu işimi önlemeyeceğinden emin olmak istiyordum.

Kemâl bana cevap verdi:

"Nasıl doğru buluyorsanız, öyle hareket ediniz. Görüşmelerinizin başarısından son derece memnunum. Arapların adını artık duymak istemiyorum. Türk hâkimiyetini Araplar üzerinde tutma çabaları, kuvvetimizin yıpranmasının nedenlerinden biridir."

Daha sonraları da, Türkiye'de her şey yapabilecek durumda olduğu zaman da, düşüncesini değiştirmedi. Onun yanı sıra kendisine öneriler geldi.

Osmanlı İmparatorluğu, Halifeliği ile zamana uygun olmayan bir dünya politikası gütmüştü. Kemâl, ülkesinin bağımsızlığının ve hürriyetinin en güçlü garantisinin, sınırlar ötesindeki karışık işlerle uğraşmamak olduğunu biliyordu. Fetihçi bir ulusun çocuğu olmasına rağmen, sınırlar ötesi toprak ele geçirmenin her zaman yararlı değil, sakıncalı olabileceğini hatta bazen da bir devletin çöküşüne yol açabileceğini görmüştü. Kemâl'in büyüklüğü, Sultan'ın Türkiyesi'nin geri kalmış, Asya ile Avrupa arasında belirsiz bir kadere terk edilmiş bir ülke olduğunu görmesidir. İkincisi ise Türkiye Cumhuriyeti'ni, Anadolu'da bir kuvvet haline getirdikten sonra, bir yanda

Levent Şahverdi Arşivi

ilerlemenin bir faktörü diğer yanda da Asya satranç tahtasında çok önemli bir güce çevirmeyi başarmasıdır.

Yeni Türkiye'nin artan saygınlığını, yapmış olduğum Asya gezileri sırasında çok kez hükümetlerden, başkentlerden ve köydeki halktan saptadım. Her şey yalnızca ama yalnızca Kemâl'in yapıtıydı. Dünyanın en ücra köşelerinde bile bu devrimciye, belki de ilk kez olarak, bir savaş kahramanından bin kez daha fazla hayranlık duyuluyordu.

Dışardan bir bakış, Atatürk ile diğer savaş sonrası devlet adamları arasındaki farkı göstermektedir. Türkler, Kemâl Atatürk'e demokrasinin bütün formlarını koruduğu için teşekkür borçlular. Doğuda uzun süre yaşayan bir kişi, bütün hâkimiyeti elinde tutan Abdülhamit zamanında bile, Türklerin eşitlik prensibine ne kadar bağlı olduklarını bilir. Sadrazam Ferit Paşa'nın bana 1909 yılında Kâzım Paşa'daki konağının bahçesinde anlattığı, saraya gelip Sultan'dan bir ricada bulunmak isteyen Konyalı bir köylünün hikâyesi halâ kulaklarımdadır. Köylü, Sultan'ın vezirleri ile olduğu ortama kadar girmeyi başarmış. Köylü sormuş:

"Hanginiz Hünkâr?"

Türklerin içindeki en büyük ferdiyetçi ve fanatikçe ilerlemek isteyenler bile, Asyalıların kendilerini hiç yanıltmayan içgüdüleri ile Atatürk'ün devlet adamlığının yegâne amacının, Türkiye'ye yeni bir can vererek, Doğululuktan kurtarmak olduğunu bilmekteydiler.

Bana kendisi:

"Benim diktatörlüğümün tek bir gayesi var. O da Türkiye'de bir daha diktatörlük olmamasıdır" demişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Batı Avrupa'da bu cümle bir paradoks gibi görünmüştü ama Boğaziçi kıyılarında öyle görülmemişti"

Dünya bu büyük insanın arkasından, Türkiye Türk halkı ile birlikte ağlamaktadır. Niçin ne yapmıştır da bütün bir dünya bu kahraman yaşarken ona saygı duymuş, ölümünde de bu denli üzüntü ve acı duymuştur. Bunun cevabını Graf Storz'un tek cümlesinde bulmak mümkündür:

"Kemâl Atatürk tarihte tek bir olaydır."

Evet, İngiliz Başbakanı Lloyd George, büyük Türk zaferinden sonra görevinden istifa ederken Mustafa Kemâl ile ilgili olarak ne diyordu:

"Mustafa Kemâl'in dehasına karşı elden ne gelirdi!"[31]

Şimdi bu **"Dahi"** son yolculuğuna çıkıyordu.

***

Avusturya'nın **"20 Kasım 1938-Neue Freie Presse Wien"** gazetesi, August E. Teiber imzası ile cenaze töreni hakkında şunları yazıyordu:

"Boğaziçi kıyısındaki beyaz, parlak Dolmabahçe Sarayı'nın büyük salonunda Atatürk'ün naşı Çarşamba gününden beri durmakta. Yüksek rütbeli subaylar nöbet tutmaktalar, katafalkın her iki tarafında Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı okunu temsil eden altı tane meşale yanmakta. Sabah saat 10'dan, gece yarılarına kadar büyük bir matem içinde olan halk, liderlerini sessizce ziyaret edip, Türk bayrağına sarılı naaşı önünde eğilip, gitmekte. Sessizliği, bu kayıptan dolayı duyulan acının sinir sistemini aşmasından dolayı arada

[31] D.Ö.K.K.A.G., Atatürk Araştırma Merkezi, Prof. Dr. Utkan Kocatürk, s. 310.

Levent Şahverdi Arşivi

sırada duyulan hıçkırıktan başka hiçbir şey bozmamakta. Cumartesi sabahı caddeden geçen birliklerin adım sesleri, atların nal tıkırtıları ve top arabalarının gürültüsü bu sessizliğin içinde kaybolup gidiyor. Kilometrelerce uzunluktaki cenaze alayı, Boğazın kıyısındaki yoldan ilerleyerek, Galata Köprüsü üzerinden Saray'ı ve oradan da denizi aşarak, tren yolu ile Ankara'ya ulaşacak. Saat 9'a gelirken, Sarayın büyük çift kapısı açıldı ve 12 Generalin omuzlarında kıymetli naaş dışarı taşındı ve caddeyi açmak için önünden polis grupları geçmekte. Zira yüz binlerce kişi yolun her iki tarafından bu tarihi olayı görmek için öne geçmeye çalışmaktalar.

Kısa ve kati komutlar bu Kasım sabahının sessizliğini bozmakta. Mızraklı süvariler yürümeye başlıyorlar, piyadelerin ayak sesleri duyuluyor, yürüyüşe geçen askerleri topçular izliyor, onun arkasından denizciler geliyor. Uçsuz bucaksız çelenklerin arkasından, Türk bayrağına sarılı naşı taşıyan top arabası gelmekte. Her iki tarafında altışar General yürümekte. Halk topluluğu tarifsiz bir acı içinde, kıymetli varlıklarını son yolculuğuna götüren topluluğa bakmakta. Top arabasının arkasında elindeki siyah bir yastık üzerinde Atatürk'ün askerlik hayatında kazanmış olduğu madalyaları taşıyan bir General ağır ağır ilerlemekte. Madalyaların ortasında, onu savaş kahramanından Devlet Başkanı yapan, Kurtuluş Savaşı'nda almış olduğu madalyası durmakta. Az sayıdaki aile fertlerinin arkasından, Başbakan, Parlamento üyeleri, İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı, Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanları, İstanbul'daki Konsoloslar, protokole ait kişiler, üniversite öğrencileri, askeri okul öğrencileri, izciler vs. gelmekte. Bir topçu birliği ile son bulan bu alayı büyük bir halk topluluğu izlemekte.

Levent Şahverdi Arşivi

İskelede on iki General Atatürk'ün naaşını top arabasından alarak, omuzları üzerinde Haydarpaşa önlerinde bekleyen Yavuz Zırhlısı'na-Bir zamanlar Goeben'e- götürecek olan destroyere taşımaktalar.

Tabut Yavuz'a taşındıktan sonra topatanların altına yerleştirildi ve denizciler nöbeti devraldılar. Yavuz Marmara Denizi'nin mavi sularında yol alırken, diğer savaş gemileri de kendisine eşlik ettiler. Prenses Adaları'nın önünden geçerek, Gölcük askeri limanına doğru yavaş yavaş ilerlemeye başladılar. Uçaklar Yavuz'un üstünde uçmakta ve her 15 dakikada bir top atışı yapmakta. Almanya'da yeni yapılan yolcu gemilerinden biri de resmi davetlileri taşımakta. Türk filosunun denizaltıları ve destroyerleri amiralleri ve yüksek rütbeli subayları ile konvoya iştirak etmekteler.

Türk savaş filosunun her birliği sıraya girmiş ve Yavuz geçerken selâm atışında bulunuyordu. Yabancı savaş gemileri, bir Alman zırhlısı olan "Emden", bir İngiliz zırhlısı, bir Fransız destroyeri, Romanya, Yunan, Sovyetler Birliği gemileri toplanmışlar ve kısa bir süre için Yavuz'a eşlik etmekteler.

Yavuz demir atarken, güneş de batmaya başladı. Bir denizaltı, Atatürk'ün tabutunu karaya ulaştırmak için, Yavuz'a yanaştı. Aynı şekilde seremoni ile tabut bir top arabasına yerleştirildi. İzmit istasyonunda onu Anadolu'ya son yolculuğuna çıkaracak olan özel tren hazır beklemekte. İçine tabut yerleştirilen vagon iki büyük bayrağa sarılmış ve çiçekler ile donatılmış. Başkent'e doğru başlayan yolculukta altı subay nöbet devraldılar. Trenin etrafında toplanan acılı kalabalık büyük liderlerine sevgilerini ve saygılarını dile getirmeye çalışırken, bütün her çeşit askeri kıtalar saygı duruşunda bulun-

Levent Şahverdi Arşivi

maktalar. Trenin diğer vagonlarında, Ankara'dan İstanbul'a gelen diğer önemli kişiler var.

Yavaş yavaş çöken akşam karanlığında tren hareket ederek, ertesi sabaha kadar yol boyunca meşaleler ile bekleyen halkın arasından yoluna devam etti. Anadolu'nun her yerinden gelen köylüler, en azından büyük kurtarıcılarını ve koruyucularını son olarak Anadolu topraklarına taşıyan treni görebilmek, ona saygılarını, sevgilerini gösterebilmek için bütün bir yol boyu hüzünle gelecek olan treni bekliyorlardı. İçlerinden çoğu düşman işgalinden kurtulmak için Kemâl Paşa'nın kumandası altında kanlarını döken gazilerdi.

Böylece bu yolculuk, onun tarafından kurtarılan topraklar üzerinde kahramanın ikinci fakat son zafer yolcuğu idi."

Kitabımı şimdiye kadar hiçbir yerde yayınlanmamış olan, kahraman asker, büyük düşünür, uzak görüşlü devlet adamı Mustafa Kemâl Atatürk'ün, ölümünden çok kısa bir zaman önce yazdığı ve içeriği mükemmel bir hayata ve görkemli bir başarıya, bir geri bakış olan yazısı ile noktalıyorum.

Mustafa Kemâl Atatürk'ün politik vasiyeti olarak ta isimlendirilebilecek olan bu yazısını, vatan ve millet sevgisini her şeyin üstünde tutarak siyaset yapmak isteyecek olan genç nesiller, bu öğütleri çok dikkatle okuyun.

Bir ders niteliğinde olan bu vasiyette Atatürk şöyle diyor:

"Filozofların hayatın anlamı konusundaki düşüncelerini görmek için birçok kitap okudum. Bazıları kötümserdi ve diyorlardı ki:

"Biz hiç olduğumuzdan ve tekrar hiçe döneceğimizden dolayı, sevinecek bir nedenimiz yok ve bu dünyadaki kısıtlı hayat süremiz içinde mutlu olmamız olanaksız."

Levent Şahverdi Arşivi

Sonra daha bilgili kimseler tarafından yazılmış başka kitaplar okudum. Onlar:

"Son, bir hiç olduğundan dolayı, yaşadığımız sürece neşeli ve mesut olalım", demektedirler.

Ben, şu koşul altında sonuncu tanımı kabul eden bir insanım: Eğer bir kişi bütün insanlık için kendisinin tek bir kişi olduğunu sanıyorsa, bu şanssızlıktır. Bu kişinin fertçi olarak bir gün batacağı ve ortadan kaybolacağı açıktır. Mutlu bir yaşam için, kendimiz için değil, bizden sonra gelecekler için çalışmak gereklidir. Aklı başında bir insanın başka bir türlü düşünüp, hareket edeceğini düşünemem. Hayatta tam neşeli ve mutlu olabilmeğe, yalnız gelecek nesillerin varlığı, onuru ve mutluluğu için çalışmakla erişebilinir.

Ve bu şekilde hareket edilirse, insan kendi kendine:

"Gelecek nesiller gerçekten benim çabaladığım ve arzu ettiğim gibi mi her şeyi kavrayacaklar ve yapacaklar?" sorusunu sormaz.

Her zaman söylemişimdir, en mutlu insanlar, yaptıkları işlerin gelecekte söylenmesine veya bilinmesine önem vermeyen insanlardır. Herkesin çok severek yaptığı bir iş vardır. Bazıları güzel bir bahçede çalışmaktan ve çiçeklere bakmaktan hoşlanırlar. Diğerleri de insanları yetiştirmeyi daha önemli bulurlar. Bahçesindeki çiçekleri seven bir insan, onlardan bir teşekkür bekler mi? İnsanları yetiştirmeyi kendisine görev edinmiş bir kişi de aynı şekilde hareket etmelidir. Sadece böyle düşünen ve teşekkür beklemeden çalışan bir insan, ülkesi, halkı ve onların geleceği için iyi ve faydalı bir şey yapabilir.

Ülkesinin ve halkının mutluluğundan fazla kendisini düşünen bir insan, ikinci derecede bir insandır. Kendilerinin en değerli şey

Levent Şahverdi Arşivi

olduğuna ve ülkesinin ve halkının varlığına kendi kişiliklerine bağlı olduğunu düşünenler, sonunda halklarının mutluluğu için hiçbir şey yapamazlar. Sadece kendisini ve etrafındakileri düşünmeden ilerisi için çalışan bir kişi, halkının gelecekteki mutluluğu ve kalkınması için gerekli zemini hazırlayabilecektir. Kişinin kendisinin yok olmasından sonra, yaşamın ve kalkınmanın biteceğine inanmak, en büyük yanlıştır.

Bu bütün halklar ve bütün insanlar için geçerlidir. Günümüzde bütün milletler dünyadaki herhangi bir başka millet ile ilişki içinde olduğundan veya en azından bu yolda olduklarından dolayı, sanki dünyada yalnız yaşıyormuş gibi, yalnız kendi halkının varlığını ve mutluluğunu düşünmek yetmez. Dikkati bütün halkların ve milletlerin de barışına ve gelişmesine çevirmek gerekir. Çünkü diğer ülkelerin memnun olması, sonuç olarak kendi halkımıza yararı olur. Milliyetçiliğin kapsamında, dünya üzerindeki herhangi başka bir halkın tehlikeye sokulabileceği veya kısıtlanabileceği, olduğunu düşünmek, büyük bir hatadır. Eğer hür halklar arasında barış, uyum ve anlayış olmaz ise, bu yönde ne kadar çalışılırsa çalışılsın, kendi ulusunun da barışı güvence altına alınamaz. Sevdiğim halka, böyle düşünmesini sağlık veririm.

Halklarının lideri olan erkekler, gayet tabii ki her şeyden önce, ülkelerinin güçlülüğü ve etkinliği için, huzurlu bir yaşam istemektedirler. Fakat diğer halklarında gelişimini göz önüne almalıdırlar. Dünyada olanlar, bu düşüncemizin doğru olduğunu her seferinde göstermektedir. Çünkü dünyanın bir başka köşesinde olan ve bizimle ilgisi olmadığını düşündüğümüz bir olay, günün birinde bizim için son derece önemli olabilir. Türkiye ve dostları güçlüdür. Başka bir yerden gelecek bir kötülükten korkmamız gerekmez ve

Levent Şahverdi Arşivi

bundan dolayı dünyaya, sakin bir gözlemcinin gözleri ile bakabiliriz. Fakat hiçbir zaman:

"Dünyanın o veya bu köşesindeki güçlüklerden bana ne" diyemeyiz. Tam aksine, böyle bir sorun ortaya çıktığı zaman, sanki içindeymişiz gibi, bütün dikkatimizi oraya çevirmeliyiz. Herhangi bir olay bizden ne kadar uzakta olursa olsun, her zaman bu prensip ile hareket etmeliyiz. Ancak bu şekilde insan, halkını ve hükümetini tehlikeli bencillikten koruyabilir. Gayet tabii olarak halkımız ile ilgili konular ilk sırada gelir ve kendi ulusal yararlarımız, dünyadaki bütün diğer çıkarlardan daha önemlidir. Fakat ondan sonra dünya ve bütünlüğü ile ilgilenmeliyiz.

Küçük bir örnek vermek istiyorum: Ben bir askerim. Dünya Savaşı sırasında bir orduya kumanda ediyordum. O zamanlar Türkiye'de başka ordular ve başka kumandanlar da vardı. Ben sadece kendi ordumla ilgilenmiyordum. Diğerlerinin de ne yaptığı beni ilgilendiriyordu. Günün birinde, uzak bir cephedeki birliklerin hareketi ile ilgili olarak yaverim bana şöyle sormuştu:

"Sizin ile alâkası olmayan şeyler ile uğraşıp, neden kendinize gereksiz iş çıkarıyorsunuz?"

Kendisine:

"Diğer orduların nerede ve nasıl olduğunu bilmeden, kendi orduma nasıl kumanda edebilirim?" cevabını verdim.

Bir halka liderlik yapan ve hükümet idare eden bütün herkes, bunu düşünmelidir"[32]

32 Hamburger Tageblatt, 10 Aralık 1938, Alman Basınında Atatürk Ve Türkiye Cumhuriyeti, S. Eriş Ülger, s. 280.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

SEVGİLİ GENÇLER!

Avrupa Basını'nın ve Avrupalı Devlet adamlarının Atatürk hakkında yazdıkları ve söyledikleri ne kadar gerçekse, Gazi Mustafa Kemâl'in gelecekle ilgili söyledikleri de, bir vasiyetten bir dilekten çok öte, vatanını ve milletini her şeyin üstünde seven ve düşünen, ileri görüşlü bir devlet adamının olmazsa olmazlarıdır.

Bu sözler, asırlar boyu bir sülalenin kulu haline getirilmiş, sadece savaş sırasında hatırlanmış, her türlü çileye katlanmış, yoksul ve imkânları olmayan Anadolu halkının geçmişte yaşadığı acıları, gelecekte bir daha yaşamaması için söylenen sözlerdir.

Özellikle de, İmparatorluğun çöküşü ile mali ve ekonomik sıkıntıların başlamasından sonra halkın günlük yaşamını yönlendiren softaların, devlet idaresinde de sarıklıların bir daha ülkenin kaderinde rol almalarına, çağ dışı zihniyetin bir daha devletin tepe noktalarına gelmelerine engel olunması için söylenen sözlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Avrupa Basını ve Avrupalı devlet adamları Atatürk'ten, Türk Kurtuluş ve Kuruluş savaşından böylesine övgü ile bahsederken, Doğu âlemi, Arap ülkeleri bu "Türk Mucizesi"ni nasıl yorumlamışlar, bu mucizeye nasıl bir katkıda bulunmuşlar? Tarih boyunca Osmanlının nimetlerinden istifade etmiş, onun ekmeğini yemiş olan Arap dünyası, bu savaşa sadece kayıtsız kalmamış, Mustafa Kemâl'e karşı Padişah-Halife taraftarı hurafe ve safsata artıklarına kol kanat germiş, gerektiğinde İngilizlerle iş birliği yaparak gencecik vatan evlatlarını arkadan hançerlemiştir.

Yukarıdaki nedenlerledir ki, Gazi Mustafa Kemâl gerek Kurtuluş gerekse Kuruluş mücadelesi içinde ne Doğu'ya ne de Doğulu'ya bu mücadele içinde ne yer ne de yüz vermemiştir.

Atatürk için Batı daima gelecek, Doğu ise hep geçmiş olarak kalmıştır.

Mustafa Kemâl Atatürk, bütün bu gerçeklerin ışığı altında bir bir devrimlerini gerçekleştirirken lâiklik ilkesini, kurduğu devletin temel taşı haline getirmiş ve uygarlık yolunda halkı ile birlikte emin adımlarla ilerlemiştir.

Bu aydınlık yolda, ne sözde din adamlarının öğüt ve tavsiyelerine ne de Allah'ın yerdeki gölgesi olduğunu iddia edenlere yer vardır. Bu yol ilmin ve bilimin tükenmez ışıkları ile aydınlatılmış, Türk ulusunu uygar ülkeler seviyesine çıkaracak olan yoldur.

Anayasa Mahkemesi geçmiş Başkanı Sayın Yekta Güngör Özden'in, kitabın son sözünde betimlediği gibi:

"... aydınlanmanın ve uygarlığın gücü olan lâiklik, Atatürk ilkelerinin en önemlilerindendir."

Levent Şahverdi Arşivi

Sevgili Gençler!

Yukarda okuduklarınız, tarih boyunca hiçbir asker, hiçbir devlet adamı ve hiçbir kahraman için yazılmamış ve söylenmemiş sözlerdir. Hele bu sözler, savaş alanında mağlup edilmiş olanların temsilcileri tarafından söylenmiş ve kaleme alınmışsa, yazılanların değeri çok daha yücedir.

Tarih, ölümünden bu yana onlarca yıl geçmiş olmasına rağmen, ülkesi insanı tarafından böylesine özlemle anılan, sevgiyle aranan ve başının her sıkıştığı zaman gelmesi umut edilen ve dilenen Atatürk gibi bir lideri yazmıyor..

Mazlum ülkelerin semalarına baktığımız zaman Mustafa Kemâl adı bir bayrak gibi dalgalanmakta ve o ülkelerin insanları tarafından da Gazi, büyük bir özlemle ve sevgiyle anılmaktadır.

Gazi Mustafa Kemâl Atatürk Türk ulusunun gurur kaynağıdır. Türk insanı ebediyete akıp giden her yıl, onu daha büyük özlemlerle, daha büyük sevgilerle anacak ve arayacaktır. Türk ulusu böyle bir dâhiye sahip olmanın hazzı ile ne kadar iftihar etse azdır.

Hiç şüphe edilmemelidir ki, nesilden nesile yetişecek olan Atatürkçü gençler, Gazi Mustafa Kemâl Atatürk'ün düşüncelerini ve eserlerini, bir sanatkar titizliği ile koruyup, kollayıp, sonsuza kadar yaşatacaktır.

S.Eriş Ülger

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

SON SÖZ

"Avrupa Basınında Atatürk ve Zafere Giden Yol" adlı yapıt, özellikle bu konularda yaptığı çalışmalarıyla tanıdığım S.Eriş Ülger'in genişletip yenileyerek insanlığın yararına sunduğu bir kaynaktır.

Örnek bir insanın destan olan yaşamını, tarih hazinesi ve eşsiz doğa güzellikleriyle ilgi çeken bir ülkeyi tanıtmak, dostluk ilişkilerine övülecek bir katkıdır. Ulusların birbirlerine yaklaşıp kaynaşmasında, insanlığın ortak değerlerinde ve insanlığa mal olmuş yüceliklerde birleşmek erdem sayılacak bir olgudur.

Tutsaklığa karşı savaşıp utku kazanarak vatan kurtaran, toplumu ümmet durumundan kurtarıp ulus düzeyine getirerek çağdaş devleti kuran, bağnazlıkları yıkıp karanlıkları yırtarak devrimleri başaran Atatürk, varlığının simgesi niteliğiyle yalnız Türk Ulusu'nun değil, evrensel kişiliğiyle tüm insanlığın değeri olan bir bü-

Levent Şahverdi Arşivi

yüktür. Bağımsızlık atılımlarının önderi, hukuksallık ve demokrasi aydınlığının ulusal öncüsü, kendisini ulusuna ve ülkesine adamış saygın devlet adamı, Türkiye'yi Türkiye yapan ilkelerin kaynağıdır. Özgürlük ve ulusal egemenliği kurumlaştırarak Türkiye Cumhuriyeti'ni sonsuza değin yaşatacak gücün ocağıdır.

Bağımsızlık ve özgürlük onun karakteridir. Gerçeklerin korkmadan konuşulmasını isteyen O'dur.

Kültürü cumhuriyetin temeli kılan odur.

Her gün doğrulanan, özdeyiş içerikli sözleriyle yarınlarımıza giden ışıklı yolları çizen Atatürk, dünyanın her yerinde tanınmış, yabancı ülkelerin devlet büyükleri, düşün, sanat, siyaset adamları ve askerleri tarafından övgüyle anılmıştır. Time Dergisi 1923'te Atatürk'ü kapak yapmış, Yunan Başbakanı Venizelos 1930'da onu Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermiştir.

Yurdumuz işgal altındayken ordular kurup başına geçen, ölüm fetvalarına, idam fermanlarına karşın tüm yasal sanlarını bırakarak "Bu milleti yine bu milletin azmi kurtaracaktır" diyen, Erzurum ve Sivas Kongreleri'ni toplayarak Misak-ı Milli'yi benimseten, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kuran, saltanat ve hilafeti kaldıran, padişahlık ve halifelik önerilerini reddeden, Öğrenim Birliği Yasası ve Medeni Yasa'yı yürürlüğü koyduran, Dil ve Tarih Kurumunu açan, nice devrimler gerçekleştiren Atatürk'e "Fikir Adamı" değil diyen bilgisiz, görgüsüz ve ilkesizler, o günün kurallarını göz ardı ederek "Devlet yanlış kuruldu" diyen yıkıcı ve bölücüler türedi.

Atatürk'ü yeterince tanımamanın ve tanıtmamanın özünde onu anlamamak yatmaktadır. 19 Mayıs 1919 karşıtlarının, Sevr özlemci-

Levent Şahverdi Arşivi

lerinin, iç ve dış destekli ayırımcılarla mandacı ve bölücü kimilerinin dinsel ve etnik bahanelerle, yalan ve iftirayla sürdürdükleri karalamalar yoğunlaştığı yetkili ve sorumluların çoğunlukla suskun ve ilgisiz kaldıkları, siyasal ödünlerin birbirini izlediği, lâikliği yaptırımsız bırakma oyunlarının beceri sayıldığı günümüzde, nereden nereye geldiğimizi bir kez daha açıklayan bu yapıtın yurtseverleri gönendireceğini, aymazlık ve sapkınlık batağındaki çok yüzü kızartıp utandıracağını umuyorum.

Atatürk'ü olmayan Müslüman ülkelerle Türkiye'yi karşılaştırmak yeter. Türkiye Müslümanlığın en iyi yaşandığı ülkedir. Kökten dincilerin kışkırtması ve aşağılık yalanları nedeniyle izlenen durumlar dışında ulusumuzun inançla ilgili bir yakınması yokken, oy için dinsel oyunlar oynayanlar, kamu düzenini sarsacak, devletin temelini ve yapısını etkileyecek girişimlerini hızlandırdılar. "Lâik-anti laik, inanan-inanmayan, Atatürkçü-Müslüman" gibi ayırımlar çıkarıp gereksiz yere gerginlik yaratanlar, kavga çıkaranlar da bunlar....

Anayasa Mahkemesi'nin kararına karşın, olağan örtü olmayan türban ve dinsel amaçlı giyinmelerle yargıyı, üniversiteyi zorlayanlar da bunlar....

Asıl, yönetimin Anayasa'nın 2. maddesinde belirtilen Cumhuriyet'in niteliklerini, özellikle lâikliği korumada zorlanması ve kimi siyasi partilerin bu konudaki olumsuz tutumları ilginçtir.

Devletin **TEK**'liğini, ülkenin **TÜM**'lüğünü, ulusun **BİR**'liğini ödünsüz savunan, dinsel ve etnik köken ayırımı gözetmeden her yurttaşı eşitlikle kucaklayan Atatürk milliyetçiliğiyle başta din ve vicdan özgürlüğü olmak üzere tüm hak ve özgürlüklerin güvencesi;

Levent Şahverdi Arşivi

egemenliğin, demokrasinin kaynağı; siyasal, hukuksal ve ulusal birliğin dayanağı; eşitliğin, usun, bilimin, barışın, insanlığın, aydınlanmanın ve uygarlığın gücü olan lâiklik, Atatürk ilkelerinin en önemlilerindendir.

Dinsel sömürüyle inançlara saldırıp zarar verenlerin gerçek dışı söylemleri çirkin ve acıdır.

Hepsine yanıt oluşturan bu yapıtın sahibi Sayın S.Eriş Ülger'i kutluyor, adımız ve andımız olan Atatürk yolunda, Atatürkçülükle kıvanç duymanın engin mutluluğunu yineliyorum.

Gerçekçi Atatürk'ün gerçeği bu tür çalışmalarla daha çok benimsenecektir.

Yekta Güngör Özden
Anayasa Mahkemesi Başkanı
Ankara, 10 Kasım 1994

Sayın Yekta Güngör Özden'in 1994 yılında kitabıma yazdığı "SON SÖZ" ile ilgili kısa açıklaması:

"Önceki görüşlerimi bugünde aynı içtenlikle yineliyorum."

Yekta Güngör Özden
13 Mayıs 2008

Levent Şahverdi Arşivi

GAZİ MUSTAFA KEMÂL ATATÜRK
TÜRK ULUSUNUN ONURUDUR.
ÖZGÜR DÜŞÜNCENİN VE ÖZGÜR İNANCIN SEMBOLÜDÜR.
DÜŞÜNCELERİ İLMİN VE
BİLİMİN IŞIKLARI İLE AYDINLATILMIŞ,
YENİLİĞE, UYGARLIĞA GİDEN YOLDUR.

ATATÜRK
BİR ANLAMDA LÂİK TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN,
BAĞIMSIZLIĞININ VE HÜRRİYETİNİN GARANTİSİDİR.

ANITKABİR,
TAŞTAN VE MERMERDEN YAPILMIŞ BİR MEZAR DEĞİL,
ZEKİ VE ÇALIŞKAN YÜCE TÜRK ULUSUNUN
ATA'SINA AÇTIĞI SEVGİ VE BAĞLILIK DOLU YÜREĞİDİR.

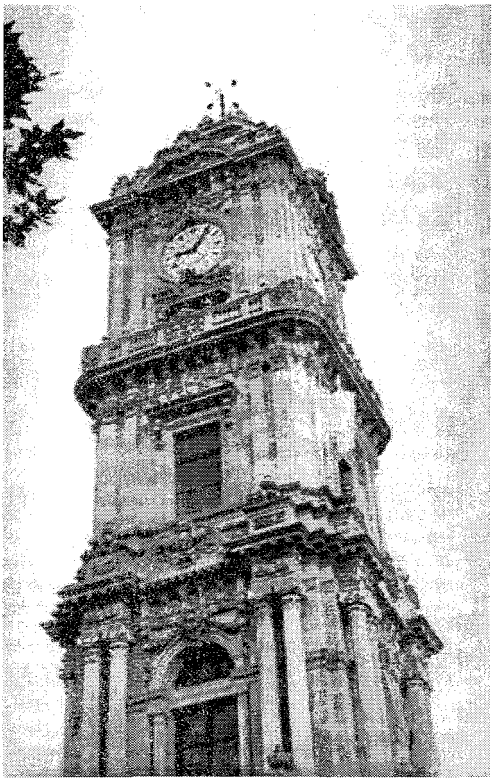
S. ERİŞ ÜLGER
10 KASIM 1994

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

FOTOĞRAF VE BELGELER

Levent Şahverdi Arşivi

10 Kasım 1938 sabahı Dolmabahçe Sarayı'nın önündeki saat kulesi. Saat 9.05

Levent Şahverdi Arşivi

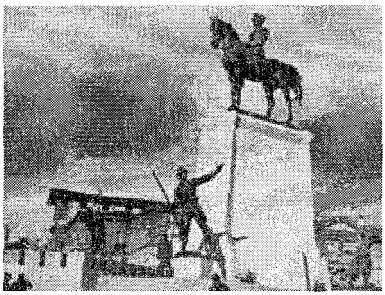
Her yaştan öğrenci

Zafere doğru gidenler

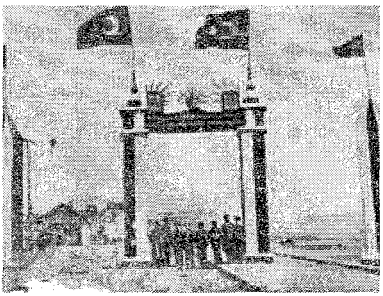

Ankara Musiki Cemiyeti

Başkent Ankara

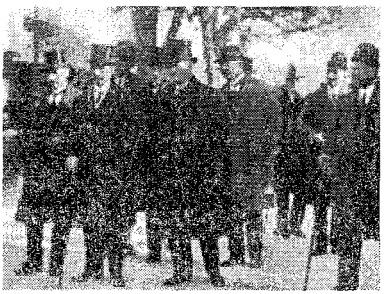
Levent Şahverdi Arşivi

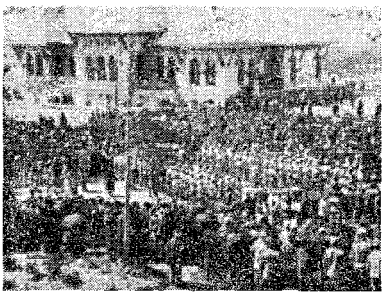
Vatan demirağlarla örülüyor

Gazi Dumlupınar'da

İsmet Paşa Lozan'da

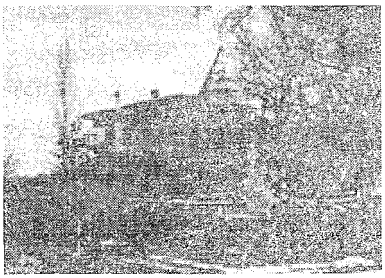

23 Nisan 1920 Ankara

Levent Şahverdi Arşivi

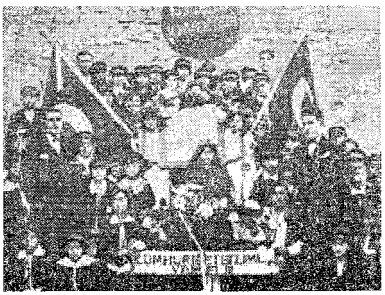
Türkiye Büyük Millet Meclisi

Güneşin doğduğu yer Çankaya Köşkü

Cumhuriyetin ilk günleri

Yetişen yeni nesil

Levent Şahverdi Arşivi

Ressam Eşref Üren'in kaleminden Atatürk

Gazi Mustafa Kemâl Atatürk

10 Eylül 1922 İzmir

Büyük Zafer'in kazanıldığı gün

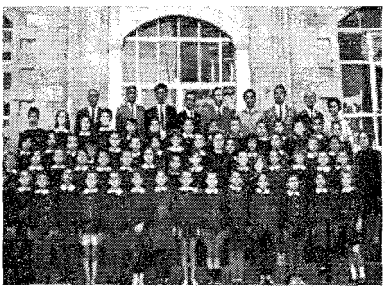
Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyetin Millet Mektepleri

Kıyafet devriminin ilk günleri

Cumhuriyetin geleceği

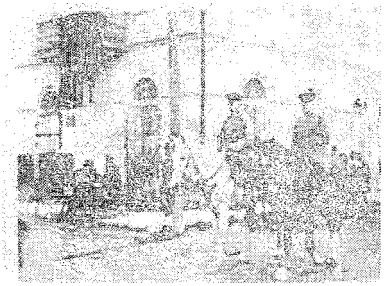

Muzaffer Ordular İzmir'de

Levent Şahverdi Arşivi

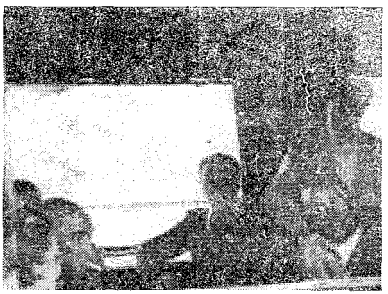
Ankara 1900

İşgal Kuvvet Komutanları İstanbul'da

Cladua Ferrar ile İzmit'de

Dört büyükler bir arada

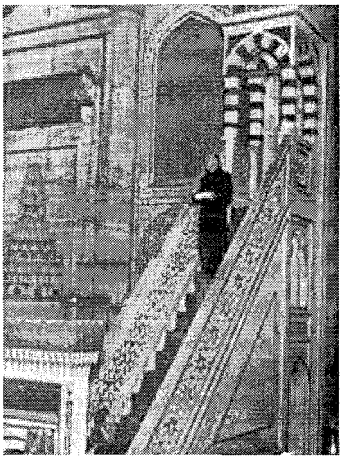
Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemâl Paşa İzmir'de

Zafere giden yolda

Dinde Reform

Lozan Kahramanı İsmet İnönü

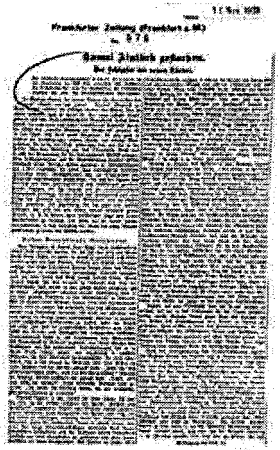
Levent Şahverdi Arşivi

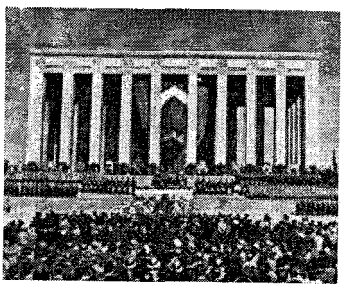
21 Nisan 1921 tarihli
Excelsior gazetesi

28/29 Mayıs 1921 tarihli
Münnchener gazetesi

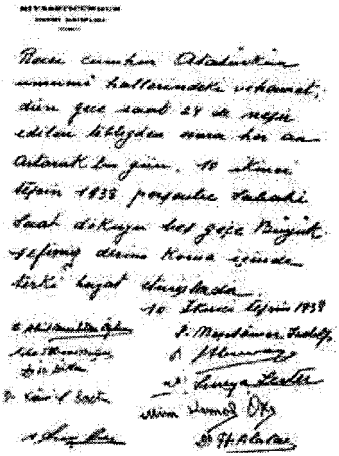

11 Kasım 1938
Frankfurter gazetesi

10 Kasım 1953 sabahı Anıtkabir

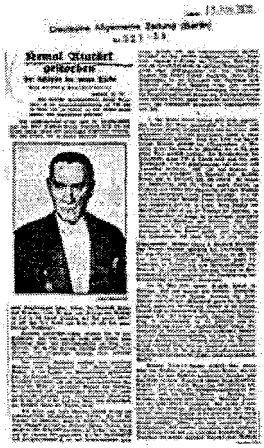
Levent Şahverdi Arşivi

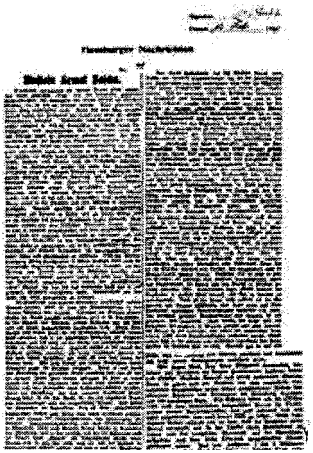
Atatürk'ün aramızdan ayrıldığına dair doktorların raporu

13 Mart 1926
Cumhuriyet gazetesi

11 Kasım 1938
Deutsche Allgemeine gazetesi

17 Şubat 1921
Hamburger Nachrichten gazetesi

Levent Şahverdi Arşivi

Türklerin bugünkü tutumlarını , af dileyen suçlulardan çok, hak arayan güçlülerin davranışlarına benzetmek mümkündür.

New York Times
20 Ocak 1920

Dağ tepelerinde tutuşup ufku baştan başa aydınlatan ateşler gibi, gece karanlığında anadolu yaylalarında parıldayan yeniliğin büyüklüğü ve kendine özgü başkanlığı ortadadır. Bu parlak zemin üzerinde Mustafa Kemâl Atatürk'ün yüce varlığının yükseldiğini görüyoruz.

Eduard Herriot
Fransız Başbakanı
18 Eylül 1922

Esarete mahkum edilmiş ve istiklâl hakkını kuvvetle kazanmış, idam fermanını yırtıp sultanın ve düşmanlarının yüzüne fırlatmış bu Türk'ün adı Mustafa Kemâl Paşa'dır.

Frankfurter Allgemeine
30 Ekim 1922

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇALAR

HWWA - Institut für Wirtschaftsforschung - Hamburg

HWWA - Institut für Wirtschaftsforschung - Berlin

HWWA - Institut für Wirtschaftsforschung - Düsseldorf

Institut für Wirtschaftsforschung - Wien

Institut für Geschichte - Bern

Tarih Arşivi - Paris

Tarih Arşivi - Budapeşte

History Archives - London

S. Eriş Ülger'in Özel Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

NOTLAR

Levent Şahverdi Arşivi

NOTLAR

Levent Şahverdi Arşivi

NOTLAR

Levent Şahverdi Arşivi